

Nr 9.

Ankom till riksdagens kansli den 20 april 1931 kl. 1 e. m.

*Konstitutionsutskottets memorial angående fullbordad granskning
av de i statsrådet förda protokoll.*

Till konstitutionsutskottet hava på därom hos vederbörande gjord framställning blivit överlämnade de under tiden från och med den 10 januari 1930 till och med den 9 januari 1931 i statsrådet förda protokoll, nämligen över

justitiedepartementsärenden från och med den 16 januari 1930 till och med den 3 januari 1931;

justitieärenden från och med den 16 januari 1930 till och med den 30 december 1930;

utrikesdepartementsärenden från och med den 16 januari 1930 till och med den 3 januari 1931;

försvarsärenden från och med den 16 januari 1930 till och med den 3 januari 1931;

socialärenden från och med den 16 januari 1930 till och med den 3 januari 1931;

kommunikationsärenden från och med den 16 januari 1930 till och med den 3 januari 1931;

finansärenden från och med den 16 januari 1930 till och med den 3 januari 1931;

ecklesiastikärenden från och med den 16 januari 1930 till och med den 3 januari 1931;

jordbruksärenden från och med den 16 januari 1930 till och med den 3 januari 1931; samt

handelsärenden från och med den 16 januari 1930 till och med den 3 januari 1931.

Därjämte hava på därom särskilt gjord framställning till utskottet överlämnats

dels utdrag av det över försvarsärenden den 30 januari 1931 förda protokoll, i vad det avser tillsättandet av en kommission för undersökning rörande flygolycka å Malmslätt m. m.,

dels det över socialärenden den 20 mars 1931 förda protokoll, i vad det avser ansökning av kommunalfullmäktige i Stocksunds köping i fråga om fast-

ställelse å av kommunalfullmäktige antaget reglemente för den kommunala medelsförvaltningen i köpingen,

dels ock det över jordbruksärenden den 13 mars 1931 förda protokoll, i vad det avser reseunderstöd för lantbrukets studerande.

Slutligen har från utskottet framställning gjorts även om överlämnande av det eller de särskilda protokoll, som under tiden juni—september 1930 må hava förts i statsrådet angående val vid Nationernas förbunds församlings elfte ordinarie möte av domare i fasta Haagdomstolen och av medlemmar i rådet; men har upplysning vunnits, att något sådant protokoll icke föreligger.

Vid den granskning av ovan omförmälda protokoll och protokollsutdrag, som i överensstämmelse med grundlagens föreskrift av utskottet företagits och nu fullbordats,

har anledning icke förekommit att mot någon ledamot av statsrådet tillämpa § 106 regeringsformen;

varemot utskottet

funnit följande ärenden vara av beskaffenhet att böra jämlikt § 107 regeringsformen hos riksdagen anmälas.

1:o.

(Protokoll över försvarsärenden den 24 och den 31 januari 1930, den 26 februari 1930, den 7 och den 28 mars 1930 samt den 11 april 1930.)

I anledning av en inom första kammaren väckt motion beslöt riksdagen år 1927, på statsutskottets hemställan, att i skrivelse till Konungen anhålla, att Kungl. Maj:t måtte skyndsamt låta utreda frågan om upptagande av inhemsk flygmotortillverkning samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

I skrivelsen framhöll riksdagen, bland annat, att det vore av synnerlig vikt, att tillverkning av flygmotorer igångsattes inom landet, och att upptagandet av en dylik tillverkning enligt för riksdagen tillgängliga uppgifter skulle komma att ställa sig mycket förmånligt i ekonomiskt hänseende.

Sedan Kungl. Maj:t anbefallt flygstyrelsen att verkställa den av riksdagen begärda utredningen, har sådan utredning genom flygstyrelsens försorg verkstälts av en inom flygstyrelsen tillsatt kommitté och jämte förslag till inhemsk flygmotortillverkning med skrivelse den 31 augusti 1927 överlämnats till Kungl. Maj:t. Flygstyrelsen beräknade *kostnaderna för upptagande av motortillverkningen och uppläggande av en första serie motorer* vid statlig tillverkning till 2,069,500 kronor och vid enskild tillverkning till 1,809,500 kronor, därav 600,000 kronor såsom räntefritt lån till vederbörande företag för bestridande av kostnaderna för tillverkningens igångsättande, avsett att amorteras

under loppet av tio år med visst belopp för levererad motor. I dessa kostnader ingingo jämväl kostnaderna för gäldande av grundavgift för förvärv från utlandet av licens för tillverkning av utländsk motor och ritningar härför med 227,500 kronor.

Över förslaget hava, bland andra, särskilt tillkallade sakkunniga avgivit yttrande och därvid beräknat kostnaderna vid enskild tillverkning till 1,700,000 kronor, därav 600,000 kronor i räntefritt lån.

I proposition, nr 246, till 1928 års riksdag hemställde Kungl. Maj:t i enlighet med den sålunda verkställda utredningen om anvisande av erforderliga anslag för igångsättande av inhemsk flygmotortillverkning i enlighet med de sakkunnigas förslag, och framhölls i propositionen att det ur försvarsberedskapssynpunkt vore av stor vikt, att åtgärder med det snaraste vidtoges för igångsättande av flygmotortillverkning inom landet.

Statsutskottet tillstyrkte i utlåtande nr 154 propositionen och riksdagen biföll densamma.

Av det sålunda beviljade anslaget användes under budgetåret 1928/1929 icke något belopp för flygmotortillverkning, utan reserverades allenast ett belopp av 540,000 kronor. I statsverkspropositionen till 1929 års riksdag beräknades för budgetåret 1929/1930 ytterligare 560,000 kronor för flygmotortillverkning, vilket belopp ingick i gemensamt anslag till bestridande av engångskostnader för anskaffning av flygmateriel.

Riksdagen biföll propositionen i denna del och yttrade därvid i skrivelse till Konungen: »Riksdagen måste med beklagande konstatera, att den inhemska motortillverkning, varom beslut vid 1928 års riksdag fattades och då ansågs vara av brådskande natur, ännu icke igångsatts. På grund härav anser sig riksdagen böra uttala sin bestämda förväntan, att tillverkningen ofördröjligen upptages samt att denna därvid överlämnas åt ett inhemskt företag. Riksdagen har i anledning härav funnit sig böra bestämma, att av de medel, som avsetts för tillverkningen i fråga, det belopp, som ännu icke anvisats, eller 560,000 kronor, ställes till förfogande för budgetåret 1929/1930.»

Sedan ovannämnda proposition nr 246/1928 av riksdagen bifallits, uppdrog Kungl. Maj:t genom brev den 14 juni 1928 åt flygstyrelsen, bland annat, att uppgöra och inkomma med förslag till avtal angående upptagandet av inhemsk flygmotortillverkning.

Sedan flygstyrelsen under hösten 1928 bedrivit jämförande försök med motorer av typerna »Jupiter», tillverkad av The Bristol Aeroplane Company i England, »Jaguar», tillverkad av Armstrong Siddeley Motors Ltd likaledes i England samt den amerikanska motorn »Hornet», inkom flygstyrelsen den 29 juni 1929 med utlåtande i ärendet och förordade därvid, att avtal måtte träffas med Bristol-bolaget om tillverkning i Sverige av bolagets flygmotor »Jupiter». Flygstyrelsens tekniska byrå uttalade enhälligt i ett den 15 juni 1929 avgivet yttrande, att den av Armstrongbolaget tillverkade motorn bättre lämpade sig för inhemsk tillverkning. I av rikskommissionen för ekonomisk försvarsbe-

redskap den 26 augusti 1929 avgivet utlåtande (närvarande generallöjtnanten Åkerman, generaldirektören Fryxell, generallöjtnanten Hammarskjöld, konteramiralen Lybeck, generaldirektören Huss, kommerserådet Enström, riksdagsmannen Bårg, fil. doktorn Lindblad och direktören Settergren) förordade rikskommissionen under hänvisning till tekniska byråns utlåtande avtal med Armstrong-bolaget, särskilt med hänsyn till att den av detta bolag tillverkade motorn syntes bäst lämpad för att inom landet åstadkomma en effektiv och vid behov hastigt utvecklad produktion.

Kungl. Maj:t fattade beslut i anledning härav den 6 september 1929 och uppdrog därvid åt flygstyrelsen att med tillverkarna av de engelska flygmotortyperna »Jaguar» och »Jupiter» ävensom med vederbörande representanter för det eller de svenska företag, som med beaktande av vad rikskommissionen i nämnda utlåtande anfört ansåges kunna härvid ifrågakomma, ofördröjligen inleda förhandlingar rörande villkoren för anordnande av flygmotortillverkning vid inhemskt företag enligt de av rikskommissionen härutinnan angivna olika alternativ samt att så fort ske kunde till Kungl. Maj:t inkomma med av vederbörande in- och utländska företag härvid avgivna bindande anbud avseende förutnämnda olika alternativ ävensom eget yttrande jämte av vederbörliga kostnadsberäkningar åtföljt förslag rörande tillverkningens ordnande; och skulle flygstyrelsen äga att i mån av behov för uppdragets utförande anlita särskilt tillkallade sakkunniga.

I anledning härav tillkallade flygstyrelsen såsom sakkunniga kanslichefen hos rikskommissionen P. Jacobsson, civilingenjören B. Dahlerus och professorn I. Malmer, vilka därefter i England bedrevo underhandlingar om förvärv av licens med såväl Bristol- som Armstrongbolaget. De sakkunniga påpekade i rapport den 8 oktober 1929, att det vore möjligt att den nya av Armstrongbolaget konstruerade typen »Jaguar-Major» eller »Panther» komme att visa sig vara av en synnerligen god kvalitet, men att det erfordrades ytterligare nio månader för dess utexperimenterande, varför de sakkunniga för det dåvarande förordade en förbättrad typ av Bristol-bolagets »Jupiter»-motor, kallad Mercury.

I underdånig skrivelse den 12 oktober 1929 förordade flygstyrelsen »Jupiter». Chefen för tekniska byrån, flygöveringenjören Fjällbäck, vilken jämväl på flygstyrelsens uppdrag i England förhandlat med de engelska bolagen, avgav särskilt utlåtande, vari han ingående redogjorde för de olika motorerna och förordade »Jaguar-Major» såsom avgjort överlägsen de övriga motortyperna.

Ingenjörsvetenskapsakademiens flygtekniska kommittés ledamöter (herrar Gustaf Dalén, Hubendick, Roos af Hjelmsäter, Rosberg och Spaak) avgåvo utlåtande den 1 november 1929 och förordade därvid »Jaguar» samt förklarade sig anse, »med den kännedom de ägde om den sakkunskap och omdömesgillhet, som förefunnnes inom flygstyrelsens egen tekniska byrå, att, sedan denna tagit hänsyn till den senaste tekniska utvecklingen och om enighet vore rådande inom tekniska byrån, dess åsikt i detta fall borde tillmätas avgörande betydelse».

Sedan ovanberörda sakkunniga ävensom flygöveringenjören Fjällbäck ytter-

ligare i England förhandlat med de ifrågasatta licensfirmorna, infordrades från dessa anbud att ingivas till svenska legationen i London senast den 18 december 1929. Dessa anbud öppnades av flygstyrelsen den 21 december 1929, därvid befanns att Bristol-bolaget, som vid förhandlingarna förut begärt högre pris än Armstrong-bolaget, nu sänkt sitt pris till £ 21,500 mot Armstrong-bolagets £ 28,200.

Flygstyrelsen avgav utlåtande den 8 januari 1930 och förordade kontrakt med Bristol-bolaget, därvid flygstyrelsen betonade, att den uppgivna överlägsenheten hos Jaguar-motorn hänförde sig till en typ, som ännu icke färdigbyggts, än mindre provats. Flygstyrelsen påpekade beträffande Jupiter-motorn, att oklarhet rådde rörande ett patent till Bristol-motorena. Flygöveringenjören Fjällbäck ävensom stabschefen Lübeck anmälde avvikande mening och förordade Jaguar-motorn. I de särskilda utlåtandena påpekades, att »Jaguar-Major» dåmera kunde anses utprovad, varjämte Fjällbäck, bland annat, anförde, att, då för Armstrong-bolagets del samtliga inbetalda royaltavgifter skulle avräknas på det minimibelopp, som firman önskade erhålla för licensen, medan för Bristol-bolagets del endast för Jupiter eller Mercury erlagda licensavgifter därvid skulle tagas i betraktande, ernåddes möjlighet att tidigare lösas från kontraktet i det förra fallet än i det senare. Så mycket mer vore detta händelsen, som upptagandet av en tillverkning av Armstrong-bolagets motor Lynx Major jämsides med Jaguar Major kunde förutses.

Efter ytterligare förhandlingar och sedan erforderliga ändringar i kontraktsförslaget vidtagits, insände flygstyrelsen det sålunda ändrade kontraktsförslaget till Kungl. Maj:t, varefter Kungl. Maj:t den 26 februari 1930 bemyndigade flygstyrelsen att — i huvudsaklig överensstämmelse med de vid förhandlingarna med Bristol-bolaget överenskomna villkor och efter ytterligare förhandlingar med nämnda firma i fråga om kontraktsbestämmelser, beträffande vilka enighet ännu ej uppnåtts — under förbehåll av Kungl. Maj:ts godkännande sluta avtal med sagda firma rörande förvärvande av licens för flygmotortillverkning inom landet.

Sedan slutligt kontrakt uppsatts och underskrivits mellan Bristol-bolaget och flygstyrelsen, godkände Kungl. Maj:t kontraktet genom beslut den 7 mars 1930.

Flygstyrelsen hade redan den 5 oktober 1926 för bedömande av kostnaderna för inhemsk tillverkning av flygmotorer och val av för densamma lämplig inhemsk firma hos vissa industriföretag och enskilda personer gjort förfrågan, huruvida intresse förefunnes för startande av licenstillverkning av flygmotorer av typen Bristol Jupiter VI, i vilket fall anbud inföväntades.

För bedömande av tillverkningens art bereddes representanter för de tillfrågade företagen, resp. personerna, tillfälle att vid Bristol-bolagets verkstäder studera fabrikationen.

Anbud inkommo från A.-B. Pentaverken i samarbete med A.-B. Bofors, A.-B. Scania Vabis samt Tidaholms Bruks A.-B. De inkomna anbuden be-

traktades av flygstyrelsen såsom preliminära och avsedda att läggas till grund för styrelsens utredning angående förutsättningarna för motortillverkningens upptagande.

Genom departementsskrivelse den 28 februari 1928 anmodades flygstyrelsen sedermera att införskaffa dels förnyade anbud från de tre ovannämnda firmorna, dels ock anbud från Nydqvist & Holm A.-B. Dylika anbud infordrades genom skrivelse den 29 februari 1928. Anbuden öppnades i flygstyrelsen den 9 mars 1928 och insändes till Statsrådet och Chefen för Försvarsdepartementet.

Sedan 1928 års riksdag härefter fattat beslut angående flygmotortillverkningens igångsättande och flygstyrelsen jämlikt ovannämnda nådiga brev den 14 juni 1928 bl. a. anmodats inkomma med förslag till avtal rörande tillverkningen, hemställde styrelsen i skrivelse den 29 juni 1929, att tillverkningen skulle förläggas till något av företagen Tidaholms bruk eller Nydqvist & Holm, varvid det förstnämnda ur strategisk synpunkt vore att föredraga, varjämte Scania-Vabis borde få inkomma med nytt anbud, avseende annan plats än Södertälje, varest bolaget i sitt anbud tänkt förlägga tillverkningen.

Flygöveringenjören Fjällbäck ansåg Nydqvist & Holm ur teknisk synpunkt böra sättas i främsta rummet.

Sedan Kungl. Maj:t den 6 september 1929 fattat förut omförmälda beslut i ärendet uppdrog flygstyrelsen åt de för underhandlingarna rörande licensfrågan tillkallade sakkunniga att jämväl förhandla med de inhemska företagen.

De sakkunniga bedrevo härefter förhandlingarna med de svenska firmorna jämsides med förhandlingarna rörande förvärv av licens. De sakkunniga, som avgåvo utlåtande den 3 december 1929, föreslogo emellertid, att fortsatta förhandlingar skulle föras med A.-B. Scania Vabis, A.-B. Pentaverken, Nydqvist & Holm A.-B. och Tidaholms bruks A.-B.

Flygstyrelsen hade emellertid dessförinnan, i skrivelse den 29 november 1929 till sistomförmälda firmor, infordrat anbud och uppgifter, som skulle möjliggöra en jämförelse mellan de beräkningsgrunder, enligt vilka de olika firmorna kunde åtaga sig tillverkningen. Som motortypfrågan ännu icke blivit bestämd, förklarade flygstyrelsen, att anbuden skulle avse ett principiellt pris. Normen för fastställande av detta ävensom andra uppgifter lämnades firmorna i ett vid skrivelsen fogat memorandum angående principiellt pris. Anbud skulle vara flygstyrelsen tillhanda senast den 6 december 1929.

I berörda memorandum hade angivits dels den arbetstid, som erfordrades för tillverkning av en motor, beräknad till 3,900 ackordstimmar eller omkring 25 % mindre verkligt använd tid, dels erforderligt material, beräknat för halfabrikat till 4,000 kronor och för helfabrikat till 2,000 kronor för motor, dels ock anskaffningskostnaden för verktyg 252,000 kronor och för bromsanläggning 54,000 kronor. Följande uppgifter angåvos i berörda memorandum skola lämnas av vederbörande firmor:

- »1) Arbetsslön per timme för de olika kategorierna arbete, som utföres.
- 2) Den tilläggsprocent i omkostnader för de olika kategorierna arbete, som Ni önska tillägga.
- 3) Den kassationsprocent (ej beroende på fel i eller hos materialet), som Ni önska tillägga vid beräkning av kostnaderna för arbetstimmar.

4) Kostnaden för hel- och halvfabrikat med härå belöpande tillägg av omkostnadsprocent.

Ni torde vidare meddela, huruvida i den ovan angivna omkostnadsprocenten avskrivning av verktygen medräknats eller om Ni önska tillägga särskilt omkostnadsbelopp härför per motor. Till det sålunda erhållna självkostnadspriset kommer ersättning för oförutsedda utgifter och vinst. Sålunda erhålles ett totalpris per motor.

Enär i flera avseenden kostnaden kommer att variera om en leverans av 50 eller 30 motorer per år äger rum, torde Ni godhetsfullt angiva totalkostnaden per motor i ena eller andra fallet.

I skrivelsen torde även angivas, i vad mån sagda beräkningsgrund skall ligga till grund för beräkning av kostnaden för tilläggsarbeten, för pris å reservdelar samt å reparationsarbeten.

Ävenså emotser flygstyrelsen förslag angående den glidande skala, som Ni önska införa för att skydda Eder mot eventuell fluktuation i priser å materiel eller arbetslön.»

Inom föreskriven tid hade anbud inkommit från Nydqvist & Holm, Pentaverken och Tidaholms Bruk med en slutsumma å resp. 7,779,000 kronor, 8,560,440 kronor och 7,470,000 kronor. Anbudet avgavos under förutsättning att de av flygstyrelsen lämnade primäruppgifterna voro riktiga och för flygstyrelsen bindande.

Scania Vabis avgav intet anbud men förklarade i brev den 4 december 1929 till flygstyrelsen, bland annat, att uppgifter om beräkningsgrunder för arbetslöner, omkostnader, vinstpålägg m. m. av naturliga skäl icke brukade utlämnas av industrien samt att bolaget ansåge, att en rättvis bedömning av offerten enligt flygstyrelsens metod icke kunde ske.

Munktells Mek. Verkstads Aktiebolag, från vilket anbud icke infordrats, samt Scania Vabis hava därefter i särskilda ansökningar hos Kungl. Maj:t anhållit om tillstånd, Munktell att inkomma med anbud å den ifrågasatta tillverkningen av flygmotorer och Scania Vabis att inkomma med anbud å den eller de motortyper, vilka kunde komma i fråga för tillverkningen.

Genom beslut den 24 januari 1930 och den 31 i samma månad har Kungl. Maj:t uppdragit åt flygstyrelsen att ofördröjligen inleda förhandlingar med och infordra anbud från Munktells resp. Scania Vabis, vilket styrelsen härefter genom skrivelser till bolagen den 29 januari 1930 resp. den 4 februari samma år verkställt.

Munktell inkom härefter med anbud slutande på en summa av minst 9,847,950 kronor och högst 10,384,900 kronor.

Scania Vabis förklarade i brev till flygstyrelsen den 10 februari 1930, bland annat:

»Såsom vi tidigare förklarat, anse vi det icke vara möjligt att avgiva en bindande offert i den av Eder önskade formen, utan är det nödvändigt att för ett fullständigt bedömande av alla på kalkylen inverkan faktorer veta vad som skall offereras. I saknad av uppgift om motortyp kunna vi därför tyvärr icke inkomma med vår offert inom den föreskrivna tiden. Vi tillåta oss därför anhålla att få avgiva vår offert sedan motortypen blivit bestämd och erforderligt underlag för offerten anskaffats från licensgivaren i fråga.»

För granskning av de inkomna anbuden tillsatte flygstyrelsen en kommitté bestående av kommerserådet Enström samt ovannämnda Jacobsson och Malmer. I avgivet utlåtande den 5 mars 1930 anförde de kommitterade, bland annat:

»Kommitterade önska framhålla, att huvudsynpunkten vid flygmotorfrågans hittillsvarande behandling har varit att söka åstadkomma en självständig inhemsk utveckling på flygmotorområdet, och av det skälet har bl. a. företrädere givits åt det av The Bristol Aeroplane Co. avgivna anbudet, vilket medgav större frihet åt den svenske tillverkaren än övriga anbud. Kommitterade vilja också erinra om, att rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap framhöll, att ur statens synpunkt huvudsaken blir 'att uppdraget lämnas åt ett företag, som har resurser och vilja att arbeta sig fram till det säkerligen icke lätt uppnåeliga målet'. I jämförelse härmed fann rikskommissionen, 'att vid den slutliga uppgörelsen en mindre prisskillnad icke får spela en avgörande roll'.

Kommitterade anse, att A.-B. Pentaverken besitter de bästa förutsättningar för att åstadkomma en självständig utveckling, och få därför förorda ifrågasvarande företag såsom inhemsk tillverkare trots det högre priset, som dess anbud betingar jämfört med vissa andra firmors.»

Med överlämnande av samtliga anbud har flygstyrelsen i skrivelse den 8 mars 1930 tillstyrkt antagandet av det lägsta anbudet, nämligen Tidaholms anbud.

Kungl. Maj:t har i beslut den 28 mars 1930 bemyndigat flygstyrelsen att med Nydqvist & Holm träffa avtal med förbehåll för Kungl. Maj:ts godkännande.

Efter förhandlingar med sistnämnda bolag har flygstyrelsen den 28 mars 1930 uppgjort kontrakt med bolaget.

Härefter har Kungl. Maj:t den 11 april 1930 godkänt berörda kontrakt med Nydqvist & Holm samt bemyndigat flygstyrelsen att lyfta de för budgetåret 1928/1929 under titeln »låneunderstöd» anvisade medel 600,000 kronor att användas till avsett ändamål, varjämte Kungl. Maj:t ställt återstående anslag 980,000 kronor till flygstyrelsens förfogande.

I det sålunda godkända kontraktet med Nydqvist & Holm finnas intagna bestämmelser om, bland annat, i punkt 3 och 20 tillverkningens påbörjande och påföljder, därest godkänd motor icke inom viss tid framställs eller motorerna skulle finnas behäftade med brister. I punkt 6 äro intagna bestämmelser om prisets beräkning. Där stadgas:

»Vid fastställande av priset för de 40 första motorerna skall förfaras på följande sätt:

Flygstyrelsen och tillverkaren utsända samtidigt var sina representanter till licensgivaren för inhämtande av detaljerade uppgifter rörande hos licensgivaren använda upparbetade arbetstider för tillverkningen av i motorerna ingående delar, samt upparbetad tid för inspektion, montering, provning m. m., ävensom detaljerade uppgifter angående kostnader för material och inköpta delar, vilka ingå i motorerna. De sålunda erhållna uppgifterna beträffande arbetstider och materialkostnader, omräknade att gälla för tillverkning av serier om 30 motorer, läggas till grund för beräkning av priset per motor enligt nedanstående beräkningsschema och formler, varvid dock de engelska inköpsprisen å material tillämpas endast å sådant material, som inköpes från England.

Beräkningsschema:

a) arbete.

Arbetets art	Antal upp- arbetade timmar med 10 % till- lägg för kassation	Timför- tjänst, kr.	Omkost- nads- tillägg, %	Summa kostnad kronor.
Maskinarbete	—	1.35	225	—
Montage och filning	—	1.50	210	—
Provning	—	1.75	300	—
Plåtslageri	—	1.50	165	—
Sandblåstring o. platinisering	—	1.50	275	—
Aluminiumgjutning	—	1.50	300	—
Värmebehandl.	—	1.50	350	—
Inspektion	—	1.65	250	—

Arbetskostnad kronor A

b) material:

Inköpskostnad kronor	Tillägg %	Summa kronor
—	15	—
Materialkostnad		kronor B

c) Tillägg för oförutsedda kostnader och vinst, kronor $\frac{10(A + B)}{100}$ Grundpris per motor kronor $A + B + \frac{10(A + B)}{100}$.

För de 10 första motorerna beräknas priset enligt följande formel:

$$\text{Priset per motor i kronor} = 1.35 \cdot A + B + \frac{10(1.35 A + B)}{100}.$$

För motorerna nr 11—40 beräknas priset enligt följande formel:

$$\text{Priset per motor i kronor} = 1.2 \cdot A + B + \frac{10(1.2 A + B)}{100}.$$

För motorerna nr 41—70 beräknas priset enligt följande formel:

$$\text{Priset per motor i kronor} = 1.1 \cdot A + B + \frac{10(1.1 A + B)}{100}.$$

För motorer över nr 70 beräknas priset enligt följande formel:

$$\text{Priset per motor i kronor} = A + B + \frac{10(A + B)}{100}.$$

Priset å hela motorer skall, sedan de första 40 motorerna levererats, i början av varje budgetår fastställas för det kommande året i enlighet med ovanstående beräkningsschema, varvid arbetslöner och materialpriser var för sig korrigeras uppåt eller nedåt för den händelse läget å den allmänna marknaden inom landet sedan den föregående prissättningen förändrats med mer än 5 %.

Om genom av tillverkaren föreslagna konstruktionsändringar arbetstiden hos tillverkaren nedbringas, skall den sålunda enligt beräkningsschemat uppkomna minskningen i tillverkningskostnad tillgodoräknas flygstyrelsen med 50 % och tillverkaren med 50 %.

Enligt ovanstående schema beräknade priser gälla vid beställning av 30 motorer per år. Vid beställning av ett större antal motorer minskas priset per motor med följande antal %:

Vid beställning av minst 35 motorer per år med 1.5 %	
» » » » 40 » » » » 3.5 %	
» » » » 45 » » » » 5.5 %	
» » » » 50 » » » » 7.5 %.	

I kontraktet saknas däremot bestämmelser om rätt för staten att, i händelse prisen enligt de sålunda fastställda beräkningarna skulle bli uppenbart orimliga, kunna häva avtalet eller eljest minska beställningen.

Sedermera har såsom ombud för Armstrongbolaget civilingenjören Fritz Egnell i skrift den 12 juli 1930 till Kungl. Maj:t framhållit, att något fast pris icke uppgjorts angående tillverkningskostnaden, samt vidare yttrat:

Det har visat sig, att tillverkningen av den av Flygstyrelsen så energiskt förordade Jupiter icke lämpligen kan ske, utan Flygstyrelsen har bestämt, att tillverkningen skall omfatta en annan ännu icke färdigprovad motor beträffande vilken Bristol-firman sökt närma sig Siddeley-motorns konstruktionsprinciper. Det är uppseendeväckande, att Flygstyrelsen redan nu ansett sig nödsakad att frånga den typ, som låg till grund för Kungl. Maj:ts beslut vid typvalet, och skälen härtill torde knappast kunna hänföras till andra orsaker än att Flygstyrelsen nu upptäckt, huru rätt de tekniskt sakkunniga hade, då de framhöllo svårigheterna med tillverkningen av Jupitermotorn och dess underlägsenhet i effekt jämfört med Jaguar-Major. Flygstyrelsens beslut innebär jämväl ett avvikande från den förut intagna ståndpunkten, som även av Kungl. Maj:t synes hava godtagits. — — — —

Det har vidare visat sig, att uppgiften om erforderliga antalet arbetstimmar för Jupitermotorn varit felaktig. Detta medför en ökning av kostnaderna per motor från det av Flygstyrelsen beräknade priset med 15,000:— å 20,000:— kronor, eller en ökning med mellan 55 å 75 %. Icke ens till detta pris torde emellertid ett fast prisavtal kunna träffas med den svenska tillverkaren. De nu beslutade motorerna komma därför att draga en fullkomligt onödig merkostnad av mellan 4.5 å 6 miljoner kronor, och det finnes ingen garanti för, att merkostnaden stannar vid denna siffra. Flygstyrelsen har redan nödgats anmäla väsentliga fördyringar av den materialanskaffning, som av riksdagen godtagits genom antagande av försvarspropositionen. Den ovannämnda merkostnaden är av den betydelse, att den helt kullkastar uppsättningsplanen och omöjliggör anskaffande till rimligt pris av ett flygförsvar av den omfattning, som i försvarspropositionen avsetts.

Som själva förutsättningen för det av Kungl. Maj:t träffade beslutet, nämligen det beräknade priset å Bristolmotorn bortfallit, och det i stället visat sig, att priset kommer att bli så högt, att det av riksdagen beslutna anslaget kommer att vida överstigas, anser jag det ofrånkomligt, att frågan av Eders Kungl. Maj:t upptages till prövning, och jag framställer i underdånighet yrkande härom. På grund av att de fattade beslutens verkställande för varje dag draga med sig åtgärder, som försvåra en rättelse av de påtalade förhållandena, är en skyndsam behandling av ärendet önskvärd.

Dessa beräkningar hava, såvitt utskottet kunnat finna, grundats på primäruppgifter angående de faktiska tillverkningsförhållandena hos vederbörande tillverkare och äro endast i det avseendet ovissa, att flygstyrelsen ännu icke godtagit tillverkarens därpå grundade anspråk såsom riktiga.

Ärendet remitterades till flygstyrelsen den 11 oktober 1930. Styrelsen förklarade i utlåtande den 22 november 1930, att styrelsen vore sysselsatt med utredning i syfte att såvitt möjligt exakt fastställa kostnaden för den kontrakts-

enliga tillverkningen av Bristol-motorer vid Nohab Flygmotorfabrikers A.-B. (ett dotterbolag till Nydqvist & Holm A.-B., särskilt bildat för flygmotortillverkningen). Vidare säger styrelsen: »I skrivelse den 3 november 1930 har civilingenjör Egnell bland annat förklarat, att firman Armstrong Siddley Motors Limited, därest flygstyrelsen så önskade, vore beredd upptaga förhandlingar med Nohab Flygmotorfabriker A.-B. rörande i vilken form och till vilket pris tillverkning av Jaguar-motorer kunde ske vid nämnda flygmotorfabriker.

Då flygstyrelsen anser, att en sådan underhandling i varje fall vore synnerligen önskvärd för flygmotorfrågans allsidiga utredning i nuvarande läge, får styrelsen hos Eders Kungl. Maj:t i underdånighet hemställa, det täcktes Eders Kungl. Maj:t bemyndiga flygstyrelsen att föranstalta om dylika underhandlingars upptagande.»

Kungl. Maj:t har i beslut den 4 december 1930 funnit framställningarna för närvarande icke föranleda annat yttrande, än att flygstyrelsen anbefalles att efter avslutande av utredningen till Kungl. Maj:t inkomma med densamma jämte det förslag, vartill omständigheterna kunna föranleda, viljande Kungl. Maj:t i samband därmed upptaga de nu gjorda framställningarna till förnyad prövning och avgörande.

Den sålunda anbefallda utredningen har ännu icke avslutats. En inom flygstyrelsen upprättad, den 18 mars 1931 dagtecknad P. M. har emellertid ställts till utskottets förfogande. I denna P. M. framhålls bland annat:

Då under förhandlingarna med de svenska företag, som ansågos kunna ifrågakomma för flygmotortillverkningen, den motortyp, som skulle bli föremål för densamma, icke kunnat bestämmas, kunde anbud avseende ett fast pris per motor icke erhållas. För att erhålla möjlighet till jämförelse mellan anbuden måste dessa därför baseras på ett beräkningsschema, baserat på tillgängliga uppgifter angående antal arbetstimmar och materialkostnad vid licensfirmans fabrik. En försvärande omständighet utgjorde därvid det förhållandet, att de båda engelska firmor, som konkurrerade angående licensaffären, enständigt vägrade att före licensavtals undertecknande lämna några som helst upplysningar i ifrågavarande avseende. Det såsom grund för anbudens avgivande inom flygstyrelsen utarbetade beräkningsschemat för fastställande av motorpriset, vilket schema jämväl ingick såsom en del i det sedermera med A. B. Nydqvist & Holm träffade avtalet, måste följaktligen baseras på uppgifter, som tidigare kommit till styrelsens kännedom. Härvid hade styrelsen i första hand att tillgå en av civilingenjören Fritz Egnell i egenskap av ledamot i den av Kungl. Arméförvaltningens Fortifikationsdepartement före flygvapnets uppsättande tillsatta flygmotorkommittén lämnad uppgift angående antalet arbetstimmar och materialkostnad för flygmotorn, typ Bristol Jupiter IV. Denna angav en sammanlagd arbetstid av 3,930 timmar. Beträffande motorn, typ Jupiter VI, hade Bristol-bolagets dåvarande representant Colonel Bristow meddelat, att arbetstiden icke överstege 2,500 timmar. En i flygstyrelsen anställd civilingenjör, vilken i annat uppdrag varit beordrad till ovanberörda firmas verkstäder, hade inofficiellt sökt kontrollera antalet arbetstimmar och därvid funnit uppgiften om i runt tal 3.900 arbetstimmar i stort sett riktig. Detta antal utgjorde emellertid s. k. ackordstimmar, motsvarande en verkligt använd arbetstid av i runt tal 3,040 timmar. Med hänsyn till den enligt ovan av Colonel Bristow lämnade uppgiften an-

såg sig styrelsen vara på den säkra sidan genom att lägga siffran 3,040 till grund för beräkningarna. Styrelsen var visserligen därvid icke omedveten om, att någon ändring i det erforderliga antalet arbetstimmar skulle kunna komma att uppstå, bl. a. därigenom, att den motortyp, som sedermera skulle komma att bliva föremål för tillverkning, sannolikt skulle komma att vara försedd med nedväxling för propellern och eventuellt förkompressor, men höll i varje fall före, att den angivna siffran utgjorde en god grund för en jämförelse mellan de svenska anbudsgivarna ur prissynpunkt. Den till styrelsens underdåniga skrivelse den 8 mars 1930 fogade jämförande pristabblån var sålunda endast avsedd att tjäna detta jämförelsesyfte.

Sedan kontrakt avslutats med Bristol-bolaget förelåg icke längre något hinder att vid sagda företags verkstäder bedriva studier för tillverkningskostnads fastställande.

Jämlikt bestämmelserna i punkt 6 av kontraktet med Nydqvist & Holm A.-B. hade firman utsänt en ingenjör för att vid licensgivarens fabrik bedriva tidsstudier.

Härom anföres vidare i promemorian:

På grundval av under dessa studier gjorda rön föreslog A. B. Nydqvist & Holm i skrivelser till flygstyrelsen den 3. och 7. maj 1930, att tillverkningen skulle baseras på den i licensavtalet ingående typen Mercury VI, vilket vid sammanträde den 10. maj 1930 jämväl blev flygstyrelsens beslut. Styrelsen utsände sedermera dels en i styrelsen anställd civilingenjör, dels chefen för styrelsens tekniska byrå för att jämte Nydqvist & Holms representanter fullfölja de av sagda firmas representant påbörjade tidsstudierna.

Genom att vid Bristol-bolaget tillverkning i serie av motorn, typ Mercury, ännu icke igångsatts, måste studierna baseras på den serietillverkade motortypen, Jupiter VIII F, som närmast överensstämde med Mercury-typen, med beräknade korrekationer i de fall, där skiljaktigheter förekommo.

Rapport över tidsstudierna inkom till flygstyrelsen den 17. juni 1930, varjämte A. B. Nydqvist & Holm i skrivelse den 16. september 1930 till styrelsen insände en beräkning över arbetskostnaden för motorerna, baserad på de under tidsstudierna erhållna uppgifterna.

Det antal arbetstimmar, som enligt ovanberörda handlingar skulle åtgå för tillverkning av en motor, utgjorde icke mindre än 5,016 timmar, varvid emellertid är att märka, att A. B. Nydqvist & Holm anse sig enligt kontraktet äga rätt att såsom produktiv arbetstid jämväl medräkna den tid, som åtgår för sandblåstring, värmebehandling och inspektion, sammanlagt 895 timmar, vilka vid licensfirman inräknas bland verkstadsomkostnaderna. Även i ett par andra punkter föreligga tidsuppgifter, som äro diskutabla, varför underhandlingar bedrivits dels med A. B. Nydqvist & Holm och dels med The Bristol Aeroplane Co. Ltd.

Sålunda hade flygstyrelsen den 30. januari 1931 sammanträde med direktören för Nohab, varvid beslöts avsändande av ett telegram till Bristol-bolaget med anhållan om uppgift å det vid tillverkning av Mercury-motorn använda antalet arbetstimmar. Som svar härå meddelade sagda firma, att serietillverkningen av Mercury-motorn ännu icke fortskridit så långt att tillförlitliga arbetstider beträffande densamma kunde lämnas, men att firman å sin motortillverkning i allmänhet vidtagit sådana förändringar, att antalet arbetstimmar väsentligen nedgått. Dessa förändringar kunde endast studeras vid firmans verkstäder, varför firman föreslog, att representanter för flygstyrelsen och Nohab skulle utsändas till Bristol.

Detta förslag vidarebefordrades till Nohab, som först ställde sig avvisande, men som sedermera den 10. mars 1931 förklarar sig villiga biträda förslaget

på villkor, att Nohabs kostnad härför bestrides av statsmedel. Flygstyrelsen avser att till Kungl. Maj:t snarast inkomma med underdånig framställning härutinnan.

Kostnaden för i motorerna ingående material har av Nohab efter infordrande av anbud i skrivelse till flygstyrelsen den 22. januari 1931 angivits till kr. 12,000: — per motor.

Av den ovan lämnade redogörelsen för behandlingen av frågan om inhemsk flygmotortillverkning framgår, att det förelegat synnerligen stark konkurrens mellan de båda engelska firmorna, Bristol-bolaget och Armstrong-bolaget, om försäljning av tillverkningslicensen för Sverige. Uppenbart är, att det varit förenat med svårigheter att avgöra, vilken flygmotortyp som varit mest lämpad för tillverkning i Sverige. Det förefaller dock som om den tekniska sakkunskapen, representerad av ingenjörsvetenskapsakademiens flygtekniska kommitté, flygstyrelsens tekniska byrå m. fl., varit enig om förord för Armstrong-bolagets motor »Jaguar Major». Flygstyrelsen har däremot förordat konkurrentfirmans tillverkning Jupiter-motorn, bland annat och såsom det synes huvudsakligen av det skäl, att denna varit fullt utexperimenterad, under det att Armstrong-bolagets motortyp icke undergått tillräcklig prövning. Kungl. Maj:t följde genom sitt beslut den 26 februari 1930 flygstyrelsens mening i denna del. Redan några månader därefter har emellertid flygstyrelsen varit färdig att i sitt utlåtande den 22 november 1930 i anledning av Egnells ovanintagna skrift förorda upptagande av förhandlingar om tillverkning av konkurrentfirmans motortyp »Jaguar». Orsaken härtill synes hava varit, att tillverkningen av Jupitermotorn eller dess förbättrade typ Mercury ekonomiskt ingalunda slagit väl ut. Då motortypfrågan den 26 februari 1930 avgjordes av Kungl. Maj:t, kunde givetvis icke en sådan utveckling förutses, men med hänsyn till vad de tekniskt sakkunniga yttrat läser dock skäl till uppskov med avgörandet icke hava saknats, i trots av att det för påbörjandet av den inhemska motortillverkningen vore önskvärt, att motortypfrågan snarast löstes och licensavtal med utländsk firma träffades.

Även om det i denna del på grund av sistnämnda omständighet kunde anses försvarligt att i ärendets dåvarande skick träffa avgörande om motortypfrågan, måste dock de åtgärder, som vidtagits för träffande av tillverkningskontrakt med svensk tillverkare, anses illa beräknade och förhandlingarna härom hava bedrivits med en skyndsamhet, som äventyrat frågans lyckliga lösning och icke ens med hänsyn till önskvärdheten av att inhemsk flygmotortillverkning snarast upptoges kan anses försvarligt.

Flygstyrelsen har sålunda den 29 november 1929 infordrat anbud å tillverkningspriset till den 6 december samma år. Vid denna tidpunkt var frågan om vilken motortyp tillverkningen skulle omfatta ännu icke utredd, än mindre avgjord. Flygstyrelsen har visserligen hela tiden förordat Jupitermotorn, men, såsom förut framhållits, hava icke mindre starka skäl från tekniskt sakkunniga och andra myndigheter anförts för Jaguar-motorn. Denna fråga var sålunda svävande och utgången omöjlig att förutse. Att i ett sådant läge infordra slutliga anbud, vilka beträffande, bland annat, prisfrågan skulle

läggas till grund för det slutliga avtalet med den inhemska tillverkaren, synes varit fullständigt meningslöst. Det var måhända riktigt att, såsom skett, jämsides med förhandlingarna med de engelska licensgivarna bedriva förhandlingar med de svenska firmorna och även preliminärt söka utforma förslag till avtal med dessa senare firmor. Men att infordra slutliga anbud beträffande en tillverkning, som vederbörande ännu icke kunnat veta vad den komme att omfatta, måste anses som ett olämpligt och oriktigt tillvägagångssätt.

De anbudsgivande firmorna hava i allmänhet, liksom även Scania Vabis i sin ansökan att efter anbudstidens utgång få inkomma med anbud, antytt eller framhållit denna sak. Icke förty har föredragande departementschefen vid avgörande av berörda ansökan liksom av Munktellbolagets ansökan den 31 resp. den 24 januari 1930 tillrätt Kungl. Maj:t att besluta att uppdraga åt flygstyrelsen att infordra anbud även från dessa firmor och icke, i trots av att motortypfrågan då ännu vore oavgjord, förordat att nya anbud skulle infordras, sedan frågan om motortypen avgjorts. Det dröjsmål, som härigenom skulle hava uppkommit, måste anses vara av fullständigt underordnad betydelse i jämförelse med de fördelar, som ett sådant förfarande skulle medfört. Skäligen kunde riksdagens år 1929 uttalade förväntan, att tillverkningen ofördröjligen måtte upptagas, icke avse, att tillverkningen under alla omständigheter skulle upptagas, utan måste givetvis ha inneburit, att det också skulle noggrant tillses, att förutsättningarna härför vore för handen och att staten icke utsattes för onödiga ekonomiska risker. I förevarande fall skulle även ett eventuellt dröjsmål hava blivit obetydligt i jämförelse med det dröjsmål, som redan dessförrinnan ägt rum.

På grund av ärendets förberedande behandling har detsamma sålunda, då Kungl. Maj:t den 28 mars 1930 fattade beslut om att tillverkningen skulle överlåtas till Nydqvist & Holm A.-B., förelegat i mycket otillfredsställande skick.

Licensavtal med Bristolbolaget godkändes den 7 mars 1930. Först där-efter har möjlighet förefunnits att bedriva erforderliga undersökningar vid den licensgivande firmans verkstäder för tillverkningens ordnande och beräk-nande av tillverkningskostnaderna. De anbudsgivande firmorna hava emellertid, såsom förut framhållits, aldrig blivit i tillfälle att taga del av dylika utredningar, utan deras priser hava baserats på otillförlitliga undersökningar, vilka gjorts bland annat beträffande antalet arbetstimmar, som erfordras för tillverkning av motortyp *liknande* den för tillverkning bestämda motorn. Det är under sådana förhållanden klart, att de svenska firmorna näppeligen kunnat godkänna andra bestämmelser beträffande priset än som slutligen infördes i avtalets 6:e punkt.

Dessa bestämmelser äro emellertid synnerligen oförmånliga för staten. Priserna kunna stiga obegränsat och även om det skulle visa sig, att den be-farade kostnadsökningen på ända upp till 75 % av det beräknade priset kan reduceras, måste det betraktas såsom äventyrligt för staten att beträffande en beställning på omkring nio miljoner kronor träffa avtal angående priset

på sådana villkor, vilka kunna och i detta fall sannolikt måste medföra högst betydande kostnader utöver vad som beräknats. De uppgifter, som lämnats i Egnells ovanintagna skrift och äro grundade på uppgifter angående de faktiska tillverkningskostnaderna, utvisa dock, att föga utsikter finnas att undvika en kostnadsökning av mellan 55 och 75 %.

Genom berörda bestämmelser i avtalet har priset sålunda gjorts beroende av vissa vid avtalets träffande okända faktorer, utan möjlighet för staten att, i händelse härigenom orimligt höga priser och merkostnader skulle uppstå, kunna komma ifrån kontraktets fullgörande. Föredragande departementschefen hade bort inse, att, då någon tillförlitlig utredning angående erforderlig arbetstid för tillverkning av motor ävensom beträffande erforderlig materiel icke förefanns, det måste vara synnerligen riskabelt att göra priset huvudsakligen beroende av dessa båda faktorer.

Då utskottet sålunda funnit, att genom berörda förfarande, särskilt beträffande dels tillvägagångssättet vid infordrande av anbud från svenska firmor om tillverkning av flygmotorer, innan motortypen bestämts, dels ock prisfrågans behandling, föredragande departementschefen icke ådagalagt skicklighet och nödig omsorg om rikets ekonomiska intressen samt därigenom äventyrat *flygvapnets effektivitet inom den fastställda kostnadsramen*, får utskottet hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Malmberg.

Närvarande: Herrar Reuterskiöld, Sävström, Strömberg, David Bergström, G. W. Hansson, Sundberg, Vennerström, Hellberg, Larsén, Valfrid Eriksson, P. Sandström*, Magnusson i Tumhult, Gustafson i Kasenberg, Jansson i Edsbäcken**, Pehrsson i Göteborg, Hallén, Laurén, Karlsson i Vadstena, Petersson i Broaryd och Norling i Lesjöfors.

* Ej närvarande vid justeringen.

** Avstod från att rösta vid ärendets avgörande och deltog ej i justeringen.

2:o.

(Protokoll över försvarsärenden den 30 maj 1930.)

I november 1929 demonstrerades å Barkarby för inbjudna statsråd och militära myndigheter ett av Svenska Aeroaktiebolaget konstruerat och byggt jaktplan, »Jaktfalk». Flygplanet hembjöds därefter till inköp av svenska staten, varjämte Svenska Aeroaktiebolaget samtidigt anhöll därom, att beställningar för svenska flygvapnets räkning måtte placeras i företaget i en omfattning, som tryggade dess fortsatta verksamhet. Häröver avgav flygstyrelsen utlåtande och förslag den 10 december 1929. Flygstyrelsen, som den 18 juli 1929 avgivit förslag rörande disposition av 1929/1930 års anslag till engångskostnader för anskaffning av flygmateriel m. m. och därvid föreslagit inköp av bl. a. 11 jaktplan av utländskt fabrikat samt vidare förutsatt, att efter licensköp vederbörande utländska jaktflygplan skulle tillverkas inom landet, hemställde nu om bemyndigande att i stället anskaffa tre flygplan, typ »Jaktfalk», och tre jaktplan av någon utprövad engelsk typ samt att vid anskaffningen av de fem återstående planen hänsyn skulle tagas till de vid jämförande prov mellan de

svenska och de engelska maskinerna vunna erfarenheterna. Genom beslut den 31 december 1929 biföll Kungl. Maj:t flygstyrelsens förslag och tillkännagav samtidigt, att beslut rörande disposition av den återstående delen av anslaget — 450,000 kronor — senare skulle fattas.

Det redan färdiga svenska jaktplanet inköptes av flygstyrelsen i januari månad 1930 och godkändes vid provflygningarna; kontrakt angående leverans av de två återstående planen (nr 72 och 73) undertecknades den 28 mars 1930. Den 1 april, innan maskinerna ännu levererats, utbetalade flygstyrelsen halva köpesumman i förskott mot viss av Svenska Aeroaktiebolaget ställd säkerhet. Vid provflygningarna sommaren 1930 godkändes nr 73, varemot nr 72 icke kunde i befintligt skick godkännas, enär det visade sig behäftat med vissa skakningsfenomen. Efter framställning av firman att trots dessa vibrationsfenomen få flygplanet godkänt, beslöt flygstyrelsen den 26 juli 1930 godkänna och likvidera flygplanet med innehållande av ett belopp av 5,000 kronor, vilket ur teknisk synpunkt ansågs betryggande för de påtalade bristfälligheternas avhjälpande. I sammanhang härmed bör nämnas, att det å likviden resterande beloppet utbetalades till bolaget den 21 november 1930, sedan omfattande försök att avhjälpa felet utförts och överenskommelse träffats om de ytterligare ändringar, som skulle vidtagas å flygplanet och vilka ännu i januari 1931 pågingo. Det andra av de i nyssnämnda kontrakt beställda flygplanen (nr 73), på vilket icke visade sig dylika utpräglade vibrationsfenomen, slutlikviderades den 21 oktober 1930.

Ur de rapporter rörande provflygningar av planen, som avgivits den 31 juli av ingenjör E. Sparman, den 12 september av major A. Gyllenkrook samt den 13 september av löjtnant E. Ekman och kapten M. Bång, må följande utdrag och sammanfattningar anföras:

1. »Som sammanfattning av rapporten anser undertecknad sig böra framhålla, att han ej kan godkänna flygplanet i dess nuvarande skick för vingglidning samt att övriga anmärkta brister (beträffande fotspak, förarestol och vingtyg) borde avhjälpas före leverans.»

2. »Typen 'Jaktfalken' är långt ifrån till fullo utexperimenterad. Några säkra erfarenheter rörande detta flygplan förefinnas icke. De hittills konstruerade flygplanen av denna typ hava icke identiskt samma utformning; de hava endast en obetydlig gångtid, man känner icke orsaken till vibrationerna hos flygplan nr 1 (nr 72) och äger till sist icke några som helst erfarenheter rörande planens motståndskraft och uthållighet vid påfrestningar under en längre tid.

Typen besitter emellertid otvivelaktigt *mycket goda* flygegenskaper.

På grund av det ovan framhållna anser jag, att fortsatta försök under en *längre* tid böra utföras med flygplan nr 2 (nr 73). Jag anser det icke tillrädligt, och förenat med risker, att insätta flygplan nr 1 på dessa försök, innan orsakerna till dess nuvarande felaktigheter blivit upptäckta och avhjälpda.»

3. Föraren framhåller, att med hänsyn till de anmärkningar, som av honom framställts, han icke anser att flygplanet nr 72 i sitt nuvarande skick lämpligen kunde användas vid fortsatta jämförande försök. Flygplanet nr 73 gav ett gott helhetsintryck. Detta kunde godkännas för fortsatta jämförande prov.

4. Föraren anser att Jaktfalk nr 72 i sitt nuvarande skick icke kunde godkännas för de längre jämförande proven och att Jaktfalk nr 73 kunde godkännas efter ändring av fotpedaler och förarsits.

Då det för bedömandet av ett flygplans lämplighet erfordrades, att planet varit viss tid i tjänst, framhöll han betydelsen av de jämförande provens avslutande, innan inköp av flygplan ägde rum.

Den 24 september 1929 hade kontrollavdelningen vid flygstyrelsens tekniska byrå avgivit följande yttrande rörande Svenska Aeroaktiebolagets tekniska möjligheter att fullgöra eventuella seriebeställningar av flygplan:

»Tekniska byråns kontrollavdelning får med anledning av eventuella seriebeställningar av flygplan vid Svenska Aero A.B. vördsamt bringa till flygstyrelsens kännedom följande erfarenheter betr. tillverkningen å nämnda bolags verkstad.

I rent verkstadstekniskt hänseende lämnar tillverkningen en hel del övrigt att önska betr. precision och passning, bl. a. till följd av brist på mallar m. m. Den na olägenhet gör sig starkt påmind vid utbyte av delar (flottörer, roder m. m.) å flygplan i tjänst.

På grund av starkt begränsat utrymme tvingas verkstaden att frångå en rationell disposition av de olika grenarna inom tillverkningen. Så t. ex. företagas målningsarbeten i lokal, vilken samtidigt användes till snickeriverkstad. Dessutom måste av ovan nämnda orsak oupphörliga flyttningar av färdiga flygplan delar ske, vilket lätt resulterar i skador å desamma.

I samband härmed må särskilt framhållas, att verkstaden saknar möjligheter att slutmontera ett flygplan under tak. Att flygplanen vid ogynnsamma klimatiska omständigheter ej fara väl är uppenbart, förutom att monteringsarbetet ofta i otillbörlig grad påskyndas.

Som sammanfattning får sägas, att verkstaden, inrymd i en för båtbyggnad avsedd lokal, får betecknas som ett provisorium, vilket ej kan lämna det arbete, som bör fordras vid en fullgod seriefabrikation av flygplan.

På grund av ovanstående får kontrollavdelningen framhålla följande:

1. Serietillverkning å Svenska Aero AB:s verkstad av flygplan för flygvapnets räkning är under nuvarande form ej att tillråda.

2. Skall sådan tillverkning komma till stånd, bör bolaget förstärkas att:

a) i samförstånd med flygstyrelsen anskaffa större och mera ändamålsenliga verkstadsutrymmen,

b) anskaffa mallar enligt t. ex. Fokkers system i den utsträckning flygstyrelsen anser nödvändig,

c) skärpa avsyning och tillverkningskontroll.»

Av handlingarna i ärendet framgår icke, att dylikt förstärkande av flygstyrelsen givits eller att bolaget vidtagit av kontrollavdelningen påyrkade omläggningar av verkstadsarbetet. Det oaktat fattade Kungl. Maj:t den 30 maj 1930 beslut om inköp av ytterligare flygplan från företaget.

I skrivelse till Konungen den 5 april 1930 — omedelbart efter undertecknandet av kontraktet rörande slutleveransen av de beställda svenska flygplanen men innan dessa av flygstyrelsen provflugits eller godkänts — hemställde Svenska Aeroaktiebolaget att för tryggnad av dess fortsatta verksamhet ytterligare beställningar av flygmaskiner måtte beredas företaget. De sporadiska beställningar, företaget erhållit från flygstyrelsen, hade varit av så ringa omfattning, att driften vid flygmaskinsfabriken endast med stora svårigheter och betydande finansiella uppoffringar kunnat uppehållas.

Den 22 april 1930 avgav flygstyrelsen till Kungl. Maj:t infordrat yttrande

över Svenska Aeroaktiebolagets hemställan. Sedan flygstyrelsen erinrat om styrelsens förslag den 10 december 1929 rörande jämförande prov mellan svenska och engelska flygplan, anför styrelsen följande:

»Ett avvaktande av erfarenheterna vid de avsedda proven skulle medföra, att någon omedelbar hjälp till Svenska Aero A.B. i form av ytterligare beställning å jaktflygplan av typ »Jaktfalken» ej skulle kunna lämnas. I betraktande av att firmans jaktflygplanstyp »Jaktfalken», som, ehuru det ännu icke kunnat fullt utprövas, redan visat sig äga lovande egenskaper och sålunda väl värt att ingående prövas i jämförelse med jaktflygplan av erkänt framstående typ, varvid gjorda erfarenheter kunna komma den svenska typen till godo, samt med hänsyn till nödvändigheten att snarast tillföra flygvapnet ökat antal jaktflygplan, synes det flygstyrelsen ändamålsenligt att omedelbart hos firman beställa ytterligare 4 st. jaktflygplan av typ »Jaktfalken». För att före de jämförande provens avslutande en dylik beställning skall kunna företagas, bör emellertid firman ikläda sig att å typen vidtaga de förändringar, vartill proven skäligen kunna föranleda.»

En dylik förbindelse från Svenska Aeroaktiebolaget, att utan kostnad för flygstyrelsen å de jaktflygplan, flygstyrelsen hade för avsikt att beställa hos bolaget, vidtaga de förändringar och omkonstruktioner, som före den 1 juli 1930 av flygstyrelsen skäligen ur säkerhets- och militär synpunkt kunde påfordras, bifogades flygstyrelsens utlåtande. Då kontraktet rörande leverans av dessa flygplan efter Kungl. Maj:ts senare beslut i ämnet undertecknades den 5 juni 1930, framflyttades tiden för förbindelsens giltighet till den 15 augusti 1930.

I skrivelse samma dag — den 22 april — avgav flygstyrelsen förslag angående flygplansanskaffningen. Skrivelsen är, i de delar densamma avser anskaffning av jaktplan, av följande lydelse:

»Genom nådigt brev den 31 december 1929, D. n:r 3992, H. D. n:r 59, 92 och 133, har Eders Kungl. Maj:t bl. a. föreskrivit, att under budgetåret 1929—1930 3 st. jaktflygplan, typ »Jaktfalk», och 3 st. jaktflygplan av engelsk typ skola genom flygstyrelsens försorg anskaffas.

På grund härav har flygstyrelsen dels inköpt 1 st. jaktflygplan, typ »Jaktfalk», dels beställt ytterligare 2 st. jaktflygplan av samma typ.

Med avseende på anskaffning av jaktflygplan av engelsk typ, vilken anskaffning fördröjts på grund av att frågan om motortyp för den inhemska flygmotortillverkningen först nyligen fått sin lösning, har det befunnits, att av för leverans till utlandet av Air Ministry frigivna jaktflygplan typen »Bristol Bulldog», engelska flygvapnets standardmaskin, synes vara den lämpligaste för jämförande prov mellan engelsk typ och »Jaktfalken». Air Ministry har för det den 1 april 1930 påbörjade engelska budgetåret beställt icke mindre än 92 jaktflygplan av typen »Bristol Bulldog». Denna typ torde sålunda kunna anses vara en av de förnämsta, som för närvarande står att erhålla.

Genom inköp av 3 st. jaktflygplan, typ »Bristol Bulldog» avser flygstyrelsen att på kort tid kunna verkställa prov dels med enskilda flygplan (proven av huvudsakligen teknisk art), dels med flygplan i förband (grupp), avseende uttrönande av typens förutsättning att göra sig gällande i luftstrid.

För sådana jämförande prov mellan enskilda flygplan, vilka prov av flygstyrelsen avses, är det icke tillfyllest att disponera endast ett flygplan av typerna »Jaktfalken» och »Bristol Bulldog», dels när det icke kan beräknas, att ett enda flygplan av vardera typen är i flygbart skick, närhelst detta för proven

erfordras, dels emedan flygplan — även i serie tillverkade — ofta visa sig individuella i sina prestationer, vadan för en slutgiltig, ingående bedömning av en flygplantyp en prövning av flera individer av typen i fråga är oundgängligen erforderlig.

3 st. jaktflygplan, typ »Bristol Bulldog», skulle kunna levereras till Sverige inom en månad (andra engelska motsvarande typer beräknas draga en leveranstid av närmare ett halvt år). Inköpet skulle sålunda giva möjlighet till de jämförande provens snara igångsättande samt dessutom utgöra ett välbehövligt tillskott till flygvapnets effektivitet och till möjligheterna för jaktflygares övningar.

I betraktande av att det svenska jaktflygplanet »Jaktfalken», som, ehuru det ännu icke kunnat fullt utprövas, redan visat sig äga lovande egenskaper och sålunda väl värt att ingående prövas i jämförelse med jaktflygplan av erkänt framstående typ, varvid gjorda erfarenheter kunna komma den svenska typen till godo, samt med hänsyn till nödvändigheten att snarast tillföra flygvapnet ökat antal jaktflygplan, synes det flygstyrelsen ändamålsenligt att omedelbart beställa ytterligare 4 st. jaktflygplan, typ »Jaktfalk».

Inom flygstyrelsens militärbyrå och tekniska byrå utarbetad sammanställning den 10 april 1930 rörande jaktflygplans egenskaper m. m. bifogas.

Jämlikt ovannämnda nådiga brev den 31 december 1929 har Eders Kungl. Maj:t bland annat låtit meddela, att beträffande användningen av å anslaget till engångskostnader för flygmateriel m. m. återstående belopp av 450,000:— kronor för anskaffande av ytterligare avsedda flygplan under budgetåret 1929—1930 beslut framdeles skulle fattas. Enligt flygstyrelsens förslag i skrivelse den 18 juli 1929, D. N:r H. 321, hade detta belopp avsetts för anskaffning av 5 st. jaktflygplan å 90,000:— kr. = 450,000:— kronor.

I enlighet med vad ovan anförts, får flygstyrelsen sålunda i underdånighet hemställa det täcktes Eders Kungl. Maj:t dels godkänna förslag till huvudritning till jaktflygplan, typ Bulldog, varå ritning i 4 exemplar här bifogas, dels ock föreskriva

att å 1929—1930 års anslag till engångskostnader för anskaffning av flygmateriel m. m. återstående belopp, kronor 450,000:—, måtte få disponeras för anskaffning av:

4 st. jaktflygplan, typ »Jaktfalk» med motor	kr. 360,000:—
1 st. sjösplaningsflygplan av förbättrad typ	» 90,000:—
	Summa kr. 450,000:—

Härtill har stabschefen avgivit särskilt underdånigt yttrande, vilket bifogas.

I ärendets handläggning hava deltagit undertecknad, chef, Lübeck, Kjellson och Fogman föredragande.»

Till flygstyrelsens utlåtande har, såsom ovan säges, särskilt yttrande avgivits av stabschefen Thor Lübeck. Denne framhåller, att en inhemsk tillverkning på licens av jaktflygplan av typen »Bristol Bulldog» i enlighet med flygstyrelsens förslag den 18 juli 1929 finge anses utesluten av den anledningen, att härför erfordrades dyrbara specialmaskiner. Även om vid de jämförande proven mellan svenska och engelska flygplan mot all förmodan »Jaktfalk» skulle visa sig avgjort underlägsen »Bristol Bulldog», saknade flygstyrelsen efter provens avslutande i alla fall hållpunkt för frågans vidare lösning, då en tillverkning av »Bristol Bulldog» i Sverige icke vore tillrådlig. Då vidare ur krigsberedskaps- och kostnadssynpunkt en övergång till »Jaktfalk» vore förmånligast, hade enligt

stabschefens uppfattning efter Kungl. Maj:ts beslut den 31 december 1929 sådana förändrade förhållanden inträtt, att en beställning av tre flygplan av typ »Bristol Bulldog» vore utan framtida nytta för flygvapnet och därför icke borde göras. Då emellertid tillgången till *ett* flygplan av godkänd engelsk typ kunde vara till nytta för flygvapnet för en ingående granskning av flygplanets militära utrustning, instrumentering m. m., vore inköp av *ett* flygplan av typ »Bristol Bulldog» motiverat. Stabschefen föreslog sålunda, att tillgängliga medel för nyanskaffning av flygmateriel för budgetåret borde disponeras bl. a. för inköp av ett jaktflygplan av typ »Bristol Bulldog» och sex jaktflygplan av typ »Jaktfalk».

Chefen för generalstaben framhåller i yttrande över flygstyrelsens förslag den 3 maj 1930 följande:

»Beträffande flygstyrelsens förslag att i enlighet med nådigt brev av den 31 december 1929 inköpa jaktflygplan, typ Bristol Bulldog, för att snarast kunna verkställa de erforderliga jämförande proven med tidigare inköpta och beställda jaktflygplan, typ Jaktfalk, har jag intet att erinra. Några omständigheter, som skulle giva anledning till ändring härutinnan i Eders Kungl. Maj:ts beslut av den 31 december 1929 föreligga icke.

Däremot synes det mig, att resultaten av de jämförande proven — angivna i bilaga 5 till flygstyrelsens underdåniga framställning — böra avvaktas, innan en ytterligare beställning av jaktflygplan, typ Jaktfalk, göres, på det att icke en summa av 450,000 kronor må nedläggas i en i stort sett oprövad flygplantyp, beträffande vilken erfarenheterna begränsas till *ett* flygplan.

Beträffande flygstyrelsens förslag att tillföra Svenska Aero A.-B. de föreslagna beställningarna, vill jag i anslutning till, vad jag ovan anført, i underdånighet framhålla betydelsen, av att — ehuru skapandet av en inhemsk flygindustri särskilt med hänsyn till ersättningen i krig är högst önskvärt — detta icke må ske på bekostnad av flygmaterielens användbarhet.»

Chefen för marinstaben ansluter sig utan särskild motivering till flygstyrelsens förslag.

Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap yttrar sig den 20 maj 1930. Med hänsyn till de intressen, kommissionen hade att förfäktas, syntes det kommissionen önskvärt, att anskaffningen av utländska plan kunde begränsas till inköp av endast ett, varigenom ytterligare medel skulle bli tillgängliga för inköp från inhemska flygplantillverkare. Ur beredskapssynpunkt ägde det stor betydelse, om inhemsk tillverkning av flygplan kunde uppdrivas, och följaktligen vore det ett statligt intresse att understödja redan förefintlig flygplansindustri. Med dessa utgångspunkter tillstyrkte sålunda rikskommissionen inköp av flygplan från Svenska Aeroaktiebolaget i första hand i den utsträckning, som av flygstyrelsen föreslagits, dock under den förutsättningen, att »Jaktfalk» besatte goda egenskaper och att den efter vidtagande av de justeringar, som de jämförande proven med ett engelskt jaktplan kunde giva anledning till, visade sig fullt lämplig för det svenska flygvapnet. För den händelse det skulle visa sig onödigt att inköpa mer än ett engelskt plan, kunde beställningen hos Svenska Aeroaktiebolaget utökas från de fyra jaktplan, som flygstyrelsen föreslagit, till sex plan. I ärendets handläggning inom kommissionen hade deltagit ordföranden general Åkerman, vice ordföranden gene-

raldirektör Fryxell, generaldirektör Huss, bankdirektör Rydbeck, kommerserådet Enström samt i överläggningen, men icke i beslutet, extra ledamoten generalmajor Amundson.

Till kommissionens utlåtande avgåvos särskilda yttranden av de båda sistnämnda.

Kommerserådet Enströms yttrande är av följande lydelse:

»Undertecknad kan för sin del icke helt instämma i det uttalande, som formulerats av majoriteten av de i beslutet deltagande ledamöterna. Hela den uppläggning av anskaffningsproblemet, som flygstyrelsen gjort, anser jag vara ur såväl beredskaps- som effektivitetssynpunkt felaktig. I st. f. att utgå från att vi i princip skola skaffa utländska förebilder i och för studier och eventuell efterapning och att vi under tiden skola skänka ett slags fattigunderstöd till svensk industri för att hålla en sådan nödortfärd vid liv, anser jag man numera har rätt att visa det modet och den tillförsikten till svensk teknik och industri att förutsätta, att den självständigt kan lösa en uppgift sådan som den föreliggande. De senare årens erfarenhet på åtskilliga områden ha givit vid handen att svenska tekniska insatser av intellektuell natur skapat svenska tillverkningar, som visat sig överlägsna utländska sådana, gentemot vilka på grund av bl. a. utlandets större erfarenhet en konkurrens från början framstått såsom skäligen hopplös. Alldeles särskilt gör sig våra tekniskt-industriella egenskaper gällande gentemot engelska prestationer.

Med denna allmänna utgångspunkt anser jag, att man bör inrikta sig på att söka i första hand utnyttja svenska resurser i fråga om konstruktörsskicklighet, arbetsskicklighet och material i syfte att i samarbete mellan den militära sakkunskapen och svensk teknik skapa en inhemsk jagaretyp. För min del anser jag förutsättningarna för ett överlägset resultat synnerligen stora, något som bestyrkes av de goda prestationer som det redan föreliggande pionjärarbetet uppvisat. Med denna uppfattning, enligt vilken icke blott effektiviteten, utan jämväl beredskapssynpunkterna skulle på bästa sätt tillgodoses, kan jag icke f. n. tillstyrka inköp av ett så dyrbart experimentmaterial som tre engelska jaktflygplan. Möjligen kan jag tillstyrka inköp av ett sådant, om det som man därav kan lära i fråga om smärre praktiska detaljer kan anses motsvara utgiften. För min del vill jag tillstyrka att tillgängliga medel i första hand användas till utbildande av en svensk jagaretyp.»

Chefen för flygvapnet anförde såsom extra ledamot i kommissionen följande:

»Flygstyrelsen delar Rikskommissionens åsikt att en enskild flygverkstad, som för sin tillverkning använder svensk materiel, är värd uppmuntran.

Denna måste dock hålla sig inom de gränser, som säkerhetssynpunkterna och de militära fordringarna kräva.

Med avseende på flygmaterielen är det i all synnerhet jaktflyget, som härutinnan är ömtåligt. Dess fordringar kunna endast till en del angivas i siffror eller teoretiskt beräknas, de framkomma huvudsakligen i praktiken, varför jaktplanen måste underkastas prov dels med enskilda flygplan, avseende konstruktionen, dels med flygplan i förband (grupp), avseende utrönandet av typens förutsättningar att göra sig gällande i en luftstrid, sikt, följsamhet, accelerationsförmåga, lämplighet vid skjutning under manöver.

Proven bliva ej av värde eller utslagsgivande, om de ej göras i jämförelse med jaktflygplan av befintlig bästa typ, vartill flygstyrelsen utsett och föreslagit »Bristol Bulldog».

Jaktflygplanen uppträda mestadels i förband, varför deras förhållande under förbandsflygning är av största vikt. Vid operationer i förband måste det enskilda planet uppträda på väsentligt olika sätt mot då det uppträder enskilt

samt måste utföra manövrer, som ställa andra krav på dess flygegenskaper. Under en strid blir den grupp (division) etc. den segrande, som smidigast kan utföra sina manövrer, hastigast göra sina omformeringar, som har bästa sikten och skjuter bäst.

Det är därför ej nog att känna det enskilda planets flygegenskaper, utan måste omfattande jämförande prov i grupp företagas, enär prov i division omöjliggöras av ekonomiska skäl.

Jaktfalken har hittills utfört ett jämförelsevis litet antal flygningar, har visat goda egenskaper, hastighet, stigförmåga m. m. under ett fåtal av våra bästa flygare, ehuru vissa anmärkningar (sikten) framkommit. Den har hittills endast flugits med en motor (Jaguar), för vilken den ej är avsedd. Den måste ytterligare prövas i daglig tjänst, av vanliga flygare med den ordinarie motorn samt i jämförelse med jaktplan av Bristol-Bulldog-typ, såväl enskilt som i grupp. Avsikten med de jämförande proven är att försöka aptera de fördelar, som Bulldog kan komma att uppvisa, enskilt eller i grupp, på Jaktfalken för att utexperimentera denna till om möjligt en jämbördig eller överlägsen, för flygvapnet väl användbar typ.

Denna avsikt är ju även till firmans bästa.

Utexperimenterandet av nya flygplantyper plägar i andra länder taga lång tid och bedrivs synnerligen noggrant. Då flygstyrelsen redan nu icke desto mindre vågat föreslå en anskaffning av 4 Jaktfalk (förutom 3 förut) beror detta på firmans betryckta läge och styrelsens förhoppning, att Jaktfalk skall visa sig komma att uppfylla högt ställda fordringar såsom stridsflygplan. Förslaget skulle ej skett, om ej flygstyrelsen erhållit firmans förbindelse att kostnadsfritt utföra under försöken såsom erforderliga befunna och före viss tid angivna ändringar i konstruktion eller utförande.

Såväl chefen för generalstaben som chefen för marinstaben tillstyrka i stort sett flygstyrelsens förslag, varvid emellertid den förstnämnde ställer sig något tveksam beträffande det föreslagna beställandet av 4 st. Jaktfalk, innan de jämförande proven avslutats.

Att redan nu innan proven utförts beställa ytterligare antal Jaktfalken, måste jag såsom ansvarig vapenchef på det bestämdaste motsätta mig.

Jag vidhåller också, att jag anser det nödvändigt för att proven med Jaktfalken skola bli utslagsgivande, att *trenne* Bulldog *omedelbart* anskaffas. Någon anledning att uppskjuta avgörandet härom, till dess *en* Bulldog anskaffats, förefinnes icke, varför jag får anmäla min reservation mot kommissionens beslut härutinnan. Ett ytterligare uppskov med frågans avgörande skulle i onödan uppskjuta tidpunkten för flygvapnet att erhålla modern jaktmateriel, väl erforderlig såväl för övning som för utfyllande av mob. behovet.»

Genom beslutet den 30 maj 1930 godkände Kungl. Maj:t den av flygstyrelsen genom skrivelse den 22 april samma år föreslagna fördelningen av de utav anslaget till engångskostnader för anskaffning av flygmateriel m. m. för budgetåret 1929—1930 återstående 450,000 kronor. Dessa medel skulle disponeras för anskaffning av fyra jaktflygplan, typ »Jaktfalk», kronor 360,000:— och ett sjöspaningsflygplan, kronor 90,000:—. Vidare fastställde Kungl. Maj:t av flygstyrelsen lämnat förslag till huvudritning till jaktflygplan, typ »Bristol Bulldog».

Den 5 juni 1930 undertecknade flygstyrelsen kontrakt med Svenska Aeroaktiebolaget om leverans av fem dylika flygplan. Kostnaden för det femte planet skulle bestridas från de under anslaget till flygmateriel anvisade medlen till ersättande av totalhaverier.

Enligt leveranskontraktets 2 § förband sig leverantören att hava leveransen avslutad fem månader efter kontraktets undertecknande, alltså senast den 5 november 1930. Enligt § 6 medgavs förlängning av leveranstiden, därest leveransen skulle försenas genom eldsolycka eller annan force majeure, arbetsinställelse eller av annan händelse utom leverantörens kontroll. Rörande leveransen av de genom beslut den 30 maj inköpta flygplanen har flygstyrelsen till utskottet lämnat följande meddelande:

»Med anledning av framställd förfrågan har flygstyrelsen härigenom äran meddela, att av jämlikt nådigt brev den 30 maj 1930 hos Svenska Aero A.-B. beställda flygplan, typ Jaktfalk, ännu intet plan levererats. (Det först färdigställda exemplaret förolyckades som bekant under provflygning den 27 januari 1931.)

Orsaken till leveransens försening är, att vid tidigare leverans av samma flygplantyp uppträtt vissa skakningsfenomen, vilkas avhjälpande varit föremål för utredning. Detta föranledde bl. a. leverantören att föregående höst under omkring två månader praktiskt taget inställa arbetet å den senare leveransen. På grund av vissa svårigheter med den till motorn hörande bensinpumpen har färdigställandet av nästa flygplan av nämnda beställning sedermera ytterligare försenats.

För närvarande pågå leveransflygningar med 2 flygplan av ifrågavarande typ. Leveransen i sin helhet väntas vara slutförd i mitten av nästa månad.

Stockholm den 8 april 1931.

På flygstyrelsens vägnar:

E. VIRGIN.

/ Ernst Fogman.»

Utskottet anser sig av formella skäl icke kunna till granskning upptaga frågan angående flygstyrelsens beslut att lämna förskott på flygplan, ej heller flygstyrelsens åtgärd att trots provflygningarnas resultat till inköp godkänna visst flygplan, men hyser den uppfattning, att vederbörande departementschef skäligen bort i dessa stycken utöva skarpare kontroll över flygstyrelsen, jämlikt kungl. cirkuläret den 18 maj 1849.

Det synes utskottet anmärkningsvärt, att Kungl. Maj:t genom beslut den 30 maj 1930 medgivit inköp av fyra flygplan av typ »Jaktfalk» utöver de enligt Kungl. Maj:ts beslut den 31 december 1929 inköpta, innan jämförande prov mellan dessa jaktplan och engelska flygplan av utprövad typ verkställes. Enligt flygstyrelsens av Kungl. Maj:t gillade förslag den 10 december 1929 skulle med ytterligare inköp av svenska flygplan anstå, till dess de jämförande proven ägt rum. Resultatet av provflygningarna med de först inköpta svenska jaktplanen utvisar icke blott att de av Svenska Aeroaktiebolaget levererade maskinerna varit av synnerligen ojämn beskaffenhet utan även att ett av dessa jaktplan varit till utförandet så otillfredsställande, att det icke kunnat för fortsätta prov godkännas. Av de handlingar, till vilka utskottet haft tillgång, framgår, att ifrågavarande plan ännu i januari 1931, ett halvt år efter leveransen, icke kunnat på tillfredsställande sätt justeras. Det har icke undgått

utskottets uppmärksamhet, att Svenska Aeroaktiebolaget förbundit sig att på de av företaget till flygvapnet levererade jaktplanen utan kostnad för statsverket vidtaga de förändringar, vartill de jämförande proven med de engelska flygplanen kunde föranleda, dock under förutsättning att dessa justeringar påfordrades före den 15 augusti 1930. Denna garanti synes emellertid utskottet värdelös. Den tidrymd, inom vilken flygstyrelsen skulle påkalla erforderliga förändringar, var för knappt tilltagen för att inom densamma de engelska maskinerna skulle kunna anskaffas, plan över provflygningarna uppgöras och de jämförande provflygningarna företagas. Kungl. Maj:t borde vid beslutets fattande hava beaktat detta och avvaktat resultatet av förut beslutade provflygningar mellan svenska och engelska maskiner, innan beslutet om disposition av anslagets återstod fattades. I sammanhang härmed anser sig utskottet böra fästa uppmärksamheten vid de allvarliga betänkligheter rörande ifrågasättande företags tekniska möjligheter att fullgöra seriebeställningar för flygvapnet, vilka framförts av flygstyrelsens kontrollavdelning och i det föregående återgivits. Riktigheten av de gjorda anmärkningarna synes hava fått sin bekräftelse bl. a. genom de avsevärt försenade leveranserna av de genom beslut den 30 maj inköpta maskinerna, varigenom under en längre tid flygvapnet icke kommit att tillföras flygdugliga maskiner.

Utskottet saknar möjlighet att bilda sig en uppfattning rörande de här ifrågakommande flygplanens inbördes värde. Av handlingarna i ärendet synes dock framgå, att intresset att skapa en inhemsk flygindustri spelat en avgörande roll vid val av flygplantyp. Utskottet delar till fullo den uppfattningen, att svensk vara och svensk industri om möjligt bör tagas i anspråk vid leverans av materiel till svenska flygvapnet. Dylik leverans får dock i intet fall äga rum på bekostnad av flygmaterielens tillförlitlighet eller användbarhet. Med hänsyn till de betydande risker, som alltid äro förenade med flygningar, och i betraktande av det stora ansvar, som åvilar staten ifråga om den vid flygvapnet anställda personalens liv och säkerhet, är endast förstklassig och efter prov såsom varande bäst befunnen materiel god nog. I förevarande fall har, trots avrådande från ansvariga myndigheters sida, för betydande belopp gjorts en större beställning av en i stort sett oprövad och i åtskilliga hänseenden efter allt att döma icke utexperimenterad flygplantyp. De berättigade och allvarliga farhågor, som av generalstabschefen före Kungl. Maj:ts beslut i ärendet uttalats, hava synts utskottet värda ett avgörande hänsynstagande.

På grund av vad sålunda i ärendet förelupit, får utskottet hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Malmberg.

Närvarande: Herrar Sävström, Strömberg, David Bergström, G. W. Hansson, Sundberg, Vännerström, Hellberg*, Mellén, Larsén, Valfrid Eriksson, Per Andersson*, Magnusson i Tumhult, Gustafson i Kasenberg, Persson i Trängen, Hallén, Laurén, Karlsson i Vadstena*, Lindmark, Norling i Lesjöfors och Lundén.

* Ej närvarande vid justeringen.

3:o.

(Protokoll över finansärenden.)

Vid granskningen av statsrådsprotokollen över finansärenden har utskottet uppmärksammat, att statsminister Ekman anmält jäv vid behandlingen i statsrådet den 3 juli, den 17 oktober, den 31 oktober och den 21 november 1930 av ärenden angående bostadskreditföreningar. En undersökning av orsaken härtill har visat, att statsminister Ekman, som före tillträdet av statsministerämbetet av Kungl. Maj:t för en tid av tre år, räknat från och med den 15 september 1929, förordnats till ledamot av och ordförande i styrelsen för Svenska bostadskreditkassan med ett årligt arvode av 5,000 kronor, även efter utnämningen till ledamot av statsrådet fortsatt att utöva ledamot- och ordförandeskapet i kassans styrelse samt härför uppburit arvode.

Utskottet finner det icke förenligt med de principer, som lett till utformningen av den bestämmelse i § 34 regeringsformen, enligt vilken ledamot av statsrådet icke tillika må annat ämbete utöva eller några inkomster därav uppbära, att person, som av Kungl. Maj:t förordnats till ledamot av styrelsen för Svenska bostadskreditkassan, efter tillträdet av statsrådsämbete fortfar att utöva ledamotskap i kassans styrelse. Av Kungl. Maj:t förordnad ledamot av kassans styrelse har till uppgift att tillvarataga statens intresse i kassan. Kassans ändamål är nämligen att tillgodose behovet av kredit för bostadsändamål i städer och stadslignande samhällen, i den mån detta behov icke i annan ordning tillgodosetts. Sålunda lämnar kassan lån åt bostadskreditföreningar, vilka i sin tur tillhandahålla sina medlemmar lån mot säkerhet av inteckning i fastighet. Härtill kommer, att staten såsom grundfond för kassan ställt till förfogande statsobligationer till ett nominellt belopp av minst trettio miljoner kronor. Det är uppenbart, att genom förordnandet skapas ett ansvar för den sålunda utsedde styrelseledamoten inför den statliga uppdragsgivaren. Å andra sidan åligger det styrelsens ledamöter att tillika bevaka bolagets intressen. Härvid kunna meningsskiljaktigheter av olika slag tänkas uppkomma även mellan bolaget och staten. Medlem av statsrådet, som samtidigt utövar ledamotskap i kassans styrelse, försätter sig sålunda i belägenheten att antingen under statsrådsansvar nödgas bedöma åtgärder, som han möjligen i egenskap av ledamot i kassans styrelse och med ansvar såsom sådan redan tidigare handlagt, eller att anmäla jäv vid sådana ärendens behandling i statsrådet. Det är emellertid ägnat att väcka samma betänkligheter antingen ett statsråd, och allra helst statsrådets främste ledamot, samtidigt intager ställningen som kontrollerande myndighet och kontrollerad instans eller anmäler jäv, då ett ärende angående kassan handlägges i statsrådet. Härtill kommer, att tillsyn över kassan icke utövas av bank- och fondinspektionen såsom över bankaktiebolag m. fl. därmed jämförliga inrättningar eller av annat centralt ämbetsverk, utan den offentliga kontroll över kassans verksamhet, som må ifrågakomma, måste omedelbart utövas av Kungl. Maj:t i statsrådet, vilket än ytterligare ökar betänkligheterna mot att statsministern utövar ledamotskap i kas-

sans styrelse. Det är dessutom knappast förenligt med de tyngande arbetsuppgifter, som åvila ledamot av statsrådet, att statsministern, som därjämte utövat chefskapet för försvarsdepartementet, jämsides härmed fungerat såsom ledamot av och ordförande i kassans styrelse. Statsminister Ekman borde därför enligt utskottets tanke icke längre hava handhaft sistnämnda uppdrag, sedan han inträtt såsom medlem av statsrådet.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot statsministern Ekman.

Närvarande: Herrar Reuterskiöld, Sävström, David Bergström**, G. W. Hansson, Sundberg, Vennerström, Hellberg, Larsén, Rydberg*, Karl August Johansson*, P. Sandström*, Magnusson i Tumhult, Engberg, Gustafson i Kasenberg, Jansson i Edsbäcken, Pehrsson i Göteborg, Forssell, Fast*, Petersson i Broaryd och Norling i Lejsjöfors.

* Ej närvarande vid justeringen.

** Avstod från att rösta vid ärendets avgörande och deltog ej i justeringen.

4:o.

(Protokoll över jordbruksärenden juni—augusti 1930.)

1930 års riksdag hemställde i skrivelse, nr 376, till Konungen i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående vissa åtgärder till det svenska jordbrukets stödjande jämte i ämnet väckta motioner bl. a., att Kungl. Maj:t täcktes från tidpunkt under år 1930, som Kungl. Maj:t ägde bestämma, utfärda förordning rörande inmalnings- och inblandningstvång beträffande vete och råg i huvudsaklig överensstämmelse med de riktlinjer, som funnos angivna i ett i särskilda utskottets utlåtande nr 2 intaget förslag till förordning angående användande av svenskt vete och svensk råg vid framställning av mjöl.

I särskilda utskottets, av riksdagen i denna del godkända utlåtande nr 2 framhölls i förevarande ämne, att utskottet funnit det önskvärt, att förslag till de grundbestämmelser, som vore avsedda att säkerställa den inhemska skördens förbrukning såsom människoföda, förelades riksdagen och bleve av denna prövat. Härigenom bleve det möjligt för riksdagen att för sin del taga ståndpunkt såväl till inmalningsföreskrifternas principer som till det sätt, varpå saken i praktiken lämpligen syntes böra ordnas. Såsom huvudregel för ett inmalningstvång beträffande såväl vete som råg borde enligt utskottet gälla, att det skulle åligga en var, som dreve kvarn och därvid förbrukade vete respektive råg av utländskt ursprung, att vid framställning av vetemjöl respektive rågmjöl använda svensk spannmål i den omfattning, att den svenska varan i genomsnitt under en förmalningsperiod utgjorde viss procent av all vid kvarnen förmald spannmål av det slag, varom vore fråga. För att bereda den inhemska produktionen av vete- och rågmjöl erforderligt skydd i konkurrensen med utländskt mjöl ansågs ett inmalningstvång beträffande vete och råg såsom komplement fordra ett inblandningstvång, d. v. s. skyldighet för importö-

rer att i importerat vete- och rågmjöl inblanda mjöl av svenskt ursprung. Utöver i propositionen föreslagna fall, då undantag från tillämpningen av inmalnings- och inblandningstvånget borde stadgas, torde ytterligare fall kunna inträffa, då undantag från reglerna om inmalnings- och inblandningsskyldighet borde kunna medgivas, varför Kungl. Maj:t enligt utskottets uppfattning borde äga befogenhet att medgiva de ytterligare undantag från dessa regler, som kunde visa sig av förhållandena påkallade. Utskottet hyste emellertid den uppfattningen, att en överenskommelse med kvarninnehavarna i riket, som säkerställde syftet med inmalningstvånget, vore att föredraga framför tillämpningen av ett genom förordning påbjudet sådant tvång; en på dylikt sätt frivilligt åtagen inmalningsskyldighet kunde tänkas bli i sin tillämpning mjukare och för olika kvarnföretag mindre betungande. Med hänsyn till de fördelar, som en på överenskommelse med kvarnarna grundad inmalningsskyldighet sålunda kunde förväntas medföra, ansågs Kungl. Maj:t böra äga befogenhet att, om och i den mån sådan frivillig överenskommelse kunde komma till stånd, förordna att dylik överenskommelse skulle tillämpas i stället för vad i en blivande författning i ämnet kunde bli föreskrivet och sålunda författningen icke äga tillämpning beträffande de företag, med vilka sådan överenskommelse kunde träffas. I enlighet med denna uppfattning infördes en slutbestämmelse i förslaget till förordning i ämnet. Utskottet, som förutsatte, att erforderliga författningar komme att träda i kraft den dag under år 1930, Kungl. Maj:t bestämde, gav i samband härmed uttryck åt uppfattningen om vikten av att, även om inmalnings- och inblandningstvånget icke lämpligen kunde — åtminstone icke i hela sin utsträckning — träda i kraft förrän från och med inträdandet av den tidpunkt, då konsumtionsår skulle taga sin början, Kungl. Maj:t till förhindrande av en spekulation i tvångsregleringens emotsedda verkningar, som vore ägnad att motverka eller ointetgöra syftet med densamma åtminstone under den första tiden för dess tillämpning, utan uppskov borde vidtaga åtgärder till förekommande av en sådan utveckling.

I anledning av inom riksdagen väckta förslag om bemyndigande för Kungl. Maj:t att införa minimipriser på vete och råg anförde särskilda utskottet i samma utlåtande, att, ehuru utskottet icke ville bestrida, att det väckta förslaget kunde vara värt beaktande, utskottet likvisst vid övervägande av detta spörsmål kommit till den uppfattningen, att man, innan införande av minimipriser ifrågasattes, borde avvakta, vilka verkningar i avseende å prisbildningen å brödsäd inmalningstvånget, sådant utskottet förordat detsamma, kunde erhålla. Utskottet avstyrkte därför bifall till de väckta förslagen och dess hemställan bifölls av riksdagen.

Vid anmälan av riksdagens ovannämnda skrivelse i konselj den 13 juni 1930 beslöt Kungl. Maj:t utfärda dels förordning (nr 249) om användande av svenskt vete och svensk råg vid framställning av mjöl m. m., dels ock kungörelse (nr 250) om skyldighet tillsvidare att vid införsel av vetemjöl eller rågmjöl däri inblanda svensk vara m. m. Kungörelsen skulle träda i kraft den 4 juli 1930 och gälla tills vidare intill dess förut nämnda förordning trädde i kraft. I den-

samma föreskrevs en genomsnittlig inblandningsprocent beträffande vete av minst 45, en minimiprocent beträffande vete av minst 30 samt en inblandningsprocent beträffande råg av minst 50. Förordningen var utformad i nära anslutning till det av särskilda utskottet uppgjorda förslaget till förordning i ämnet. Den innehöll i sin 14 § följande bestämmelse: »Därest syftet med denna förordning kan, i anslutning till här ovan stadgade grunder, ernås genom överenskommelse med kvarninnehavare i riket, äger, om och i den mån sådan överenskommelse bringas till stånd, Konungen förordna, att denna skall träda i stället för förordningens bestämmelser.» Förordningen skulle träda i kraft den dag Konungen bestämde. Dylikt beslut fattades den 14 augusti 1930 och innebar, att förordningen skulle träda i kraft den 1 september samma år. I samband härmed utfärdades kungörelse med tillämpningsföreskrifter. Sedermera fastställde Kungl. Maj:t genom beslut den 28 augusti 1930 för tiden 1 september—31 oktober 1930, vilken tid skulle utgöra förmalningsperiod, den i förordningen omnämnda inmalningsprocenten beträffande vete till 60, minimiprocenten beträffande vete till 40 samt inmalningsprocenten beträffande råg till 70.

Den 1 juli 1930 överlämnade ett antal större svenska kvarnar en förbindelse rörande inköp och förmalning av svenskt vete och svensk råg till statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet. I den skrivelse till departementschefen, till vilken förbindelsen var fogad såsom bilaga, framhölls, att kvarninnehavarna, ehuru detta icke i förbindelsen angivits, förutsatte, att förbindelsen av dem var given åt regeringen och med departementschefen såsom dennas representant. I förbindelsen åtog sig de undertecknande kvarnarna bl. a., dels att under tiden för förbindelsens giltighet till minst den omfattning, som föranleddes av genom förbindelsen åtagna förpliktelser rörande inmalning av svenskt vete och svensk råg, av i första rummet producenterna inköpa utbjuden, fullgod svensk spannmål av vete eller råg till ett pris fritt kvarn av för vete av viss kvalitet minst 19 kronor för 100 kg. och för råg av viss kvalitet minst 16 kronor för 100 kg., dels att i den mån som svensk spannmål utbjödes till angivna priser tillämpa en inmalningsprocent för svenskt vete av minst 45, jämte en minimiprocent av minst 30, och för svensk råg en inmalningsprocent av minst 50, dels ock att för vetemjöl eller rågmjöl, som framställdes under tiden för förbindelsens giltighet, icke betinga sig högre pris än som beredde normal förmalningslön. Förbindelsen förklarades gälla till den 15 september 1930 men kunde efter ingången av augusti månad av kvarnarna uppsägas, för så vitt uppsägning skedde från visst antal kvarnar med viss sammanlagd produktionskapacitet, i vilket fall förbindelsen skulle upphöra att gälla efter sju dagar från uppsägningdagen. Förbindelsen var avgiven under förutsättning bl. a., att den i förordningen den 13 juni 1930 om användande av svenskt vete och svensk råg vid framställning av mjöl m. m. föreskrivna inblandningen av svenskt mjöl i importerat mjöl sattes i kraft med samma procentsatser och för samma tidpunkter, som angävos i förbindelsen, ävensom de i samma förordning avsedda kontrollföreskrifterna beträffande import av och handel med utländsk spannmål.

Sedermera överlämnade efter uppmaning av chefen för jordbruksdepartementet även vissa andra svenska kvarnar till departementet liknande förbindelser, så att förbindelser sammanlagt kom att avgivas av ett åttiotal av de i departementets kvarnförteckning upptagna etthundrafyrtio kvarnar, som voro av en storleksklass, att deras anslutning till kvarnavtalet ansetts önskvärd.

Genom beslut den 14 juli 1930 utfärdade Kungl. Maj:t kungörelse om ändrad lydelse av 2 § i kungörelsen den 13 juni 1930 om skyldighet tillsvidare att vid införsel av vetemjöl eller rågmjöl däri inblanda svensk vara m. m., varigenom den genomsnittliga inblandningsprocenten beträffande vete höjdes från minst 45 till minst 55 och beträffande råg från minst 50 till minst 60.

För att bringa kvarnavtalet i överensstämmelse med detta beslut utsändes under tiden 17—19 juli 1930 från jordbruksdepartementet till avtalets undertecknare m. fl. cirkulärskrivelser, vari hemställdes dels att kvarnavtalets undertecknare måtte medgiva nyssnämnda höjning av inblandningsprocenten, dels ock att den bestämmelse i förbindelsen skulle utgå, vilken utformats i anslutning till en av föreskrifterna i 4 § i förordningen den 13 juni 1930 angående användande av svenskt vete och svensk råg vid framställning av mjöl m. m. och jämlikt vilken vid beräkningen av de myckenheter spannmål, som vid viss kvarn förmaldes under tiden för förbindelsens giltighet, hänsyn icke skulle tagas till svenskt vete, som förmaldes tillsammans med annan brödsäd eller svarar mot mjöl, som av kvarninnehavaren blandades med mjöl av annan brödsäd. Flertalet av kvarnavtalets undertecknare godkände de sålunda föreslagna ändringarna i förbindelsen, vissa mindre kvarnar dock med reservation mot minimipriser.

Den 14 augusti 1930 skedde uppsägning från och med utgången av samma månad i erforderlig omfattning från undertecknare av kvarnavtalet för att uppsägningen skulle vara giltig.

I skrivelse till Konungen den 16 augusti 1930 anmälde statens spannmålsnämnd, att, efter överläggningar inför nämnden, vissa kvarnar den 15 i samma månad avlämnat en förbindelse, enligt vilken de åtog sig att för tiden 1 september 1930—31 augusti 1931 vid inköp av svenskt vete och svensk råg tillämpa betalning jämlikt vissa i förbindelsen angivna bestämmelser, därvid för fullgod svensk spannmål bl. a. minst skulle betalas fritt kvarn under september 1930 18 och 15 kronor per hektoliter vete resp. råg och under maj—augusti 1931 20 och 17 kronor, dock att av kvarnar vid kusten skulle betalas priser, som med minst 50 öre per 100 kg. överstege de i förbindelsen upptagna priserna. Kvarnarna förbunde sig vidare att för vetemjöl eller rågmjöl, som av dem framställdes under tiden för förbindelsens giltighet, icke betinga sig högre pris än som beredde dem normal förmålningslön. Åtagandet skulle gälla under förutsättning dels att förordningen den 13 juni 1930 om användande av svenskt vete och svensk råg vid framställning av mjöl m. m. jämte därtill hörande tillämpningsbestämmelser trädde i kraft samt bleve gällande under tiden 1 september 1930—31 augusti 1931, dels att under samma tid beträffande de kvarnar, som undertecknat denna förbindelse, ävensom de kvarnföretag, vilka

före den 7 september 1930 utan förbehåll skriftligen biträdde densamma, inmalningsprocenterna för vete och råg samt minimiprocenten för vete finge understiga de jämlikt förenämnda förordning fastställda eller medgivna lägsta motsvarande procentsatserna med minst 10 enheter, samt stadgandet i förordningens 4 § beträffande »svenskt vete, som förmales tillsammans med annan brödsäd eller svarar mot mjöl, som av kvarninnehavaren blandas med mjöl av annan brödsäd» icke skulle äga tillämpning, dels ock att Kungl. Maj:t för sin del godkände nyss angivna förutsättningar. Tillika hemställde spannmålsnämnden, att Kungl. Maj:t ville, med godkännande av de i förbindelsen angivna förutsättningarna, medgiva, att under tiden 1 september 1930—31 augusti 1931 beträffande de kvarnar, som undertecknat förbindelsen, ävensom de kvarnar, som före den 7 september 1930 utan förbehåll skriftligen biträdde densamma, dels inmalningsprocenterna för vete och råg samt minimiprocenten för vete måtte understiga de jämlikt förordningen den 13 juni 1930 (nr 249) om användande av svenskt vete och svensk råg vid framställning av mjöl m. m. fastställda eller medgivna lägsta motsvarande procentsatserna med tio enheter eller det högre tal, som Kungl. Maj:t efter förslag av spannmålsnämnden funne gott bestämma, dels stadgandet i ovannämnda förordnings 4 § beträffande »svenskt vete, som förmales tillsammans med annan brödsäd eller svarar mot mjöl, som av kvarninnehavaren blandas med mjöl av annan brödsäd», ej skulle äga tillämpning.

Den 28 augusti 1930 beslöt Kungl. Maj:t i enlighet med föredragandens, statsrådet von Stockenströms, av statsrådets övriga närvarande ledamöter, statsministern Ekman, statsråden Gärde och Österberg, biträdda hemställan, lämna bifall till vad statens spannmålsnämnd sålunda hemställt samt anbefalla nämnden att upprätta förteckning över de kvarnföretag, som före den 7 september 1930 utan förbehåll skriftligen biträtt förbindelsen, samt att tillställa samma kvarnföretag bevis därom, att företaget biträtt förbindelsen, ävensom avskrift av det kungl. brevet.

Även detta senare kvarnavtal kom att tillämpas av ett åttiotal av de i jordbruksdepartementets kvarnförteckning upptagna etthundrafyrtio kvarnarna.

Vid granskningen av förevarande viktiga frågors handläggning har utskottet funnit vissa avvikelser därvid hava ägt rum från behöriga konstitutionella formers iakttagande, som utskottet ansett vara av beskaffenhet att böra bringas till riksdagens kännedom.

a).

I § 7 regeringsformen stadgas, att alla regeringsärenden, med undantag av kommandomål, skola inför Konungen i statsrådet föredragas och där avgöras. Överenskommelsen mellan staten och kvarnarna av juli 1930 hade därför, även om chefen för jordbruksdepartementet ägde behörighet att för beredning av ett regeringsärende föra underhandlingar med kvarnarna angående avslutande

av ett avtal mellan staten och dessa, bort underställas Kungl. Maj:ts prövning och godkännande. Enligt vad statsrådsprotokollen över jordbruksärenden utvisa, har detta kvarnavtal emellertid icke gjorts till föremål för behandling i konselj vare sig omedelbart eller medelbart på så sätt, att åt departementschefen delegerats behörighet att slutgiltigt godkänna en överenskommelse med kvarnarna. Vid sådant förhållande innebär departementschefens förfarande vid förevarande frågas handläggning ett överskridande av de befogenheter, som enligt grundlagens föreskrifter tillhöra en departementschef. Utan något Kungl. Maj:ts beslut har alltså statens handlingsfrihet bundits i förhållande till enskilda på ett område, som är av den största betydelse för landetsushållning, och avtalet kommit att innehålla bestämmelser om minimipriser på spannmål, vilka icke funnos i den i huvudsaklig överensstämmelse med riksdagens beslut utfärdade förordningen den 13 juni 1930 om användande av svenskt vete och svensk råg vid framställning av mjöl m. m.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hos riksdagen beträffande sättet för kvarnavtalets ingående göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet von Stockenström.

Närvarande: Herrar Reuterskiöld, Sävström*, Strömberg, K. J. Ekman*, Thulin, David Bergström*, G. W. Hansson, Sundberg, Vennerström, Hellberg*, Mellén, Magnusson i Tumbult, Engberg, Gustafson i Kasenberg, Jansson i Edsbäcken, Hallén, Laurén, Karlsson i Vadstena*, Petersson i Broaryd och Björck i Kristianstad.

* Ej närvarande vid justeringen.

b).

(Protokoll över jordbruksärenden den 28 augusti 1930).

Beslutet den 28 augusti 1930, vilket innefattade Kungl. Maj:ts principiella avgörande av frågan om medgivande till de kvarnar, som förbunde sig att tillämpa vissa minimipriser vid inköp av svenskt vete och svensk råg, att såsom gottgörelse härför få tillämpa en lägre inmalningsprocent för vete och råg samt en lägre minimiprocent för vete än som i förordningen den 13 juni 1930 angående användande av svenskt vete och svensk råg vid framställning av mjöl m. m. bestämmes, torde icke kunna anses stå i överensstämmelse med grunderna för denna förordning och följaktligen icke heller kunna innebära ett genomförande av föreskriften i § 14 i förordningen. Då beslutet sålunda även innebär en avvikelse från förordningens innehåll, hade bestämmelsen i § 8 regeringsformen, att statsrådets samtliga ledamöter, där de icke äga laga förfall, skola övervara alla mål av synnerlig vikt och omfattning, som förekomma i statsrådet och röra rikets allmänna styrelse, vartill hänföras bl. a. frågor och förslag om nya allmänna författningars vidtagande samt om upphävande och förändring av de förut gällande, krävt, att avgörandet i frågan träffats i fulltaligt statsråd. Statsrådsprotokollet över jordbruksärenden utvisar emellertid, att förevarande beslut fattats i närvaro av förutom föredragande departements-

chefen endast tre statsråd. Vid sådant förhållande har vid avgörandets träffande icke behörigen iakttagits den nämnda i § 8 regeringsformen uttalade grundsatsen om fulltaligt statsråd vid behandling av ärenden av synnerlig vikt, som röra rikets allmänna styrelse. Härtill kommer, att, då beslutet icke överensstämmer med riksdagens uttalade uppfattning i fråga om minimipriser på spannmål och tvångsinmalning, denna omständighet bort utgöra ett ytterligare skäl för föredragning av förevarande, för landets hushållning betydelsefulla ärende i fulltaligt statsråd.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet von Stockenström samt övriga vid beslutet närvarande statsråd, nämligen statsministern Ekman samt statsråden Gärde och Österberg.

Närvarande: Herrar Reuterskiöld, Sävström*, Strömberg, K. J. Ekman*, Thulin, David Bergström*, G. W. Hansson, Sundberg, Vennerström, Hellberg*, Mellén, Magnusson i Tumhult, Engberg, Gustafson i Kasenberg, Jansson i Edsbäcken, Hallén, Laurén, Karlsson i Vadstena*, Petersson i Broaryd** och Björck i Kristianstad.

---

* Ej närvarande vid justeringen.

** Avstod från att rösta vid ärendets avgörande och deltog ej i justeringen.

Stockholm den 20 april 1931.

På konstitutionsutskottets vägnar:

C. A. REUTERSKIÖLD.

Reservationer:

A. Vid särskilda punkter i utskottets memorial.

I.

Vid punkten 1:o i utskottets memorial:

av herrar *Sundberg*, *Valfrid Eriksson*, *Sandström*, *Magnusson* i Tumhult, *Gustafson* i Kasenberg, *Pehrsson* i Göteborg och *Laurén*, som anförde:

Vid bedömande av utskottsmajoritetens anmälan, som går ut på att frågan om den inhemska flygmotortillverkningen blivit av departementschefen oskickligt handlagd med påföljd att för staten uppstått stora ekonomiska risker, bör enligt vår mening uppmärksammas följande.

För tillverkningens igångsättande erfordrades först förvärvande av licens beträffande lämplig motortyp. Det ligger i sakens natur, att varje licensgivare, i synnerhet när det gäller konstruktioner av nu ifrågavarande slag, måste finna det synnerligen angeläget tillse, att konstruktionsritningar och andra upplysningar rörande tillverkningen icke utlämnas annat än under betryggande garantier att kännedom därom icke erhålles av annan än licenstagaren eller dennes ombud. Då underhandlingar om licens upptogs med de två engelska firmorna, kunde följaktligen några upplysningar däriifrån icke erhållas, vare sig angående motorernas konstruktion eller för deras förfärdigande erforderliga arbetstimmar och material m. m., förr än efter licensavtalets avslutande och då endast i fråga om tillverkning av licenstagaren själv eller den svenska firma, som antagits för tillverkningen. *Ett utlämnande av dessa upplysningar för infordrande av anbud hos ett antal svenska firmor har alltså varit uteslutet.* Under sådana förhållanden torde annan utväg icke stått till buds än att i förväg från svenska firmor infordra anbud med ledning av de uppgifter om arbetstimmar, material m. m. rörande motortyp, som kunde komma i fråga, och sedan, efter jämförelse mellan de inkomna anbuden, bestämma sig för den firma, åt vilken tillverkningen borde uppdragas och till vilken alltså nödiga uppgifter kunde utlämnas från licensgivaren.

På detta sätt har också förfarits, varvid, efter antagande av Aktiebolaget Nydqvist & Holms anbud, kontrakt den 11 april 1930 upprättats med detta bolag.

Enligt vår mening kan klander icke rättvisligen framställas mot detta tillvägagångssätt, vilket synes ha varit det enda möjliga, då det var meningen att tillverkningen skulle överlämnas till svensk firma inom landet. Vid handläggningen har även i möjligaste mån tagits hänsyn till riksdagens åren 1928 och 1929 uttalade önskan att tillverkningen *ofördröjligen* måtte upptagas.

Utskottsmajoriteten har anmärkt mot kontraktet med Nydqvist & Holm, att det saknar bestämmelse om rimligt maximipris, samt i övrigt gjort gällande, att det antal arbetstimmar och den materialkostnad, som kommer att ligga till grund för beräkningen av motorpriset, avsevärt överstiger vad som upptagits i

det beräkningschema, på grund varav anbuden infordrats, samt att i följd härav måste uppkomma en mycket stor kostnadsökning, utöver vad för ändamålet beräknats.

Häremot invändes, att det icke lärers varit möjligt att förmå Aktiebolaget Nydqvist & Holm eller någon annan firma att gå med på fastställande av visst maximipris, samt att den undersökning, som åberopats som stöd för påståendet om prislehöjning, icke är fullständig och behöver grundligt revideras, innan man kan uppnå ett resultat, som slutligen kan fastställas, något som också framgår av en av flygstyrelsen d. 18 mars 1931 avgiven V. P. M. Sådan revision är avsedd att äga rum, och det är icke otänkbart att vid det slutliga fastställandet av arbetstimmar och materialkostnad kan uppnås i det närmaste samma resultat som ovan nämnda beräkningsschema utvisar.

På grund av vad sålunda anförts, kunna vi icke biträda den mot föredragande departementschefen, statsrådet Malmberg, gjorda anmälan.

II.

Vid punkten 2:o i utskottets memorial:

av herr *Magnusson* i Tumhult, som med instämmande av herrar *Sundberg* och *Gustafson* i Kasenberg anfört:

De uttalanden angående flygplanet Jaktfalk, vilka vid ärendets avgörande voro tillgängliga, synas mig giva vid handen, att berättigade anledningar förelågo till den förhoppningen, att en tillfredsställande jaktplanstyp skulle kunna framställas inom landet, vilket ur såväl krigsberedskapssynpunkt som av hänsyn till beredandet av arbete åt vår industri måste anses vara av synnerlig vikt.

För att hålla möjligheterna till sådan inhemsk tillverkning öppna, var det nödvändigt, att den svenska firman, åtminstone intill de beslutade provens avslutning, kunde uppehålla sin verksamhet. Då detta icke synes hava varit möjligt, utan att bolaget erhöll ytterligare beställningar, och då sådana livligt förordades av tre bland de fyra myndigheter, vilka yttrat sig i frågan, kan jag icke biträda, att regeringens åtgärd i fråga om inköp av de omhandlade flygplanen göres till föremål för utskottets anmärkning.

III.

Vid punkten 3:o i utskottets memorial:

av herrar *Sundberg*, *Sandström*, *Magnusson* i Tumhult, *Jansson* i Edsbäcken, *Gustafson* i Kasenberg och *Pehrsson* i Göteborg, vilka ansett tillräckliga skäl för biträdande av den av utskottet gjorda anmälan icke vara för handen.

IV.

Vid punkten 4:o a) i utskottets memorial:

1) av herrar *David Bergström* och *Jansson* i Edsbäcken, vilka ansett den under punkt 4:o a) av utskottets memorial omförmälda åtgärd icke vara av be-

skaffenhhet, att den bort föranleda utskottet att därom hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen.

2) av herr *Björck* i Kristianstad.

Vid punkten 4:o b) i utskottets memorial:

1) av herrar *David Bergström* och *Jansson* i Edsbäcken, vilka ansett den under punkt 4:o b) av utskottets memorial omförmälda åtgärd icke vara av beskaffenhhet, att den bort föranleda utskottet att därom hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen.

2) av herrar *Sundberg*, *Mellén*, *Magnusson* i Tumhult, *Gustafson* i Kasenberg, *Laurén* och *Björck* i Kristianstad, vilka ansett tillräckliga skäl icke föreligga för biträdande av den av utskottet gjorda anmälan.

B. Reservationsvis framställda yrkanden.

α) Ingressuttalanden.

V.

av herr *K. J. Ekman*, som anförde:

Vid granskningen av de till konstitutionsutskottet överlämnade protokollen över *handels-, kommunikations-, finans-, jordbruks- och justitiedepartementsärenden* har befunnits, att ett icke obetydligt antal ärenden i protokollet försetts med dubbla nummer, utan att anledningen därtill alltid kunnat av protokollet inhämtas. I protokollen över *utrikes-, social-, försvars- och ecklesiastikärenden* däremot förekomma icke några sådana dubbelbetecknade protokollsparagrafer.

Vad angår protokollen över *handels-, kommunikations- och finansärenden* synes dubbelbeteckning hava förekommit allenast i det fall, att ett motsvarande antal ärenden i ett sammanhang avgjorts. I ett fall, nämligen i protokollet över finansärenden för den 21 februari 1930, har dock under dubbelnumret 3—6, — vilket enligt protokollets kantrubrik angår »ansökningar avseende *dels* vissa ändringar av § 20 i förordningen om mått och vikt *dels* ock dispens i visst avseende från bestämmelserna i § 25 i nämnda förordning» — handlagts sammanlagt fem ärenden eller sålunda *ett mera än dubbelnumret angiver*. Det övertaliga ärendet, en ansökan av Svenska aktiebolaget Toledo om dispens från förordningens § 25, avslogs. Emellertid synes samma, av aktiebolaget Toledo anhängiggjorda ärende, såvitt framgår av de till utskottet överlämnade handlingarna hava blivit jämväl i följande paragraf i protokollet, under självständigt nr 7, ånyo upptaget och där avgjort på enahanda sätt som under dubbelnumret 3—6.

Vad angår protokollen över *jordbruks- och justitiedepartementsärenden* hava observerats följande dubbelbetecknade ärenden:

Jordbruksärenden.

Prot.	den	16 jan.	nr	16—17	avser	1 ärende,
»	»	28 febr.	»	13—22	»	10 ärenden,
»	»	7 mars	»	40—41	»	1 ärende,
»	»	21 »	»	33—34	»	1 »
»	»	28 »	»	22—23	»	1 »
»	»	11 april	»	4—5	»	1 »
»	»	2 maj	»	35—36	»	1 »
»	»	6 juni	»	24—25	»	1 »
»	»	13 »	»	26—27	»	1 »
»	»	1 aug.	»	2—3	»	1 »
»	»	1 »	»	4—5	»	1 »

varförutom i protokollen den 4 sept., 24 okt., 14 nov. och 4 dec. förekomma dubbelbetecknade protokollsparagrafer, vardera avseende allenast 1 ärende.

Justitiedepartementsärenden.

Prot.	den	9 jan.	nr	7—8	avser	1 ärende,
»	»	28 febr.	»	46—48	»	3 ärenden,
»	»	28 »	»	51—52	»	2 »
»	»	21 »	»	20—21	»	1 ärende,
»	»	21 »	»	28—29	»	2 ärenden,
»	»	30 maj	»	51—52	»	1 ärende,
»	»	13 juni	»	11—12	»	1 »
»	»	13 »	»	19—20	»	1 »
»	»	25 juli	»	3—4	»	1 »
»	»	25 »	»	16—17	»	1 »
»	»	12 sept.	»	3—4	»	1 »
»	»	11 okt.	»	1—2	»	1 »
»	»	11 »	»	38—40	»	3 ärenden,
»	»	14 nov.	»	6—7	»	1 ärende,
»	»	21 »	»	30—31	»	1 »
»	»	21 »	»	33—34	»	1 »
»	»	28 »	»	21—22	»	1 »
»	»	28 »	»	23—24	»	2 ärenden,
»	»	28 »	»	35—37	»	3 »
»	»	28 »	»	39—40	»	2 »
»	»	28 »	»	42—43	»	2 »
»	»	28 »	»	47—49	»	3 »
»	»	28 »	»	50—51	»	1 ärende,
»	»	28 »	»	60—61	»	1 »
»	»	28 »	»	63—64	»	2 ärenden,
»	»	28 »	»	65—66	»	2 »
»	»	28 »	»	69—70	»	1 ärende,
»	»	28 »	»	72—73	»	1 »
»	»	28 »	»	119—120	»	1 »
»	»	12 dec.	»	37—39	»	3 ärenden.

Såsom exempel på förfarandet kan anföras ärendet nr »1 och 2» i protokollet över justitiedepartementensärenden den 11 oktober 1930. Paragrafen innehåller allenast, att — i anledning av en från länsstyrelsen i Malmö inkommen anmälan om den genom f. d. generalkrigskommissarien Värner Rydén's frånfälle uppkomna ledigheten i riksdagens Första kammare — Kungl. Maj:t, jämlikt § 28 mom. 2 R. O., anbefaller länsstyrelsen i Malmöhus län föranstalta om utseende av riksdagsman i Rydén's ställe. Till grund för detta Kungl. Maj:t's beslut ligger endast en kortfattad skrivelse på fyra rader från länsstyrelsen, innefattande nyssnämnda anmälan.

Av en jämförelse mellan å ena sidan statsrådsprotokollet och å andra sidan de — av utskottet infordrade — i § 8 R. F. föreskrivna föredragningslistorna jämte till respektive ärenden hörande handlingar har framgått, att i regeln, då allenast 1 ärende förevarit, dubbelbeteckningen föranletts därav, att något i föredragningslistan upptaget ärende icke, såsom ämnat varit, i konseljen företagits till avgörande utan tillåtits ur listan »utgå», varvid givetvis i *listans* nummerföljd uppstått en lucka, som på angivna sätt utfyllts i protokollet. I några fall synes dock anledningen vara någon annan, såsom att i ärendet ytt-randen infordrats från två skilda ämbetsverk eller att i ärendet ingivits två särskilda skrifter, som legat till grund för beslutet.

För utskottets granskningsarbete innebär dubbelbeteckningen en avsevärd olägenhet. Denna granskning avser bland annat — och icke minst — att kontrollera, att icke något i konseljen fattat beslut blivit i protokollet överhoppat eller därur uteslutet eller att något beslut obehörigen i protokollet infogats. Men denna kontroll försvåras avsevärt genom dubbelbeteckningen, som nödvändiggör, att i de flesta dubbelbetecknade ärenden de därtill hörande handlingarna måste infordras och särskilt granskas, ehuru i regeln ärendena i och för sig icke äro av beskaffenhet att påkalla någon särskild uppmärksamhet. Det synes vara en billig fordran, att i protokoll av den vikt, statsrådsprotokollet har, protokollsföringen sker på ett sådant sätt, att intet tvivel bör kunna uppkomma om, vilka och huru många ärenden, som i konseljen förevarit. Och betänkligt skulle vara, om genom dubbelbeteckningen möjlighet öppnades att under samma nummer företaga till behandling ärenden, som icke ägde något verkligt samband med varandra, varigenom lätt — om också oavsiktligt — något av dessa ärenden kunde undgå konstitutionsutskottets granskning.

Den omständigheten, att i fyra av departementen icke vare sig under granskningsåret eller, såvitt jag kan erinra mig, tidigare någon som helst dubbelbeteckning av protokollsparagraferna förekommit, giver vid handen, att dubbelbeteckningen icke är av något verkligt behov påkallad.

Utan att vilja göra anmärkning mot någon särskild ledamot av statsrådet för den bristande noggrannhet i protokollföringen, som förelupit, och som genom vederbörande statsråds underskrift av protokollet vunnit sanktion, har jag dock velat fästa uppmärksamheten därå, särskilt med hänsyn därtill, att en viss tendens till ökad användning av förfarandet synes på väg att göra sig gällande.

VI.

av herr *Reuterskiöld*, som med instämmande av herrar *G. W. Hansson*, *Vennerström*, *Larsén*, *Engberg*, *Karlsson* i Vadstena och *Petersson* i Broaryd anförde:

Utskottet vill erinra därom, att vid 1930 års riksdag från statsutskottet till konstitutionsutskottet inkom en anmälan, som föranledde konsstitutionsutskottet att (i memorial nr 26, punkt 9), göra vissa uttalanden. Statsutskottets anmälan avsåg, att det under tionde huvudtiteln för budgetåret 1928/1929 upptagna reservationsanslaget till extra utgifter icke blott i sin helhet förbrukats utan därutöver utvisade en brist på över 20,000 kronor, vilken balanserats under förskottstitel. Överskridandet hade föranletts bl. a. därav, att utgifter till kommittéer och utredningar genom sakkunniga, sedan reservationsanslaget härför icke lämnade tillgång till bestridande av därunder hänförliga utgifter, bestritts från reservationsanslaget till extra utgifter. Statsutskottet erinrade om riksdagens skrivelse nr 175 år 1929, vari riksdagen i anledning av statsrevisorernas framställning uttalat, att samtliga kostnader för kommittéer och sakkunnigautredningar borde bestridas av de under vederbörliga huvudtitlar uppförda anslagen till kommittéer och utredningar genom sakkunniga.

Konstitutionsutskottet framhöll i anledning härav, att skulden till överskridandena icke skäligen kunde läggas på dåvarande departementschefer mera än å tidigare. Utskottet ansåg det dock anmärkningsvärt, att trots gjorda erinringar från statsrevisorer och statsutskott åtgärder till förekommande av denna felakiga praxis icke vidtagits. Enligt utskottets uppfattning borde sådan omläggning av statsbokföringen ske, att det i varje ögonblick bleve möjligt att även överblicka, huru mycket som å ett obetecknat anslag eller reservationsanslag återstode odisponerat. För bokföringssystemet låge såsom grund verkställda utbetalningar och icke gjorda dispositioner, vadan sålunda upplysning kunde lämnas från det bokförande verket, riksräkenskapsverket, endast om storleken av de belopp, som redan utbetalts, men icke om storleken av de belopp, som disponerats och alltså vid en senare tidpunkt utginge. Under alla förhållanden borde genom vissa anteckningar inom departementen statsbokföringens bristfälligheter kunna neutraliseras.

Utskottet framhöll sålunda:

'Det ligger i sakens natur, att riksräkenskapsverket icke kan lämna besked om annat än vad av dess bokföring framgår och således heller icke om utgiftsbelopp, som, ehuru beslutade, ännu ej utgått. Att en ändring i bokföringen måste fordras, är uppenbart, och det torde icke erbjuda oöverkomliga svårigheter att för statsbokföringen föreskriva, att även beslutade dispositioner skola genom den bliva synliga; någon rubbning av det nu tillämpade systemet i och för sig behöver ej därav bliva en följd. I varje fall borde dock inom vederbörande departement kunnat föras en liggare över de å departementets föredragning beslutade eller medgivna dispositionerna å departementets olika anslagstitlar, så att redan inom departementet skulle i varje fall omedelbart kunnat konstateras, vilka totalbelopp som då å dessa blivit anvisade. Om så skett, hade knappast något som helst överskridande behövt ifrågakomma, där ej ett sådant antingen berott av felföring, som alltid kan inträffa, men som också utan vidare kan rättas till, så snart den observerats, eller därav att Kungl. Maj:t med

hänsyn till rikets sannskyldiga nytta i visst fall under statsrådets vanliga ansvar härför och med full insikt om överskridandet dock anbefallt utbetalningen, som ity fall bort föras å förskottstitel under samtidigt beslut om inhämmande av riksdagens godkännande av den sålunda gjorda antecipationen.

Utskottet, som anser nödvändigt, att den felaktiga praxis, vilken här utvecklats, snarast blir undanröjd och ändrad såväl hos Kungl. Maj:t, som hos de Kungl. Maj:t underställda myndigheterna, har, med hänsyn härtill och ehuru vederbörande statsråd i detta fall endast formellt bär ansvaret, funnit sig böra mot föredragandena, statsråden Lundvik och Johansson, i anledning av den av statsutskottet framställda anmärkningsanledningen hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen.'

Vid debatten i andra kammaren framhöll chefen för handelsdepartementet i avseende på de av utskottet påtalade bokföringstekniska ofullständigheterna:

'Innan jag yttrar mig angående den anmälan, som gjorts mot mig, skulle jag vilja framhålla, att de påpekanden och uttalanden, som i förevarande sammanhang gjorts av konstitutionsutskottet angående önskvärdheten av en reform i fråga om bokföring av dispositionen å anslag för vinnande av större överskådlighet, synes mig beaktansvärda och att enligt min mening åtgärder om möjligt böra vidtagas i sådan riktning, att överskridanden av anslag — vilka överskridanden, såsom erfarenheten visat, f. n. äro hart när oundvikliga — för framtiden kunna undvikas.'

Jordbruksministerns uttalande gick i samma riktning.

Punkten lades i kamrarna till handlingarna.

I statsrevisorernas till innevarande års riksdag avgivna revisionsberättelse konstateras (§ 21), att under granskningsåret för bestridande av kommitté-kostnader från anslagen till extra utgifter och till tryckningskostnader under de olika huvudtitlarna anvisats inalles ungefär 50,000 kronor. Revisorerna framhålla, att det uppenbarligen möter stora svårigheter att på förhand beräkna kostnaderna för ett visst kommittéuppdrags genomförande. Icke desto mindre syntes det böra eftersträvas, att beräkningarna rörande ett kommande budgetårs kommittéutgifter verkställdes med sådan noggrannhet, att vederbörande kommittéanslag lämnade tillgång till utgifternas bestridande. Revisorerna erinrade om riksdagens förut omnämnda skrivelse nr 175 vid 1929 års riksdag.

Då de av utskottet i år granskade statsrådsprotokollen icke lämnat upplysning ang. några, i anledning av förra årets uttalanden, vidtagna åtgärder från Kungl. Maj:ts sida, hemställde utskottet i skrivelse den 5 mars 1931, enligt § 46 riksdagsordningen, om överlämnande till utskottet av de handlingar, som under tiden 1 januari 1930—5 mars 1931 kunde finnas rörande utfärdande av bestämmelser om bokföring av gjorda dispositioner av statsmedel.

Såsom svar härpå har ingått meddelande, »att — bortsett från vissa liggare och minnesanteckningar rörande av Kungl. Maj:t beslutade medelsanvisningar — några handlingar ej finnas inom departementen i avseende å sådan bokföring, som i skrivelsen omförmäles; några bestämmelser i ämnet ha ej utfärdats under den av utskottet angivna tidsperioden». Därjämte har emellertid utskottet inhämtat, att frågan är under överbäggande inom finansdepartementet. *Då utskottet finner det vara angeläget, att frågan snabbt erhåller en tillfredsställan-*

de lösning, har utskottet ansett sig böra uttala sin livliga förhoppning att detta övervägande måtte före nästa riksdag föranleda bestämda åtgärder i angiven riktning, även om motstånd häremot skulle möta från vissa verk eller myndigheter.

Utskottet vill tillika i detta sammanhang ytterligare understryka några viktigare synpunkter. Då riksräkenskapsverket från statskontoret 1920 övertog statsbokföringen (instruktion för riksräkenskapsverket nr 869 i Sv. Förf.-samling år 1920), bestämdes i instruktionen, att till grund för bokföringen skola läggas från vederbörande myndigheter inkommande kassarapporter (§ 5, mom. 1). Bokföringen grundar sig sålunda på verkställda utbetalningar och icke på gjorda dispositioner, vilket system tidigare tillämpats. Omläggningen till denna s. k. kassabokföring hade visserligen påbörjats tidigare och genomfördes successivt, allteftersom statsbokföringskommittén lyckades få sina förslag beaktade, men det slutliga avgörandet skedde i och med riksdagens godkännande av riksräkenskapsverkets inrättande, och riksräkenskapsverket har blivit såsom statsbokföringskommitténs arvtagare den främsta talesmannen för det nya systemet. Det är såsom utskottet funnit en vanlig, ej minst av riksräkenskapsverket omhuldad, men icke desto mindre felaktig uppfattning, att denna reform icke inneburit något, som grundväsentligt skiljer sig från det tidigare bokföringssystemet; betraktas frågan uteslutande från bokföringsteknisk synpunkt, kan måhända uppfattningen försvaras, men statsbokföringen har också och ingalunda minst en konstitutionell betydelse och innebörd, vilken för sagda uppfattning synes vara okänd eller likgiltig och oförståelig. Att en genomförd dispositionsbokföring av konstitutionell betydelse emellertid är möjlig, visar bokföringen hos armé- och marinförvaltningarna, även om denna icke skulle av bokföringsexperter betecknas som »bokföring i vanlig bemärkelse, utan närmast en samling noteringar av fattade beslut», och även om densamma i ett eller annat avseende skulle hava, såsom det sagts, »med utnyttjande av de principer, som ligga till grund för dispositionsbokföringen» lett till tekniska räkenskapsåtgärder, som icke kunnat godtagas, exempelvis enligt uttalanden från riksdagarna 1927 och 1929, vilka uttalanden likväl icke kunna tolkas såsom innehållande ett underkännande av dispositionsbokföringen i och för sig ur konstitutionell synpunkt eller en förklaring, att *enbart* »de kassamässiga utgifterna skola ligga till grund för anslagsredovisningen». Riksdagens skrivelse 1927 (nr 225 p. 3), som anknyter till ett statsrevisorernas yttrande, avser — såsom särskilt även framgår av riksdagsskrivelsen 1929 nr 175 p. 2 (sid. 5) — väsentligen mindre de s. k. »återstående utgifterna» än vissa andra poster och berör icke frågan om bokföringens anordnande så, att den även kan tillgodose de konstitutionella kraven. Utskottet vidhåller sin tidigare uttalade uppfattning, att, oavsett huru räkenskapen ordnas ur teknisk bokföringssynpunkt, vilket är en sak för sig, en konstitutionellt tillfredsställande dispositionsbokföring är nödvändig, och att denna icke bör bestå allenast i spridda, möjligen ej ens officiella minnesanteckningar, utan uppgöras och föras i viss stadgad ordning. Ej minst är detta behövt beträffande reservationsanslagen till kommittékostnader.

Statskontoret ombestyr i de flesta fall utbetalandet av belopp från resp. departementsreservationsanslag till kommittéer och utredningar genom sakkunniga. Till grund för utbetalningarna ligga kungliga brev. Dessa brev pläga dels anvisa till siffran bestämda utanordningsbelopp, dels ock angiva vissa automatiska grunder för utbetalningarnas verkställande. Detta senare tillvägagångssätt är det vanligast förekommande och i detta fall utgå utgifter-na från anslaget i form av dagarvoden, avlöningsersättningar, rese- och traktementersättningar till ledamöter och sekreterare o. s. v. I det förra fallet är utgiften till beloppet bestämd, i det senare fallet är det svårt att i förväg beräkna storleken av de sammanlagda belopp, som komma att utgå i enlighet med de i det kungliga brevet givna grunderna (KU:s mem. nr 26, sid. 76 år 1930).

Enligt kungl. kungörelsen den 29 augusti 1921 (nr 517) angående kommittéer skall för kommittéuppdrag ersättningsräkning ingivas till statssekreteraren i vederbörande departement. Därest denne med hänsyn till föreskrifterna finner anledning till anmärkning, och rättelse icke åstadkommes under hand, skall han anmäla förhållandet för departementschefen och göra anteckning å räkningen. Räkning, som ej föranlett anmärkning, skall av statssekreteraren attesteras. Därefter skall statssekreteraren överlämna räkningen till statskontoret, som likviderar räkningen. Ytterst bär naturligen dock departementschefen ansvaret för alla dessa åtgärder.

Inom departementen torde sålunda kunna konstateras endast storleken av de utgifter, som föranletts av inkommande räkningar. Möjlighet finnes knappast officiellt, att vid varje tidpunkt bedöma anslagens verkliga ställning, varvid hänsyn måste tagas till storleken av de belopp, som redan disponerats, men för vilka ännu ersättningsräkningar icke inkommit och som sålunda först vid en senare tidpunkt komma att föranleda utbetalning.

Detta är en olägenhet, som givetvis icke gäller enbart anslaget till kommittéer och utredningar, men som beträffande dessa i icke oväsentlig grad skulle kunna undanröjas, redan därest föreskrift gäves, att räkningar å anslaget skulle ingivas t. ex. i början av varje månad jämte approximativ kostnadsberäkning för den följande.

Varken riksräkenskapsverket, statskontoret eller statsdepartementen synas sålunda äga officiell och direkt möjlighet att vid varje tidpunkt helt överblicka, huru stor del av ett anslag, som ännu finnes disponibelt.

Emellertid kunna anslag överskridas på olika sätt. Konstitutionsutskottet 1930 begränsade sig till erinringar om vissa mera synliga överskridanden av reservationsanslag. En undersökning har visat, att något överskridande av reservationsanslag till kommittéer och utredningar *efter* konstitutionsutskottets anmärkning år 1930, på sätt i memorialet angavs, sedermera icke i någon anmärkningsvärd omfattning skett. Men då anslag kunna överskridas även på det sätt, att från reservationsanslag, som fortlöper under efterföljande budgetår, sådana utgifter bestridas, vilka bort på föregående budgetårs anslag utanordnas, och då genom ett dylikt framskjutande av tidpunkten för utanordningen ett synligt överskridande av vederbörande anslag i vissa fall undvikes, har i år utskottet låtit verkställa undersökningar också rörande de utanordningar, som

efter den 1 juli 1930 gjorts från de under huvudtitlarna upptagna reservationsanslagen till kommittéer och utredningar genom sakkunniga (1930/1931) och som avsett kostnader, vilka bort bestridas av reservationsanslag för budgetåret 1929/1930. Denna undersökning har begränsats till sådana huvudtitlar, vilka på dessa anslag till nästföljande budgetår haft en reservation på mindre än 10,000 kronor, nämligen II:e, IV:e, VI:e, VIII:e och IX:e huvudtitlarna. Dylika maskerade överskridanden ha skett på III:e och IX:e huvudtitlarna. I nedanstående förteckning hava icke upptagits sådana utanordningar, vilka rimligtvis icke kunde göras före utgången av budgetåret 1929/1930 av den anledningen, att räkningarna gällde ersättning för uppdrag, vilka utförts fram till de sista dagarna av juni månad eller på den grund, att ersättningsräkningen inkommit först de sista dagarna av juni månad eller ännu senare.

III huvudtiteln.

Räkningen avser	Räkningens datum	Belopp	Ink. till utr.-dep.	Ut-anordnat	A n m.
Kostnader för resa till och uppehåll i Genève (förberedande nedrustningskommissionen)	13/6	ungefär 1,200	—	14/7	Före resans anträdande hade reseförskott utbetalats, och detta föreskott täcktes genom utanordning från 1930/1931 års reservationsanslag till kommittéer och utredningar.

IX huvudtiteln.

Räkningen avser	Räkningens datum	Belopp	Ink. till statskontoret	Utanordnat, dag	Anmärkningar	Band o. sid. i statskontorets utgiftsverifikation.
Ersättning åt viss person för sammanträden o. utredningsarbeten inom Jordbruksutredningen under tiden $\frac{2}{6}$ — $\frac{30}{6}$.	$\frac{2}{6}$	379: 05	$\frac{6}{6}$	$\frac{1}{7}$	Räkningen försedd med blyertsanteckning: »De kvitterade medlen hava till Adler utbetalts av <i>statssekr. Berglöf</i> , till vilken räkningens medel torde överlämnas.» Räkningen kvitterad av Adler, dock utan angivande av datum. Till räkningen är fogad en <i>fullmakt</i> för Berglöf att i statskontoret uppbära och kvittera Adler på gr. av räkning den $\frac{2}{6}$ 1930 tillkommande ersättning, 379 kronor 5 öre, såsom ledamot av jordbruksutredningen. Fullmakten daterad den 30 juni 1930.	I: 25-29
Arvode m. m. för ledamot av 1929 års sockersakkunniga under tiden $\frac{17}{5}$ — $\frac{20}{6}$.	$\frac{20}{6}$	722: —	$\frac{1}{7}$	$\frac{2}{7}$	Inkommo till dep. den $\frac{20}{6}$ 1930.	I: 215-216

Räkningen avser	Räk- nin- gens datum	Belopp	Ink. till stats- kon- toret	Utan- ordnat, dag	Anmärkingar	Band o. sid. i statskon- torets ut- giftsveri- fikationer.
Arvode m. m. åt ledamot av 1927 års skogsakkunniga tiden ²⁷ / ₄ — ³¹ / ₆ .	³ / ₆	746: —	¹ / ₇	³ / ₇	Inkommet till departementet den ⁵ / ₆ .	I: 261, 262
d:o tiden ¹ / ₉ — ¹⁰ / ₆ 1930.	¹¹ / ₆	1,608: —	¹ / ₇	³ / ₇		I: 262, 263
d:o tiden ¹ / ₄ — ²⁴ / ₆ 1930.	²⁶ / ₆	714: —	¹ / ₇	³ / ₇	Inkommet till departementet den ⁴ / ₆ .	I: 262, 265
Arvode m. m. åt ledamot av sakkunniga för utredandet av distriktsveterinärernas anställnings- och löneförhållanden tiden ¹⁰ / ₆ — ²³ / ₆ 1930.	²³ / ₆	624: 70	¹ / ₇	³ / ₇		I: 266-267
Tryckning av betänkande med förslag ang. ordnande av den högre lantbruksundervisningen. Dep. skrivelse den ⁶ / ₁₂ 1929.	⁵⁰ / ₆	10,402: 26	⁵ / ₆	³ / ₇	Räkningen försedd med blyertsanteckning: »Kvarligger till 1 juli.»	I: 277-278
Biträde vid 1929 års sockersakkunniges förrättning i Malmö; tiden ¹⁰ / ₆ — ¹² / ₆ 1930.	¹⁹ / ₆	113: —	³ / ₇	⁴ / ₇		II: 402
Utredning ang. kyl-lagerhus i Göteborg och Malmö.	²³ / ₆	1,067: 30	⁹ / ₇	²² / ₇	Inkommet till departementet den 24 maj.	VII: 1791-1793

Anm. Vid budgetårets 1929/1930 utgång återstod å III:e huvudtitelns res.-anslag till kommittéer m. m. till nästföljande budgetår en reservation av kronor 31: 13 och å IX:e huvudtitelns anslag kronor 53: 94. Från statskontoret har erhållits nedanstående uppgift om ställningen inom IX:e huvudtitelns ifrågavarande reservationsanslag den ⁵/₆ 1930, då, såsom av ovanstående sammandrag framgår, till statskontoret inkom en räkning, lydande på över 10,000 kronor:

Inkomster.

Riksstaten anvisar	85,000: —
Uppbörd å anslaget	202,366: 29
Summa	287,366: 29

Utgifter.

Vid budgetårets början förefanns en brist å anslaget av	3,481: 93
Av Statistiska Centralbyrån utanordnat	3,000: —

Av länsstyrelsen i Falun utanordnat	1,400:—
Av statskontoret utanordnat t. o. m. den $\frac{4}{5}$ 1930	270,595:07
Disponibelt den $\frac{6}{5}$ 1930	8,889:29
	<hr/> Summa 287,366:29

Utskottet, som ingalunda förbiser, att ett införande, vid sidan av n. v. bokföringssystem, tillika av vad utskottet ansett sig kunna beteckna som en dispositionsbokföring, kan föranleda vissa ökade kostnader, finner dock föga sannolikt, att dessa kostnader skulle behöva bli särskilt stora och i intet fall sådana, att de icke skulle fullt motsvara de därmed förenade fördelarna, såvida anordningen sker på ett konstitutionellt riktigt sätt, utan att genom bokföringstekniska hänsyn, som för detta ändamål sakna betydelse, onödigtvis invecklas.

Då varje departementschef är konstitutionellt ansvarig för att inga obetecknade anslag eller reservationsanslag under departementets huvudtitel eller de huvudtitlar, som falla under departementets kontroll, överskridas, torde det ligga lika mycket i vederbörande departementschefers som i riksdagens intresse, att en effektiv konstitutionell kontroll häröver anordnas. Utskottet har ansett sig böra i detta sammanhang härom allenast göra en erinran.

VII.

av herr *Reuterskiöld*, som med instämmande av herrar *G. W. Hansson*, *K. A. Johansson*, *Engberg* och *Brännberg* anförte:

Utskottet har vid protokollsgranskningen bl. a. funnit, att Kungl. Maj:t den 24 oktober 1930 (försvarsärendet nr 71) beslutat igångsätta en av riksdagen begärd utredning av försvarsfrågan. Riktlinjerna för utredningen angåvos sålunda: »I första hand avses en undersökning av möjligheterna att, utan större rubbningar i den nuvarande organisationen, påskynda försvarsutgifternas reducering till den i 1925 års riksdagsbeslut åsyftade kostnadsramen. Vidare bör en allsidig utredning av hela vårt försvarsproblem komma till stånd, varvid det gäller att ingående pröva och mot varandra väga de skäl, som kunna åberopas för:

1:o) förstärkta militära försvarsanordningar, dock givetvis med hänsynstagande till landets allmänna ekonomiska förutsättningar;

2:o) en ändamålsenlig organisation av vårt försvarsväsende inom den kostnadsram, som åsyftats vid antagandet av nu gällande försvarsordning, med inriktning tillika på eventuell rustningsminskning och avrustning i samband med internationella överenskommelser; samt

3:o) isolerad nationell avrustning;

ävensom att avgiva de förslag, vartill denna prövning må föranleda.»

Till ledamot i kommissionen utsågs bl. a. »statsrådet F. T. Hamrin».

Utskottet har ansett sig böra i anledning härav erinra, att det visserligen före genomförandet vid 1840—41 års riksdag av den s. k. departementalreformen, genom vilken ett statsråd kom att ställas såsom chef i spetsen för vart och

ett av statsdepartementen, varit vanligt, att ett eller flera statsråd, vilka då alla voro konsultativa, och även statssekreterare — vilka senare vid denna tid ägde säte och stämma i statsrådet i regel endast när ärenden där förekommo, som hörde till området för deras ämbetsbefattning — utsågos till ledamöter i kommittéer. Under tiden 1809—20 synes detta ha förekommit i omkring 45 % av samtliga fall, i vilka kommittéer tillsattes, och under tiden 1821—40 i omkring 35 % av fallen. Anledningen till det stora antalet förordnanden av statsråd till kommittéledamöter under förevarande tid torde åtminstone delvis vara att söka i en strävan att råda bot på de olägenheter, som före departementalreformens genomförande voro rådande i fråga om konseljärendenas beredning.

Mellan tidpunkten för departementalreformens genomförande och den vid 1844—45 års riksdag genomförda ändringen i § 34 regeringsformen ang. förbud för statsråd att utöva annat ämbete torde endast tre fall hava förekommit, i vilka statsråd förordnats till kommittéledamöter. I samtliga dessa fall förordnades de i egenskap av departementschefer.

Från och med år 1845 och fram till år 1914 synes därmed bruket att utse statsråd till ledamöter av kommittéer praktiskt taget hava upphört. Tre fall kunna dock anföras av dylika förordnanden, nämligen dels från åren 1847, då cheferna för civil- och finansdepartementen utsågos till ledamöter av en kommitté för utredning angående ny tulltaxa, och 1873, då chefen för civildepartementet utsågs till medlem av en kommitté för utredning angående landsstatens lönereglering, dels från år 1911, då ordförandeskapen i de under den Staaftiska ministären inom lant- och sjöförsvars- samt finansdepartementen tillsatta beredningarna »till råd och biträde åt regeringen» vid utredning av frågan om rikets försvar utövades av statsrådsledamöter.

Från och med år 1914 och till år 1931 hava — bortsett från 1930 års fall — sammanlagt fem gånger ledamöter av statsrådet utsetts till kommittémedlemmar eller att leda kommittéarbete. År 1914 förordnades sålunda chefen för civildepartementet, eller, då han var förhindrad, chefen för finansdepartementet till ordförande i statens industrikommission, år 1916 chefen för justitiedepartementet att »leda» strafflagskommissionens arbete, år 1918 chefen för ecklesiastikdepartementet att »leda» skolkommissionens förhandlingar, år 1920 dåvarande statsrådet Sandler till ordförande och ledamot av socialiseringsnämnden, och år 1925, efter dåmera statsminister Sandler, dåvarande statsrådet Möller till ordförande i socialiseringsnämnden. I de tre förstnämnda fallen avsåg alltså förordnandet departementschefer i denna deras egenskap. Men i de två sistnämnda fallen var förhållandet formellt icke detsamma; dock må framhållas, att herr Möller vid sitt förordnande var chef för socialdepartementet, ehuru han, enär förordnandet gällde för honom personligen och icke såsom departementschef, kvarstod i nämnden även efter avgången från chefskapet för socialdepartementet.

En statistisk undersökning för åren 1911—30 angående de fall, då personer, som utsetts till statsråd, därvid dels entledigats från innehavda kommitté- eller sakkunniguppdrag, dels kvarstått såsom kommittéledamöter eller sakkunniga, visar att det förra varit regel och det senare utgjort undantag: i 43 av 57 fall

har ett entledigande skett. I detta sammanhang må erinras om ett fall från år 1921, då lektor Wigforss förordnats att under den tid, statsrådet Lindqvist förvaltade statsrådsämbetet (chefskapet för socialdepartementet), i hans ställe vara ordförande i kommittén för industriell demokrati, dock att Lindqvist, där han så funne lämpligt, fortfarande skulle äga utöva ordförandeskapet inom kommittén, likväl utan rätt att därvid deltaga i beslut.

Med hänsyn till den ställning s. k. sakkunniga inom departement intaga till vederbörande departementschef, äger departementschefen redan på grund av sin ämbetsställning även utan särskilt bemyndigande leda och deltaga i sådana sakkunnigas arbete. Denna behörighet för vederbörande departementschef torde även hava kommit till praktisk användning i ett flertal fall.

Den försvarskommission, som 1930 tillsattes på föredragning av försvarsdepartementets chef, vilken dock ej själv blev vare sig ordförande i eller ledamot av kommissionen, har visserligen att, såsom alltid varit fallet i fråga om försvarsorganisatoriska uppgifters lösning, i hög grad taga hänsyn till kostnaderna, men i nu förevarande fall har kostnadsramen redan i förväg blivit bestämd. Även om sålunda viss anledning kunde förefinnas att giva chefen för finansdepartementet rätt till deltagande i kommissionens arbeten, måste utskottet finna betänkligt, om den stadgade praxis, vilken efter departementalreformens genomförande efter hand kommit till stånd, nu skulle brytas och ändras. Utskottet har emellertid ansett statsrådet Hamrins förordnande till ledamot av försvarskommissionen kunna betraktas såsom föranlett av hans chefsskap för finansdepartementet och sålunda icke innebära något principiellt brytande med den praxis, utskottet fortfarande finner vara den konstitutionellt riktiga.

β) Anmärkningsyrkanden.

VIII.

(Protokoll över finansärenden den 28 november 1930.)

a)

av herr *Fast*, som med instämmande av herrar *Reuterskiöld*, *Sävström*, *K. A. Johansson*, *Karlsson* i Vadstena, *Petersson* i Broaryd och *Holmström* anförde:

Huvudmännen för Sala stads sparbank beslöto den 22 maj 1928, på framställning av förste stadsläkaren C. Friberg, att av den å sparbankens rörelse år 1927 uppkomna vinsten 134,591 kronor 89 öre anslå — förutom 5,000 kronor för sparsamhetens främjande — till vissa olika ändamål tillhopa 31,400 kronor, därav 15,000 kronor till fullbordandet av Sala stads badhus.

Bankens styrelse hade tillstyrkt samtliga dessa anslag, med undantag av beloppet å 15,000 kronor.

Bankens reservfond uppgick vid 1927 års slut till 1,589,460 kronor 72 öre, pensionsfonden till 107,435 kronor 77 öre och insättarnas behållning till 16,923,572 kronor 25 öre.

Huvudmännens beslut underställdes jämlikt 35 § 2 stycket i lag den 29 juni 1923 om sparbank Konungens befallningshavandes i Västmanlands län prövning. K. B., som till reservfonden inräknade även årsvinsten, yttrade i resolution den 15 juni 1928:

Enär reservfonden överstiger 10 % av insättarnas behållning, ty och som emellertid beslutet om anslag å 15,000 kronor till stadens varmbadhus icke torde kunna anses överensstämma med föreskrifterna i 35 § sparbankslagen, finner Konungens befallningshavande, med stöd av 35 § merberörda lag, skäligt förklara de underställda besluten, med ovan angivna undantag, vara i överensstämmelse med föreskrifterna i lagen om sparbanker samt för sparbanken gällande reglementet.

Över detta beslut anförde C. Friberg m. fl. av sparbankens huvudmän besvär och yrkade, att Kungl. Maj:t måtte förklara huvudmännens berörda beslut vara i överensstämmelse med föreskrifterna i sparbankslagen och sparbankens reglemente.

K. B. har avgivit utlåtande över besvären, varefter klagandena inkommit med påminnelser, däri meddelats, bland annat, att stadsfullmäktige i Sala den ³⁰/₈ 1928 beslutat förskottera 15,000 kronor för badhusets iordningställande i avvaktan på besvärens avgörande.

Bank- och fondinspektionen har avgivit infordrat utlåtande.

Kungl. Maj:t har på statsrådet Hamrins föredragning den 28 november 1930 beslutat, att enär huvudmännens beslut måste anses avse ett sådant allmännyttigt ändamål, som icke på grund av gällande författning skall tillgodoses genom skattebidrag, prövat lagligt att, med upphävande av Konungens befallningshavandes resolution i vad den blivit överklagad, fastställa huvudmännens ifrågavarande beslut.

Beträffande frågan om förhållandet mellan reservfonden och insättarnas behållning hava bank- och fondinspektionen, sparbanksinspektionen samt sparbanksföreningen funnit huvudmännens beslut överensstämma med sparbankslagen. Därvid har pensionsfonden, som består dels av inbetalda pensionsavgifter från bankens tjänstemän, dels ock av tillskott från banken, inräknats i reservfonden med undantag dock av värdet av sparbankens förpliktelser att utgiva pension, beräknade till 16,300 kronor. Av årsvinsten åtgå då allenast 11,760 kronor 74 öre för att uppbringa reservfonden till föreskrivet belopp. Bankens anslagsrätt enligt 35 § 2 st. sparbankslagen omfattar då 58,915 kronor 58 öre.

Inräknas däremot icke någon del av pensionsfonden i reservfonden åtgå av årsvinsten 102,896 kronor 51 öre för att uppbringa reservfonden till föreskrivet belopp av 10 % av insättarnas behållning. I detta fall finnes allenast 13,347 kronor 69 öre att disponeras till allmännyttiga och välgörande ändamål. Detta belopp anse klagandena vara det belopp, som av sparbanken kan disponeras för sådana ändamål.

Bankens verksamhetsområde utgöres av Sala stad, Över Tjurbo, Våla, Simtuna, Torstuna, Norrbo och Wagnsbro härad i Västmanlands län samt Folkare härad i Kopparbergs län. Styrelsen har sitt säte i Sala.

Den 15 december 1926 beslöto stadsfullmäktige i Sala att å tomt inom staden uppföra ett varmbadhus, innefattande i övervåningen jämväl läsesalong och bibliotek samt i källarvåningen en s. k. uthyrningstvättstuga, allt i enlighet med ritningar, samt att för ändamålet bevilja 205,000 kronor att utgå ur badhusfonden.

Till denna fond har sparbanken under åren 1897—1921 anslagit tillhoppa 47,700 kronor och staden åren 1921 och 1922 tillhoppa 101,000 kronor.

Den beräknade kostnaden för badhuset kom emellertid att överskridas, så att det i stället numera beräknas sålunda:

Totalutgifter för dess uppförande	234,459: 46	
Entreprenörens innestående fordran, som antag-		
ligen kommer att utbetalas under året . . .	2,800: —	237,259: 46
		Kronor 237,259: 46

Ifrågavarande utgifter hava bestritts på följande sätt:

Från Varmbadhusfonden	210,883: 73	
Tillgängligt överskott från gamla varmbad-		
huset	4,859: 09	215,742: 82
Av stadsfullmäktige förskotterat belopp intill		
dess frågan om sparbankens anslag å 15,000		
kronor blivit slutligen avgjort		15,000: —
Resterande beloppet torde komma att bestridas		
genom uttaxering		6,516: 64
		Kronor 237,259: 46

Badhuskommittén anför om dessa kostnadsökningar:

»Under tiden för badhusets uppförande har det måst vidtagas en del förändringar i det från början uppgjorda programmet, ändringar som varit nödvändiga för att göra anläggningen så ändamålsenlig och hållbar som möjligt. Dessa ändringar hava givetvis medfört ökade kostnader mot de ursprungligen beräknade. Vidare visade det sig vid entreprenadens uppgörande, att särskilt vad de maskinella anläggningarna beträffar, de från början gjorda beräkningarna ej hållit streck. Dessutom har det ansetts nödvändigt och fördelaktigt att anskaffa vissa inventarier, vilka, enligt vad det redan visat sig, komma att inom en snar framtid betala sig. Som exempel härå må nämnas en automatisk våg i simhallsavdelningen och en kalkstensmangel i tvättavdelningen.»

Styrelsen avstyrkte med 6 röster mot 2 ifrågavarande anslag och anförde, att, sedan numera på grund av stadsfullmäktiges beslut för stadens räkning ett varmbadhus uppförts och tagits i bruk samt förvaltningen av detsamma övertagits av staden, sådana förhållanden knappast kunde anses föreligga, att det begärda anslaget kunde hänföras till sådant allmännyttigt eller välgörande företag, som icke på grund av gällande författningar skulle tillgodoses genom skattebidrag.

Huvudmännens beslut fattades med 17 röster mot 5. Mot beslutet reserve-

rade sig 4 huvudmän, därav 3 av de 4 huvudmän, som utsetts av Västmanlands Östra Domsagas Häradsrätt.

Allmänna ombudet landsfiskalen Alfred Bolander anförde i skrift den 5 juni 1928:

»Det synes vara tämligen uppenbart, att den redan uppkomna bristen bör täckas genom skattebidrag. Sala stad torde ej heller kunna underlåta att jämväl till det yttre färdigställa byggnaden. Ovannämnda bidrag å 15,000 kronor har sålunda icke beviljats för att möjliggöra badhusets uppförande utan för att täcka en brist, som ingen annan än Sala stad bör vidkännas. Bidraget utgör i verkligheten gåva till Sala stad, ägnad att i någon mån minska skatetrycket för stadens invånare.»

I besvärsskriften den 28 juni 1928 anføres bland annat,

1) att anslaget är begärt och beviljat för badhusets fullbordande, att varken badhusets avdelning för sommarbad och ej heller dess avdelning för biblioteks- och läsestuguverksamhet ännu äro så färdiga, att de kunnat tagas i bruk,

2) att allmännyttan i fråga om ett badhusbygge ligger i förhoppningarna om dettas framtida inflytande på folkhälsan, att dessa förhoppningar sålunda komma närmare sin realisering i den mån som badhuset färdigställs och kan fylla sin huvuduppgift att öka badfrekvensen och i den mån staden har förmåga och vilja att bära de ekonomiska bördor, som den genom badhusets tillkomst åtagit sig, att allmännyttan sålunda förutsätter ej blott ett nära färdigt badhusbygge utan tillika dess fullbordande,

3) att den omständigheten, att anslaget givetvis i sin mån minskar skatetrycket, ingalunda stör dess överensstämmelse med sparbankslagen, att överhuvud taget få allmännyttiga ändamål kunna vara så likgiltiga, att icke ett bidrag till deras realiserande i sin mån minskar skatetrycket, så vida ej sparbanken nödvändigt skall själv helt realisera ett sådant,

4) att lagen endast tillmäter allmännyttan och författningsenliga skyldigheter gällande krav vid prövning av överensstämmelsen med lagen, att badhusets fullbordande av oss nyss visats vara allmännyttigt ändamål, att varken styrelsen, allmänna ombudet eller Konungens Befallningshavande åberopat någon gällande författning, som ålägger staden vare sig att bygga eller att fullborda ett påbörjat badhusbygge.

Allmänna ombudet gör i förklaringsskrift den 15 september 1928 gällande att byggnaden var till det inre färdigställd och tagen i bruk den 12 juni 1928 och anför vidare:

»Den omständigheten, att avdelningen för biblioteks- och läsestuguverksamheten måhända icke var fullt färdig vid den tid, då anslaget beviljades, saknar betydelse. Det är nämligen meningen, att hyra skall till Sala stad erläggas för de lokaler, som användas för detta ändamål. Denna avdelning kan således icke, lika litet som varje annan uthyrd byggnad, betraktas som en allmännyttig eller välgörande inrättning.»

Sparbanksinspektionen hemställde, att besvären måtte lämnas utan avseende och anförde:

»Badhusbygget är ett av staden beslutat och till omfattningen fastställt byggnadsföretag, som står under stadens förvaltning, och av vilket staden får uppbära den vinst, som möjligen kan uppstå å driften. För att täcka kostnaderna för detta kommunala företag i den mån de överstiga förutnämnda fonderade medel, är staden givetvis hänvisad till anlitande av skattebidrag. Härav följer enligt sparbanksinspektionens mening, att huvudmännens beslut om ett anslag av 15,000 kronor till fullbordande av badhuset måste anses innebära en användning av sparbankens vinst till allmännyttigt ändamål, som skall tillgodoses genom skattebidrag.»

Det bör uppmärksammas, att sparbankens styrelse, som närmast bär ansvaret för bankens skötsel, med 6 röster mot två avstyrkt anslaget till färdigställandet av Sala stads badhus. Huvudmännen fattade sitt beslut först efter votering med 17 röster mot 5, varvid de huvudmän, som voro bopende längst bort från Sala stad, både röstade mot beslutet och reserverade sig däremot. Allmänna ombudet liksom sparbanksinspektionen avstyrkte synnerligen energiskt anslaget och ansåg detsamma utgående strida mot sparbankslagens bestämmelser, varjämte Kungl. Maj:ts befallningshavande i länet vägrade fastställelse å huvudmännens beslut. Det synes, som om Kungl. Maj:t icke utan tungt vägande skäl bort frångå den ståndpunkt, som de hörda myndigheterna intagit och som bankens egen styrelse hävdad. Kungl. Maj:ts beslut mot myndigheternas och bankstyrelsens bestridande kan lätt medföra en vidgad användning av sparbankernas överskottsmedel, vilket för sparbankernas sunda utveckling kan leda till icke önskvärda resultat.

För att kunna anslå ifrågavarande belopp å 15,000 kronor har sparbanken till reservfonden måst inräkna en del av en för tjänstemännens pensionering avsatt fond, vilket är ägnat att väcka betänkligheter. Att vid förekommande behov använda en pensionsfond för annat än avsett ändamål innebär ett försvagande av den trygghet, som pensionsfonden avsett att skapa för i banken anställd personal. Ett sammanblandande av reservfond och pensionsfond innebär givetvis ett försvagande av båda dessa fonder, vilket i detta fall ej var påkallat i annat syfte än att öka anslagen av vinstmedel och torde icke lagligen kunna ske i dylikt syfte, utan allenast när fråga blir om fullgörande av sparbankens förpliktelser till insättare och andra.

Det bör uppmärksammas, att Sala stad beslutat badhusets uppförande och anvisat, hur byggnaden skulle finansieras. Härmed har staden iklätt sig betalningsskyldigheten även för det överskridande av byggnadskostnaderna, som ej lagligen kan åvila annan att gälda. I detta fall hava stadsfullmäktige i Sala stad icke gjort någon erinran mot bygggandskommitténs åtgöranden om förändringar i byggnadens uppförande eller utrustning. Överskridandet av kostnaderna för byggnadens uppförande och utrustning hänför sig i första hand till den del av utrustningen, som avser att göra företaget mera räntabelt och sålunda öka stadens inkomster. Byggnaden inrymmer icke blott badhus utan jämväl läsesalong, bibliotek och uthyrningstvättstuga, varför staden betingar sig hyra, liksom staden ensam bestämmer avgifterna för tillträde till baden.

Det torde vara ostridigt, att Sala stad varit skyldig erlägga det belopp för byggnadens uppförande och utrustning, varmed kostnaderna kommit att överstiga de beräknade, och att anslaget från Sala stads sparbank å 15,000 kr. inneburit en skattelättnad för skattebetalarna i staden.

Med hänvisning till vad ovan anförts har jag ansett, att utskottet bort för riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen statsrådet Hamrin.

b)

av herr *Fast*, som, med instämmande av herrar *Reuterskiöld*, *Mellén*, *K. A. Johansson*, *Petersson* i Broaryd och *Brännberg*, anförde:

På hemställan av styrelsen för Ardre sparbank beslöto nämnda banks huvudmän den 28 april 1930 att av bankens vinstmedel anslå till reparation av Ljugarns varmbadhus kr. 250, till Ljugarns telefonförening kr. 400 och till restaurering av Ljugarns missionshus kr. 200.

Enligt styrelseberättelse för år 1929 uppgick vid nämnda års utgång insättarnas behållning till 247,532 kronor 12 öre, reservfonden uppgick till 36,068 kronor 69 öre och årsvinsten till 1,721 kronor 59 öre.

Konungens befallningshavande i Gotlands län, vars prövning beslutet enligt lag skall underställas, har genom resolution den 14 maj 1930 fastställt beslutet beträffande anslagen till varmbadhus och telefonföreningen men vägrat fastställelse beträffande anslaget till Ljugarns missionshus, enär detta anslag icke kunde anses vara ämnat att gagna något sådant ändamål, som avses i 35 § 2 stycket i lag den 29 juni 1923 om sparbanker.

I 35 § 2 stycket sparbankslagen stadgas: »När reservfonden eller, där förbehåll om tillskjuten grundfonds återbärande icke gjorts i reglementet, sammanräknade beloppet av grund- och reservfonderna överstiger tio procent av insättarnas behållning enligt senaste bokslut, äge sparbankens huvudmän, efter det styrelsen avgivit yttrande i ärendet, besluta, att intill hälften av vinsten eller, om vinsten till någon del jämlikt första stycket i denna paragraf bestämts för där avsett allmännyttigt ändamål eller behöver tagas i anspråk för åvägabringande av nyss angivna förhållande emellan reservfonden eller sammanräknade beloppet av grund- och reservfonderna samt insättarnas behållning, intill hälften av vad därefter återstår skall användas till sådant allmännyttigt eller välgörande ändamål, som icke på grund av gällande författning skall tillgodoses genom skattebidrag.»

Över K. B:s beslut anförde Ljugarns friförsamling såsom ägare av missionshuset besvär hos Kungl. Maj:t och åberopade därvid, bland annat, att Ljugarn, en hamnplats och badort, vore belägen c:a 8 km. från Ardre sockens kyrka samt att missionshuset, som vore platsens enda gudstjänstlokal sedan år 1884, stode öppet för all ideell och religiös verksamhet.

Sparbanksinspektören avgav yttrande och anförde:

»Då Ljugarns missionshus, som äges av en förening, företrädande särskild religiös meningsriktning, huvudsakligen torde vara avsett för fyllande av

föreningens behov av samlingslokal, och upplåtelse för annat ändamål torde vara beroende av föreningens bestämmande, synes anslag för missionshusets restaurering icke avse sådant ändamål, som omförmåles i 35 § 2 stycket sparbankslagen. Då dessutom Ljugarns friförsamling icke visat behörighet att föra klagan, får sparbanksinspektionen i underdånighet hemställa, att Eders Kungl. Maj:t måtte lämna de anförda besvären utan avseende.»

Den 28 november 1930 har Kungl. Maj:t på statsrådet Hamrins föredragning beslutat, att med upphävande av K. B:s resolution i vad den överklagats fastställa sparbankens huvudmäns beslut.

Det synes, som om K. B. haft goda skäl för sin vägran att fastställa huvudmännens beslut om anslag från sparbankens överskottsmedel till restaurering av Ljugarns friförsamlings missionshus. Det torde vara första gången, som med Kungl. Maj:ts medgivande sparbanksöverskottsmedel givits en dylik användning. Att missionshuset stode öppet även för andra ändamål än församlingens egna har ej styrkts annat än genom ett uttalande av dem som överklagat K. B:s resolution. Några föreningsstadgar för friförsamlingen finnas icke bland handlingarna, liksom ej heller något protokollsutdrag som utvisar styrelsens sammansättning eller församlingens beslut att anföra klagan mot K. B:s resolution. Sparbanksinspektören har sålunda icke saknat fog för sin tveksamhet, huruvida klagorätten blivit vederbörligen styrkt. Riktigheten av sparbanksinspektörens uttalande, att, därest missionshuset skall upplåtas för något allmänt ändamål, detta är helt beroende av församlingens godtycke, torde icke kunna bestridas. Det är icke blott religiösa föreningar, vilka äga samlingslokaler, utan jämväl andra föreningar, som kunna åberopa Kungl. Maj:ts beslut i förevarande ärende såsom stöd för erhållandet av bidrag av sparbanks överskottsmedel. Sparbankernas huvudmän ha genom Kungl. Maj:ts beslut utan lagändring fått vidgad rörelsefrihet för användandet av sparbankernas vinstmedel, vilket i avsaknad av klara gränslinjer kan bli till skada för en sund utveckling av vårt sparbanksväsende.

Visserligen är det belopp som här är fråga om mycket ringa, men då Kungl. Maj:ts beslut kan leda till icke önskvärda konsekvenser, har jag ansett, att utskottet bort för riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen statsrådet Hamrin.

IX.

(Protokoll över jordbruksärenden juni—augusti 1930.)

av herr *Engberg*, som, med instämmande av herrar *Sävström*, *Strömberg*, *G. W. Hansson*, *Vennerström*, *Larsén*, *Fast* och *Norling* i Lesjöfors, anförte:

I anledning av Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen år 1930 nr 108 angående vissa åtgärder till det svenska jordbrukets stödjande väckte herr *Nils-son* i Hörby m. fl. i andra kammaren en *motion* nr 472, i vilken bland annat hemställdes, att riksdagen måtte

besluta, att för nästkommande konsumtionsår, räknat från den 1 september 1930 till och med den 31 augusti 1931, skulle för vete och råg av fullgod kvalitet, som odlats inom landet, till en myckenhet, som bestämdes av Kungl. Maj:t efter förslag av statens spannmålsnämnd, av staten garanteras ett *minimipris* av 22 kronor för 100 kilogram vete och 20 kronor för 100 kilogram råg.

Herrar Ander och Lundgren hemställde i *motion* i andra kammaren (nr 482), att riksdagen måtte, därest jordbruksutredningens förslag om inblandnings- och mjölblandningstväng samt importreglering m. m. vunne riksdagens bifall, besluta komplettera detta med ett av staten garanterat *minimipris* för tiden sept. 1930—aug. 1931 av 21 kronor för 100 kg. vete och 19 kronor för 100 kg. råg under månaderna sept.—okt. och sedan ett tillägg av 20 öre per 100 kg. för varje månad till dess leveransen skedde till kvarnarna, och att vederbörande utskott måtte föreslå den lagtext, som bleve erforderlig för den händelse utskottet tillstyrkte bifall till motionen.

I utlåtandet nr 2 framhåller *särskilda utskottet* i avseende på införandet av *minimipriser* för vete och råg på sätt som föreslagits i nyssnämnda motioner följande: (sid. 58)

»Utskottet vill icke bestrida, att det i motionerna framförda förslaget kan vara värt beaktande. Utskottet finner sålunda, att vid ett av dumpingartade åtgärder från andra länder framkallat prisfall av större omfattning en anordning med lämpligt avvägda minimipris kan fylla en uppgift såsom skydd mot i ett dylikt läge eljest ofrånkomliga förluster.

Vid övervägande av detta spörsmål har emellertid utskottet kommit till den uppfattningen, att, innan en sådan åtgärd ifrågasättes, man torde böra avvakta, vilka verkningar i avseende å prisbildningen å brödsäd inmalningstväng, sådant utskottet förordar detsamma, kan erhålla.»

Särskilda utskottet hemställde sålunda, att riksdagen måtte förklara motionen nr 472, i vad den avsåg minimipriser, och nr 482 icke föranleda någon riksdagens åtgärd.

Vid förevarande punkt hade reservation avgivits av herrar Per Gustafsson i Benestad och Olsson i Kullenbergstorp (sid. 102 ff. i utskottets utlåtande), vilka hemställde, att riksdagen måtte besluta i skrivelse till Kungl. Maj:t

dels anhålla, att Kungl. Maj:t måtte vid de underhandlingar om sådan överenskommelse med kvarninnehavare i riket, som avsåges i § 10 i förslaget till förordning ang. användande av svenskt vete och svensk råg vid framställning av mjöl, jämväl söka träffa uppgörelse om vissa *lägsta priser* å inhemskt vete och råg, bestämda i förhållande till viss normalkvalitet av vartdera sädeslaget,

dels bemyndiga Kungl. Maj:t att, därest sådan uppgörelse icke kunde åvägbringas, provisoriskt utfärda erforderliga bestämmelser i ämnet,

dels ock anhålla, att Kungl. Maj:t ville skyndsamt låta verkställa utredning samt, så snart ske kunde, vid 1931 års riksdag framlägga förslag om stöd-åtgärder för den svenska brödsädesodlingen, väsentligen grundade på ett system med garanterade *lägsta priser* för till människoföda lämpligt inhemskt vete och råg.

I F. K. (nr 42: 33 ff.) avslogs reservationen med 109 röster mot 19 (varvid bl. a. herr *von Stockenström* avstod från att rösta).

Under överläggningen i A. K. (nr 43: 83 ff.) yrkade herr *C. G. Ekman* avslag på reservationen och bifall till utskottets hemställan och framhöll därvid:

Jag förmodar, att kammarens ledamöter vid studiet av den föreliggande reservationen funnit, att det måste möta starka betänkligheter även för dem, som sympatisera med dess syfte, att yrka bifall till densamma.

Då en princip utav den omfattning, som det här gäller, hittills icke varit på något sätt officiellt prövad, vare sig i fråga om innehåll eller i fråga om de former i enlighet med vilka ett beslut skulle tillämpas, att man med andra ord i ett dylikt fall skulle besluta att för kvarnarna, vare sig det nu sker genom lagbestämmelser eller genom fria avtal, minimipriser skulle bestämmas, ävensom att det skulle uppdragas åt Kungl. Maj:t att utfärda provisorisk förordning i ämnet, förefaller det mig otänkbart, att kammaren skulle lämna sitt befall till de därvidlag gjorda yrkandena.

Vid voteringen avslogs reservationen och bifölls utskottets hemställan med 123 röster mot 92 röster.

Riksdagen hade sålunda med stor majoritet uttalat sig emot tvångsinmalningens förknippande med minimipriser. Till yttermera visso hade särskilda utskottet, vars utlåtande bifogades riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t, med skärpa framhållit nödvändigheten av att riksdagen finge pröva och angiva principerna för inmalningsförfarandet och i detta hänseende anfört följande (sid. 48):

»Vad beträffar *anordnandet* av inmalningstvånget delar utskottet visserligen den uppfattning, som, vad angår vetet, kommit till uttryck i propositionen, nämligen att den mest önskvärda formen för säkerställandet av den inhemska skördens förbrukning såsom människoföda måste anses vara, att kvarnindustrin genom avtal förbinder sig att vid förmalningen använda svensk vara i den omfattning, som erfordras för vinnande av angivna syfte. I olikhet med Kungl. Maj:t har dock utskottet funnit önskvärt, att förslag till de grundbestämmelser, som äro avsedda att reglera detta förfarande, föreläggas riksdagen och bliver av denna prövat. Härigenom blir det möjligt för riksdagen att för sin del taga ståndpunkt såväl till inmalningsföreskrifternas principer som till det sätt, varpå saken i praktiken lämpligast synes böra lösas.»

I den skrivelse till Kungl. Maj:t, som av rikslagen expedierades i anledning av besluten rörande stödåtgärder för jordbruket, anholder riksdagen sålunda, med hänvisning till särskilda utskottets av riksdagen i förevarande delar godkända utlåtande nr 2, att Kungl. Maj:t täcktes från tidpunkt under innevarande år, som Kungl. Maj:t bestämmer, utfärda förordning rörande inmalnings- och inblandningstvång beträffande vete och råg i huvudsaklig överensstämmelse med de riktlinjer, som funnos angivna i ett till utskottets berörda utlåtande intaget förslag till förordning angående användande av svenskt vete och svensk råg vid framställning av mjöl.

Nyssnämnda förordning, vilken låg till grund för Kungl. Maj:ts senare den 13/10 1930 utfärdade förordning, innehöll i överensstämmelse med utskottets åsikt icke bestämmelser, tillåtande andra förändringar i fråga om inmalningsförfa-

randets uppläggning än som kunde genomföras i *anslutning till i förordningen stadgade grunder* (§ 14), och minimipriserna kunde så mycket mindre anses stå i överensstämmelse med förordningen som särskilda utskottet genom att avstyrka de i ämnet väckta motionerna och riksdagen genom att avslå den till förmån för minimipriser inom utskottet gjorda reservationen uttalat sig *emot* införande av minimipriser.

Av konstitutionsutskottets motivering (sid. 25—30 i utskottets mem.) till de båda anmärkningarna rörande Kungl. Maj:ts formella handläggning av ärendet framgår, att Kungl. Maj:t, trots riksdagens nyssnämnda beslut, genom de båda s. k. kvarnavtalen infört minimipriser på svenskt vete och svensk råg. Genom den första förbindelsen av den 1 juli 1930 åtog sig de undertecknande kvarnarna bland annat, dels att under tiden för förbindelsens giltighet till minst den omfattning, som föranleddes av genom förbindelsen åtagna förpliktelser rörande inmalning av svenskt vete och svensk råg, av i första rummet producenterna inköpa utbudjen fullgod svensk spannmål av vete eller råg till ett pris fritt kvarn av för vete av viss kvalitet *minst* 19 kronor för 100 kg., för råg av viss kvalitet *minst* 16 kronor för 100 kg., dels att i den mån, som svensk spannmål till kvarnarna utbjödes till nyss angivna priser, tillämpa vissa inmalnings- och minimiprocenter.

Sedan nyssnämnda förbindelse upphört att gälla, åvägabringades en ny förbindelse, vilken skulle gälla tiden 1 sept. 1930—31 aug. 1931. De förbindelsen undertecknande kvarnarna åtog sig under vissa förutsättningar — bland annat mot vederlag av vissa lindringar i inmalningsbestämmelserna — att för svenskt vete och svensk råg av viss kvalitet per hl. fritt kvarn betala minst följande priser.

	Vete, kr.	Råg, kr.
Under september 1930	18:—	15:—
1—15 oktober , ...	18:20	15:20
16—31 , , ...	18:40	15:40
1—15 november , ...	18:60	15:60
16—30 , , ...	18:80	15:80
1—15 december , ...	19:—	16:—
16—31 , , ...	19:20	16:20
Januari 1931	19:40	16:40
Februari , ...	19:60	16:60
mars , ...	19:75	16:75
april , ...	19:90	16:90
maj—augusti , ...	20:—	17:—

Att observera är, att genom dessa prisbestämmelser infördes den glidande prisskala, som föreslagits i förut omnämnd motion av herrar Ander och Lundgren och som icke rönt riksdagens bifall.

Kungl. Maj:ts bifall till statens spannmålsnämnds hemställan rörande nytt kvarnavtal gavs i konselj den 28 augusti 1930. Beslutet skedde i överensstämmelse med föredragandens, statsrådet von Stockenström, av statsrådets övriga närvarande ledamöter, statsministern Ekman, statsråden Gärde och Österberg, biträdda hemställan.

Detta senare kvarnavtal har enligt uppgifter av handlingarna och från spannmålsnämnden i likhet med det föregående kvarnavtalet tillämpats av ett 80-tal av de i jordbruksdepartementets kvarnförteckning upptagna 140 kvarnar.

Utöver vad som meddelats i det föregående och utöver vad som anförts i utskottets motivering till punkt 4 i granskningsmemorialet, må här följande nämnas:

Det första kvarnavtalet undertecknades icke av alla de kvarninnehavare, till vilka från jordbruksdepartementet anmaningar om anslutning utsändes. Av de, som skriftligen angåvo skälen härför, anfördes i de flesta fall betänkligheter just emot avtalets prisbestämmelser. Ett antal kvarnar vägrade sålunda ansluta sig till kvarnavtalet, åter andra anslöto sig med reservation mot minimipriserna. Belysande för dessa kvarninnehavares betänkligheter — undantagslöst är det härvidlag fråga om mindre handelskvarnar — är följande utdrag av protokollet vid ett sammanträde i Katrineholm den 9 juli 1930 med representanter för ett mindre antal handelskvarnar i Södermanlands och Örebro län:

»Sedan ordföranden förklarat att sammanträdet kommit till stånd med anledning av det mellan regeringen och storkvarnarna ingångna avtalet om inköp och förmalning av svenskt vete och svensk råg samt jordbruksministerns skrivelse av den 4 juli till en del av de vid sammanträdet representerade mindre handelskvarnarna, diskuterades den föreliggande situationen, varefter de närvarande enhälligt beslöto göra följande uttalande:

Principiellt ha de mindre handelskvarnarna intet att invända mot den i avtalet mellan regeringen och storkvarnarna stipulerade inmalningsprocenten, i synnerhet som de mindre handelskvarnarna förut i regel inmalt avsevärt större procenttal svensk spannmål. Men i fråga om avtalsbestämmelsernas praktiska utformning hava sistnämnda kvarnar anledning att hysa betänkligheter.

I prisavseende har avtalets bestämmelser kullkastat förutvarande naturliga relation mellan storkvarnarnas och de mindre handelskvarnarnas inköpspris från producenterna, då de mindre handelskvarnarna tidigare kunnat tillgodogöra sig dels fraktkostnaderna till närmaste inköpsvilliga storkvarn, dels omkostnaderna för hopsamling och lagring av smärre spannmålspartier. Detta har i sin tur motiverats av den omständigheten, att de mindre handelskvarnarna ej kunnat erhålla lika höga priser för sitt mjöl som storkvarnarna för sina märken av amerikansk typ, samt därav, att de mindre handelskvarnarna vid användandet av utländsk spannmål fått vidkännas högre omkostnader såväl i fråga om inköpspris som beträffande frakter och omlastningar. I och med det att här ovan berörda möjligheter till billigare inköp fräntagas de mindre handelskvarnarna försvåras dessas legitima verksamhet i en grad, som äventyrar eller omöjliggör deras fortsatta existens.

De mindre handelskvarnarna kunna i regel förmåla endast en ringa del av den spannmålskvantitet, som till dem utbjudes inom respektive naturliga inköpsområden. Följaktligen måste nämnda kvarnar bedriva en omfattande spannmålshandel, som i många fall utgör den viktigaste delen av rörelsen. Det är av vikt, att rätten till utövande av denna verksamhet blir bevarad och att de mindre handelskvarnarna fortfarande få intaga samma ställning som övriga spannmålshandlare i riket, vilka synbarligen även efter de nya linjerna äro oförhindrade att träffa avtal med hugade producenter om köp av deras spannmål till det pris, varom parterna kunna enas.

Visserligen hava storkvarnarna förbundit sig att i första rummet inköpa spannmålen av producenterna, men denna utfästelse kommer säkert icke att göra spannmålshandlarna obehövliga. Det har alltid stått lantbrukarna öppet

att sälja direkt till storkvarnarna och få ut dagens notering, men då spannmåls-handlaren betalt efter samma grundpris minskat med de avdrag, varom överens-kommit, så har hans tjänst tagits i anspråk, och är det knappast troligt att någon förändring härutinnan nu kommer att ske.

Det finns oändligt många lantbrukare, som sakna både förmåga och sinne för att sända prov på sin säd till en avlägset boende köpare, som de icke känna, och med denne korrespondera om pris, leveranstid etc. Mången behöver också en slant innan säden är tröskad och kan provtagas, för att icke tala om de pen-ningtransaktioner, som måste ordnas, medan grödan ännu står på rot.

Det synes uppenbart att de mindre handelskvarnarna såsom spannmålshand-lare fortfarande få stora uppgifter att fylla, och det är för dem mycket viktigt att icke bli avstängda från utövandet av denna verksamhet.»

Ett antal kvarnar hava ansett det tillräckligt att till jordbruksdepartementet insända ovan citerade protokoll såsom förklaring till deras betänkligheter gent-emot anslutning till kvarnavtalet.

Vidare må här anföras nedanstående skrivelser från några hushållningssäll-skap rörande kvarnavtalets verkningar på prisbildningen och efterfrågan å bröd-säd, vilka skrivelser hava sitt värde bland annat för bedömande av riktigheten av särskilda utskottets uttalande rörande olämpligheten av att för ögonblicket taga frågan om införande av minimipriser under övervägande.

Östergötlands läns hushållningssällskap anför i skrivelse den 18 juli 1930 följande:

»Östergötlands läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott får härmed äran hemställa, att Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdeparte-mentet måtte beakta vad förvaltningsutskottet här nedan tillåtit sig anföras.

Sedan numera avtalet mellan regeringen och kvarnarna angående inmalning av svenskt vete och svensk råg ävensom om visst minimipris å sagda spannmålsslag varit gällande så lång tid, att verkningarna därav på försäljningen av inhemsk brödsädesspannmål hunnit framträda, har förvaltningsutskottet fun-nit anledning att framföra några synpunkter och uttala vissa önskemål be-träffande nämnda avtal.

Förvaltningsutskottet anholder först få erinra om, att inmalningsprocenten, då avtalet ingicks, bestämdes för svenskt vete till 45 % och för svensk råg till 50 %. Genom senare, den 16 juli d. å. träffad överenskommelse har inmal-ningsprocenten höjts med 10 % för båda sädesslagen och uppgår alltså nu till 55 % för vetet och 60 % för rågen. De överenskomna minimipriserna äro för svenskt vete, vägande 77.5 kg. pr hl., 19 kr. och för svensk råg, vägande 72.8 kg. pr hl., 16 kr.

Från ett synnerligen stort antal av länets jordbrukare, vilka innehava till avsalu avsedda partier av brödsäd, har till förvaltningsutskottet inkommit med-delande om, att dessa vid försäljningsutbud av kvarnarna lära fått det beskedet, antingen att kvarnarna ingenting köpa, eller att de möjligen kunde köpa till pris, som mer eller mindre understeg minimipriset, eller — i vissa fall — om säljaren förbunde sig att genom kvarnen köpa sitt behov av t. ex. kraftfoder. Det vanligaste läser emellertid ha varit, att kvarnarna bestämt avböjt att köpa. Genom av förvaltningsutskottet företagna undersökningar har kvarnarnas väg-eran att köpa svenskt vete och svensk råg kunnat konstateras föreligga i mycket stor utsträckning.

Det torde alltså få anses tillfullo ådagalagt, att berörda avtals verkningar icke varit tillfredsställande från jordbrukarnas synpunkt. Det är påtagligt och torde även i viss mån framgå av de på sin tid verkställda inventeringarna, att jordbrukarna i stor omfattning lagrat sin brödsädesspannmål i avvaktan på

de åtgärder, som från statsmakterna kunde komma att beslutas för att trygga dess avsättning till skäligt pris. Att till följd härav efter avtalets ingående en mängd utbud på jämförelsevis kort tid förekommit, torde få anses antagligt. Naturligtvis kan det tänkas, att svårigheterna att sälja i någon mån härröra därav. Säkerligen torde det emellertid vara andra orsaker, som i långt övervägande grad medfört, att kvarnarna vägrat att köpa inhemsk brödsädespannmål och att i stort sett det ingångna avtalet hittills varit till föga gagn för länets jordbrukare.

Bland dylika orsaker, anser förvaltningsutskottet den fastställda inmalningsprocenten särskilt böra nämnas. Den nu företagna höjningen av densamma giver uppenbarligen vid handen, att den redan från början sattes för lågt. Men även efter nämnda höjning — som enligt uppgift tillkommit på kvarnarnas initiativ — är säkerligen inmalningsprocenten alltjämt otillräcklig. Redan i det föregående anser sig förvaltningsutskottet förebragt några av skälen för denna uppfattning. Till dessa kan läggas, att brödsäd av årets skörd högst sannolikt kommer i marknad omkring två veckor tidigare än de föregående åren. Det måste betecknas som ett högst angeläget önskemål, att tryggad avsättning beredes för ineliggande lager av fjolårsskörden, innan den nya är färdig för försäljning. Eljest kommer jordbrukets redan nu högst bekymmersamma läge att ytterligare förvärras.

På grund av vad sålunda anförts får förvaltningsutskottet på det enträgnaste vädja till Herr Statsrådet, att omedelbart gå i författning om, att med kvarnarna träffa överenskommelse om inmalningsprocentens höjande för svenskt vete och svensk råg till minst 70 % eller den högre procent, som kan visa sig erforderlig för att bereda tryggad avsättning av hos jordbrukarna ineliggande friska partier av dessa spannmålsslag, innan den nya skörden kommer i marknaden. Skulle ej sådan överenskommelse kunna ingås på frivillighetens väg, hemställer förvaltningsutskottet, att den av riksdagen beslutade tvångsinmalningen måtte utan tidsutdräkt genomföras. Efter vilka linjer uppgörelsen om en högre inmalningsprocent än kan komma till stånd, förlitar sig förvaltningsutskottet på, att en effektiv kontroll över dess efterlevnad kommer att utövas.»

Malmöhus läns hushållningssällskap anför den 24 juli 1930:

»Från skilda håll inom länet har till Malmöhus läns Hushållningssällskap gjorts påpekande, att den utfästelse de större kvarnarna inom landet gjort att inmala viss del svensk spannmål i råg och vetemjöl ännu icke verkat till någon lättnad för lantmännen vid deras försäljning av spannmål. Anledningen här till synes vara den, att kvarnarna för närvarande ligga med betydande lager svensk spannmål och därför uppskjuta sina inköp av dylik. Då det emellertid synes som om den nya skörden innevarande år skulle kunna föras i marknaden förhållandevis tidigt, föreligger otvivelaktigt en betydlig fara, att jordbrukarna icke innan så sker kunna få sin spannmål försäld.

Malmöhus läns Hushållningssällskaps Förvaltningsutskott har ansett det såsom sin skyldighet att framhålla dessa omständigheter i förhoppning att Eders Kungl. Maj:t skall lyckas finna utvägar, varigenom lantmännen skola säkras avsättning för sina ännu kvarliggande lager av råg och vete från föregående år.»

Kalmar läns norra hushållningssällskap anför den 24 juli 1930:

»Tillgången på brödsäd inom landet har befunnits vara större än som utav infortrade deklARATIONER framgick — även om så icke är förhållandet beträffande norra Kalmar län. Den överenskommelse, som träffats med kvarnarna, även sedan en viss höjning av inmalningsprocenten skett, bereder icke möjlighet för jordbrukarna att finna avsättning för sina ineliggande lager av brödsäd.

I det avseendet äro denna ortens jordbrukare särskilt ogynnsamt ställda med hänsyn till att inom området saknas kvarnar, som uppköpa brödspannmål, och angränsande storkvarnar vägra att inköpa spannmål härifrån länsdelen.

Kvarnarna ligga nu inne med för årstiden ovanligt stora spannmålslager, varför svårigheter komma att möta jordbrukarna även vid utbuden av den inom kort väntade nya skörden av råg och vete.

Hushållningssällskapets förvaltningsutskott vill därför på det enträgnaste härmed vädja till herr Statsrådet att omedelbart föranstalta om sådan höjning av inmalningsprocenten, att jordbrukarna få avsättning för såväl nu inneliggande lager som ny skörd av råg och vete till fastställda minimipriser.»

Hallands läns hushållningssällskap anför i skrivelse den 10 juli 1930:

»Från Godsägaren Karl Klinker å Månstorp, Laholm, har inkommit bilagda, till Hallands läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott ställda skrivelse jämte däri åberopade, jämväl här närslutna två brev till honom, det ena från Hallands Lantmäns Centralförening i Falkenberg och det andra från Helsingborgs Ångqvarnsaktiebolag i Hälsingborg.

Av innehållet uti skrivelsen och breven synes framgå, att kvarnarna, som under senaste tiden lära höjt priset å rågmjöl två gånger, ena gången före och andra gången efter den mellan regeringen och kvarnindustrien den 1 i denna månad träffade överenskommelse rörande inköp och förmalning av svensk brödsädesspannmål, hava redan före nämnda dag inköpt så stora mängder råg, att de i tidigare icke beräknad utsträckning synas förslå för den i överenskommelsen bestämda inmalningsprocenten av svensk råg.

Med anledning härav får förvaltningsutskottet hemställa, att Herr Statsrådet måtte taga under öfvervägande, huruvida icke till avsedd, ytterligare lättnad i de svårigheter, med vilka vårt jordbruk kämpar, omedelbart och innan ny skörd av råg inom kort kommer i marknaden den genom förenämnda överenskommelse bestämda inmalningsprocenten av svensk råg borde höjas i den mån, att inneliggande partier råg kunna beräknas bliva, så vitt möjligt är, såsom brödsäd använda under konsumtionsåret.»

Vid genomförandet av andra kvarnavtalet togs i någon mån hänsyn till de mindre kvarnarnas intressen bland annat genom uppdelningen av kvarnarna på inlands- och kustkvarnar och därigenom, att möjlighet bereddes kvarnarna att inköpa spannmål på annat sätt än i första rummet direkt från producenterna.

Spannmålsregleringens inverkan på prisbildningen å svensk brödspannmål framgår av följande uppgifter, som utskottet erhållit från statens spannmålsnämnd:

	V e t e					R å g		
	I	M a n i t o b a II	III	La Plata	Svenskt	Tysk	Rysk	Svensk
1930								
Juni	—	20: 71	20: 44	19: 04	18: 97	10: 89	—	13: 32
Juli	19: 78	19: 43	19: 08	18: 19	18: 91	12: 44	—	15: 94
Augusti	19: 53	19: 29	—	18: 47	18: 81	12: 54	—	15: 81
September	17: 77	17: 49	—	16: 76	18: 50	11: 38	—	15: 50
Oktober	16: 92	16: 60	—	15: 42	18: 80	11: 23	—	15: 80
November	15: 98	15: 67	—	14: 33	19: 20	11: 16	—	16: 20
December	15: 09	14: 82	—	13: 56	19: 60	—	10: 92	16: 60
1931								
Januari	14: 67	14: 49	—	12: 49	19: 90	10: 75	(11: 15)	16: 90
Februari	15: 41	15: 31	—	12: 73	20: 10	(10: 40)	—	17: 10
Mars	14: 91	14: 81	—	12: 54	20: 25	—	—	17: 25

Av redogörelsen här ovan har framgått, att riksdagen vid behandlingen av ärendet angående stödåtgärder för det svenska jordbruket genom beslut i här ifrågavarande avseende tog avgörande ståndpunkt till frågan angående införande av minimipriser på svenskt vete och svensk råg. Särskilda utskottet avstyrkte de i ämnet väckta motionerna med den motiveringen, att, »innan en sådan åtgärd ifrågasättes, man torde böra avvakta, vilka verkningar i avseende å prisbildningen å brödsäd inmalningstvänget, sådant utskottet förordar det samma, kan erhålla». Genom att bifalla särskilda utskottets förslag och avslå den till förmån för minimipriser avgivna reservationen, gjorde riksdagen utskottets nyssnämnda åsikt till sin, och Kungl. Maj:t kunde så mycket mindre sväva i ovisshet om motiven härför som utskottets utlåtande bifogades riksdagens skrivelse i ärendet till Kungl. Maj:t. Ej heller kunde de anföranden, som under debatten i kamrarna höllas av representanter för utskottsmajoriteten, rimligen tagas till intäkt för den uppfattningen, att riksdagen vore benägen att jämka på särskilda utskottets kategoriska avstyrkande av förslagen angående minimipriser.

I avgjord strid mot riksdagens i frågan uttalade mening vidtog Kungl. Maj:t, såsom av den förut lämnade redogörelsen framgått, åtgärder för beredande av minimiförtjänster vid försäljning av brödspannmål åt vissa svenska spannmålsodlare. Så mycket egendomligare te sig dessa åtgärder, som statsministern Ekman i egenskap av särskilda utskottets ordförande under debatten i andra kamraren klart och riktigt, med större skärpa än någon annan i debatten uppträdande, slog fast, att det vore otänkbart, att kamrarna skulle lämna sitt bifall till yrkandena rörande minimipriser, då principen hittills icke varit på något sätt officiellt prövad, vare sig i fråga om innehållet eller i fråga om de former, i enlighet med vilka ett beslut skulle tillämpas, det vore otänkbart, att man skulle besluta »att för kvarnarna, vare sig det nu sker genom lagbestämmelser eller genom fria avtal, minimipriser skulle bestämmas, ävensom att det skulle uppdragas åt Kungl. Maj:t att utfärda provisorisk förordning i ämnet».

Men ej nog härmed. Särskilda utskottet ville — i motsats till Kungl. Maj:t — garantera riksdagen behörigt inflytande på inmalningsprincipernas utformning och framlade därför förslag till grundbestämmelser, avsedda att reglera detta förfarande. Därest minimipriser ansåges böra införas jämsides med inmalningstväng, bleve dessa båda åtgärder tydligtvis med varandra korresponderande och av varandra direkt beroende. Det kunde aldrig hava varit riksdagens avsikt att åt Kungl. Maj:t medgiva full och oinskränkt frihet att genom vissa bestämmelser angående minimipriser rubba de grunder för inmalningsförfarandet, som riksdagen nyss föreslagit och uttryckligen förbehållit sig rätten att utforma. Icke desto mindre har Kungl. Maj:t genom beslut den 28 augusti 1930 genom inmalningstvängets förknippande med minimipriser för vissa kvarnar frångått en av grundtankarna i riksdagens förslag till inmalningsbestämmelser, den nämligen, att bestämmelserna i största möjliga utsträckning skulle gälla lika för alla kvarnar.

Nyss har nämnts, att särskilda utskottet vid behandlingen av förslaget angående införande av minimipriser funnit, att innan sådana åtgärder ifrågasättes, man borde avvakta *inmalningstvängets verkningar i avseende å prisbild-*

ningen å brödsäd. Minimipriserna infördes genom första kvarnavtalet (juli 1930) utan att Kungl. Maj:t ägde denna erfarenhet om tvångsinmalningens verkningar. Andra kvarnavtalet (augusti 1930) avlöste första kvarnavtalet och förutsatte likaledes minimipriser, fortfarande utan att Kungl. Maj:t ägde kännedom om tvångsinmalningens isolerade inverkan på prisbildningen å brödsäd. Kungl. Maj:t kunde däremot vid detta senare tillfälle konstatera, att särskilda utskottets betänksamhet gentemot införandet av minimipriser före vunnen erfarenhet om tvångsinmalningens verkningar var synnerligen väl motiverad. De i det föregående citerade skrivelserna från några hushållningssällskap bära i någon mån vittnesbörd härom. Då Kungl. Maj:t hade att taga ställning till andra kvarnavtalet och kunde bedöma de genom första kvarnavtalet införda minimiprisens verkningar, torde dessa icke ens ifrån Kungl. Maj:ts synpunkter hava varit odelat gynnsamma. Av nyssnämnda skrivelser framgår sålunda, att utbudet å spannmål varit vida större än efterfrågan från kvarnarnas sida. Redan detta är en omständighet, som torde hava gjort minimiprisen skäligen illusoriska. Kvarnarna torde icke hava saknat möjligheter att, för så vitt minimiprisen strikt tillämpades, skapa sig compensation. Det synes sålunda i stor utsträckning hava förekommit, att kvarnarna vid utbud av spannmål förklarat sig villiga köpa endast under det villkoret, att spannmålsproducenterna från kvarnarna inköpte kraftfoder till kraftigt uppskruvade priser. Frågan rörande i vilken mån minimiprisen kommit spannmålsproducenterna till godo måste dock i detta sammanhang lämnas åsido. Här kan blott fastslås, att alla skäl talade för riktigheten av riksdagens ståndpunkt i fråga om minimipriserna, att Kungl. Maj:t, därest Kungl. Maj:t ansett det nödvändigt att komplettera inmalningsbestämmelserna med minimipriser, borde före beslut härom hava berett riksdagen tillfälle taga ståndpunkt till förslaget och bedöma de nya omständigheter, som föranlett detsamma.

De i det föregående anförda siffrorna rörande spannmålsnoteringen utvisa, att det svenska vete- och rågpriset under tiden från juni 1930 i jämförelse med de utländska noteringarna undergått en oerhörd stegring. Denna utveckling var näppeligen av riksdagen direkt avsedd, då beslutet vid föregående års riksdag fattades. Syftemålet med riksdagens beslut angående inmalningstvång var huvudsakligen att trygga avsättningen av den svenska brödsädesskörd.

Kungl. Maj:t har sålunda mot riksdagens mening infört minimipriser på svenskt vete och svensk råg. Därigenom ha till väsentlig del rubbats de förutsättningar, som lågo till grund för riksdagens beslut i ämnet. Dessutom hava genom dessa åtgärder äventyrats principerna i de bestämmelser, som riksdagen klart och tydligt förbehållit sig rätten att utforma. Då införandet av minimipriser slutligen är ett ytterst betydelsefullt och aldrig förut prövat ingripande i landets ekonomiska liv, som rimligtvis icke kunnat få göras utan riksdagens samtycke, och då det måste möta starka betänkligheter att på sätt, som skett, och utan att därför giltig anledning synes hava förelegat binda staten vid diverse enskilda intressen, hava vi ansett, att utskottet bort hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet von Stockenström, och mot de för ifrågavarande beslut ansvariga övriga statsråden, statsministern Ekman, statsråden Gärde och Österberg.

X.

(Protokoll över handelsärenden den 9 maj 1930.)

av herr *Thulin*, som med instämmande av herr *Petersson* i Broaryd anförde: Jämsides med att Kungl. Maj:ts befogenhet att mera fritt förfoga över de i riksstaten anvisade medel allt mera inskränkts genom av riksdagen givna, tämligen långt i detalj gående direktiv, har på grund av tidsomständigheterna en utväg öppnats för Kungl. Maj:t att få medel, som inom vissa gränser mycket fritt kunna disponeras. Lotteriväsendet har utbildats till en ganska fast och bestående organisation, och de av penninglotterierna erhållna medel hava stått till Kungl. Maj:ts förfogande för att användas till ändamål, vartill medel icke kunnat eller icke ansetts böra begäras hos riksdagen och som Kungl. Maj:t funnit vara förtjänta av understöd. I den av 1929 års statsrevisorer avgivna berättelsen finnes (sid. 157) en sammanställning av inkomsterna av penninglotterierna under åren 1 jan. 1920—15 nov. 1929. Dessa inkomster utgjorde i runda tal 45,053,000 kronor, varav 23,700,000 kronor utdelats till teater, musik och konst. Av sistnämnda belopp hade ej mindre än 12,796,000 kronor tillfallit de kungl. teatrarna i huvudstaden, varav 3,403,000 kronor Dramatiska teatern och 9,392,000 kronor Operan.

Det torde under nu förevarande förhållanden måhända vara ofrånkomligt, att för bedrivande av sådan teaterverksamhet, som utövas på de kungl. teatrarna, bidrag från det allmänna erfordras. Detta krav kan i särskild grad uppställas under nuvarande förhållanden på grund av den starka konkurrens, som gör sig gällande på nöjeslivets område.

Denna uppfattning av det allmännas skyldighet att bidraga till teaterverksamhetens hållande på en hög konstnärlig nivå får emellertid icke föranleda, att dessa bidrag lämnas utan all hänsyn till ifrågavarande företags ekonomiska skötsel. Då teaterverksamheten vid Operan och Dramatiska teatern i ganska stor omfattning finansieras med medel, som i realiteten äro att anse såsom statsmedel, bör också staten få en möjlighet att utöva inflytande på den ekonomiska planläggningen av sagda företag.

Detta har också framhållits av 1929 års statsrevisorer, som i sin berättelse ägnat en ingående uppmärksamhet beträffande Dramatiska teaterns ekonomiska skötsel (sid. 95—117).

Revisorerna anförde, att för dem stode klart, att verksamheten vid ett företag, som år efter år ställde orimligt stora krav på det allmänna för täckande av underskott å driften, icke kunde få fortgå på samma sätt som hittills, utan att en genomgripande omläggning i fråga om företagets organisation och förvaltning måste genomföras till nedbringande av det allmännas utgifter för verksamheten. Dramatiska teaterns konstnärliga förpliktelser kunde icke enbart lämna förklaringen till det ekonomiskt dåliga resultatet av dess verksamhet. Under alla förhållanden kunde man utgå från att det allmänna för ifrågavarande kulturändamål näppeligen kunde förmås att offra lika betydande belopp som hittills. En av anledningarna till Dramatiska teaterns ekonomiskt dåliga resultat vore sannolikt även brister i organisation och allmän förvaltning, varigenom de löpande utgifterna icke på förhand noga övervägdes och

därför ej heller kunde hållas inom den ram, som med hänsyn till teaterns ekonomi varit påkallad. Efter att hava verkställt en jämförelsevis ingående granskning av teaterns förvaltning kommo revisorerna till den uppfattningen, att det otvivelaktigt vore möjligt att avsevärt nedbringa åtskilliga utgiftsposter. Vid sin granskning av teaterns ekonomi hade revisorerna fått ett bestämt intryck av att vid teaterns skötsel visats bristande ekonomiskt sinne samt brist på förtänksamhet och noggrann planläggning från ledningens sida. Revisorerna framhöllo till sist att, även om det hittills varit så, att det allmänna utan någon mera ingående kontroll nödgats år efter år tillskjuta de avsevärda belopp, som åtgått för att täcka teaterbolagets brist, borde detta dock icke av bolagets ledning tolkas så, att det allmänna godtagit vilka onödiga utgifter som helst. Man borde hos styrelsen och ledningen för teatern kunna förutsätta ett sådant ansvar inför det allmänna, att man — med uppehållande av en såsom lämplig befunnen konstnärlig nivå — dock sökte göra sitt yttersta för att hålla kostnaderna härför inom så snäva gränser som möjligt. Svårigheten för att icke säga omöjligheten att skapa garantier för en sundare ekonomisk förvaltning av Dramatiska teatern, så länge det anses eller i varje fall handlas så, som vore det en självklar sak, att uppkommande förluster kunde vältras över på det allmänna, vore enligt revisorernas mening uppenbar.

Som bekant väckte revisorernas anmärkningar den största uppmärksamhet. Vad revisorerna anfört var också av den beskaffenheten, att det på ett bjärt sätt ådagalade den ekonomiska misshushållning, som förekommit vid Dramatiska teatern och som ytterst gått ut över allmänna medel. Revisorernas anmärkningar vunno också gensvar inom riksdagen, och statsutskottet, som avgav sitt utlåtande över statsrevisorernas berättelse, ägnade särskild uppmärksamhet åt frågan om Dramatiska teaterns verksamhet. Utskottet hade icke kunnat undgå att finna utgifterna för teaterns verksamhet alltför höga och en avsevärd begränsning av desamma ofrånkomlig samt uttalade därjämte, att, då Dramatiska teatern i första hand tjänade Stockholms stads och dess befolknings intressen, den fordran borde kunna uppställas, att staden jämväl bidroge till teaterns drift. Riksdagen biföll vad utskottet hemställt och riksdagens skrivelse i ämnet till Kungl. Maj:t är dagtecknad den 2 maj. Där hemställde riksdagen, att Kungl. Maj:t måtte vidtaga erforderliga åtgärder för nedbringandet i möjligaste mån av kostnaderna för Dramatiska teaterns verksamhet även för ordnandet överhuvud taget av teaterns ekonomi på ett mera tillfredsställande sätt än vad nu vore fallet.

Man hade rättighet att, efter vad sålunda förekommit, förvänta, att från vederbörande departementschefers sida särskild uppmärksamhet skulle ägnas åt beviljande av lotterimedel till Dramatiska teatern, när frågan därom ånyo kom upp. Så synes icke hava skett. Genom beslut den 9 maj 1930 medgav Kungl. Maj:t på handelsministerns föredragning, att ett penninglotteri finge anordnas, av vars behållning 315,000 kronor skulle utbetalas till Dramatiska teatern, — teaterstyrelsen hade begärt 350,000 kronor. Av detta belopp skulle 300,000 kronor upptagas å inkomstsidan i teaterns stat för spelåret 1930—1931 och återstoden användas antingen för täckande av eventuell förlust under spelåret 1929—1930 eller reserveras för verksamheten under spelåret 1931—1932.

Det enda villkor, som knöts till medgivandet, var, att riksdagens revisorer skulle äga granska teaterns förvaltning och räkenskaper.

Under det första decenniet av teaterbolagets verksamhet uppgingo bidragen till Dramatiska teatern till jämförelsevis blygsamma belopp, och under flera år av denna period lämnade verksamheten t. o. m. överskott. Av de i statsrevisorernas berättelse (sid. 95) åberopade tabellerna inhämtas, att lotteribidragen till Dramatiska teatern under tiden 1 juli 1908—30 juni 1920 i medeltal hållit sig omkring 30,000 kr. för år räknat.

Från och med år 1920 hava bidragen till teatern blivit mera betydande. Enligt vad som framgår av statsrevisorernas berättelse (sid. 160) ha under åren 1920—1929 i medeltal per år lämnats Dramatiska teatern i understöd av lotterimedel 340,000 kronor. Dessa år innefatta flera år av anmärkningsvärd ekonomisk misshushållning. Det belopp, som den 9 maj 1930 beviljades av Kungl. Maj:t, understiger endast i ringa grad vad som i medeltal per år utgått till teatern av lotterimedel och, om man tager hänsyn till det under de senaste åren stigande penningvärdet, är bidraget för spelåret 1930—1931 säkerligen i realvärde lika stort som det genomsnittliga bidraget. En nedsättning av lotteribidraget kunde också synas motiverad av den ökning i recettmedlen, som kunde motses som en följd av de förhöjda biljettpreisen.

Så långt handlingarna utvisa har något som helst försök från departementschefens sida icke gjorts för att tillgodose de från statsrevisorernas och riksdagens sida uttalade önskemålen om åstadkommande av »en avsevärd begränsning» av utgifterna. Enligt de av statsrevisorerna publicerade tabellerna hava utgiftssummorna vid Dramatiska teatern under spelåren 1908—1929 i medeltal per år utgjort 793,000 kr. Utgifterna för verksamheten under spelåret 1929—1930 hava enligt den senast avgivna styrelse- och revisionsberättelsen utgjort 1,068,000 kr. En närmare undersökning av förhållandena ger emellertid vid handen, att den verkliga utgiftssumman under det ifrågavarande spelåret varit betydligt högre än den sålunda uppgivna. Enligt vad som kan inhämtas av handlingarna i ärendet, synes icke någon verklig undersökning hava gjorts vid ärendets förberedande behandling beträffande möjligheten att nedbringa utgifterna eller ens att skaffa garantier för en bättre ekonomisering av verksamheten. I handlingarna föreligga allenast *dels* förslag till inkomst- och utgiftsstat 1929—1930, slutande å 1,040,295 kronor, *dels* förslag till normalstat, slutande å 979,000 kronor. Med hänsyn till erfarenheten från den gångna tiden, nu rådande förhållanden samt statsrevisorernas och riksdagens uttalade önskan torde ifrågavarande utgiftssummor få anses allt för höga.

Anmärkningsvärt är ock, att hänsyn hittills ej tagits till det av riksdagen uttalade önskemålet, att Stockholms stad jämväl skulle bidra till teaterns drift.

Då förevarande ärende icke handlagts på sådant sätt, man synes hava rätt att kräva med hänsyn till de upplysningar, som lämnats i ärendet av riksdagens revisorer, vilka jämväl vunnit understöd från riksdagens sida, har jag inom utskottet yrkat, att anmärkning skulle framställas mot föredragande departementschefen.